

**Nyíregyházi Főiskola
Matematika és Informatika Intézet
Könyvtár és Alkalmazott Informatikai Csoport**

Elektronikus publikáció és a szerzői jogok

Témavezető:
Eszenyiné Borbély Mária
főiskolai docens

Készítette:
Bihari Tibor
LA. III. évfolyam
könyvtár szak
tiber.bihari@freemail.hu

**Nyíregyháza
2002**

Tartalomjegyzék

Bevezetés

1. Szerzői jogi alapfogalmak

- 1.1. Szerző
- 1.2. Szerzői mű
- 1.3. Szerzői jogok
- 1.4. Szerzői joggal szomszédos jogok
- 1.5. Szabad felhasználás
- 1.6. Szerzői jogvédő szervezetek

2. A szerzői jog

- 2.1. A szerzői jog rövid története
- 2.2. Nemzetközi szerzői jogi egyezmények
- 2.3. A szerzői jog magyar szabályozása

3. Az elektronikus publikációk

- 3.1. Az elektronikus publikációk jellemzői
- 3.2. Az elektronikus publikációk típusai
- 3.3. Az elektronikus publikációk szerzői joga

4. Könyvtárak, elektronikus publikációk és szerzői jogok kapcsolata

- 4.1. A hagyományos könyvtár és az elektronikus publikációk
- 4.2. A hagyományos könyvtár és a szerzői jogok
- 4.3. Az elektronikus könyvtár és az elektronikus publikációk
- 4.4. Az elektronikus könyvtár és a szerzői jogok

Befejezés

Felhasznált irodalom

Mellékletek

Bevezetés

A világban - így hazánkban is - rohamosan növekszik az Internet használók tábora. Az Internet eredeti koncepciója szerint ma már az információszerzés egyik fontos eszköze lett. Sőt, egyre fontosabb eszköze. Az információ lehet szöveg, hang, kép, vagy ezek kombinációja. Az Interneten megjelenő információk pedig jellegéből adódóan elektronikus információk. Következésképp az Interneten publikált szövegek is elektronikus publikációk. Az Internetet használó több millió ember otthonában olvassa ezeket az elektronikus információkat naponta, ezek között keres igénye szerint. Pedig Ken Olsen, a Digital Equipment Corporation (DEC) alapítója 1977-ben még azt mondta, nem tudja belátni, mi értelme volna annak, ha valaki otthonra akarna számítógépet!¹

Dolgozatom témájául az elektronikus publikációkat választottam, illetve az ezekkel kapcsolatban manapság leginkább felmerülő problémát, a szerzői jog kérdését. A probléma valós, világszerte az érdeklődés homlokterében áll. Mai digitális, újabb és újabb technikai vívmányokkal átitatott világunkban nem okoz nehézséget akár egy egész könyvet is közkinccsé tenni a világhálón. Ez egyrészt megtestesíti a szabad információáramlás, információhoz való jutás jogát, másrészt súlyosan sértheti az adott könyv írójának (a szerzői jog birtokosának) a jogait. Ha ezt a művet maga az író tette fel a hálózatra - amely esetleg nyomtatásban meg sem jelent, - a probléma még korántsem oldódott meg. Mint szellemi alkotást, információt a könyvtáraknak kötelességük lenne megőrizni, közkinccsé tenni, ami viszont a szerző szempontjából szintén aggályos lehet. A felhasználók azonban elvárják, hogy minél több információhoz minél gyorsabban, minél olcsóbban juthassanak hozzá.

A fenti rövid példából is kitűnik, hogy milyen összetett kérdésről van szó. Napi, élő probléma, melynek megoldásán jogászok, könyvtárosok, és még sok más érdekelt fáradozik. Konferenciákon, vitafórumokon, folyóiratokban és - természetesen - az Interneten vitatják meg véleményeiket a lehető leghatékonyabb megoldást keresve.

Az elektronikus dokumentumok megjelenésével a könyvtárak évszázados gyűjtési gyakorlata egyszerűen felborult, és sem a könyvtárak, sem a jogalkotók nem tudnak mit kezdeni a jelenséggel. Próbálkozások vannak, de olyan megoldás még nem született, amely mindkét - illetve a felhasználókat is ideértve mindhárom - oldalon megfelelt volna. Mert mi is az igénye a feleknek? A könyvtár gyűjteni, szolgáltatni akar; a szerző a befektetett szellemi munkájáért járó munkadíjat kéri. E két igényt pedig Internetes környezetben jelenleg nehéz összehangolni, jogilag pedig megnyugtatóan nem megoldott a kérdés. A jogalkotás, és részben a felhasználói gyakorlat is lemaradt a rohamos technikai fejlődés mögött. Az Interneten jelenleg több mint százezer cikket publikálnak naponta. Ez pedig olyan mennyiség, amely szabályozás nélkül problémákat okozhat. Nincs kialakult jog, nincs kialakult szabály a hálózati információkkal kapcsolatban. Még az sem egyöntetű, hogy az Internet nagy vagy kisbetűvel írandó-e. Nem kívánok benne állást foglalni, követem a (szerintem) többség gyakorlatát: Internet.

A számítógépek megjelenése (mondhatnám Neumann János) előtt a könyvtár a nyomtatott információhordozók gyűjtő és szolgáltató helye volt. Napjainkra már a „könyvtár” kifejezés sem egyértelmű, mivel megjelentek az Interneten az elektronikus könyvtárak, melyek a műveket nem anyagi formában tárolják, nem is beszélve a számítógépi állományok rendszerező egységéről, melynek szintén könyvtár az elnevezése. Ezért dolgozatomban - ahol szükséges - a „hagyományos” és az „elektronikus” jelzővel különböztetem meg a könyvtárakat. A megnevezésekkel kapcsolatos problémát azonban tovább bonyolítja, hogy a hagyományos könyvtárak egyre nagyobb mennyiségben gyűjtenek már elektronikus

¹ Galántai Z.: A kábel kalandjai 2. In: Távkapcsoló, 2001. 5.sz. p.10

dokumentumokat is, mely által már csak jóindulattal nevezhetők „hagyományos”-nak. Ezért találták ki az ilyen intézményekre a „hibrid könyvtár” kifejezést, melyet nem tartok szerencsésnek, de elfogadom.

Tisztában vagyok azzal, hogy elektronikus publikáció, digitális dokumentum kifejezés alatt nem csak az Interneten megjelenő információk értendők. Azonban a CD, a floppy, a mágnesszalag kézzel fogható információhordozók, melyeknek szerzői jogi státusza és könyvtári kezelése nem okoz megoldhatatlan problémát. Ezzel szemben a hálózati információk kezelése problémás lehet minden szempontból. Épp ezért a hangsúlyt ezekre a publikációkra helyezem. Azonban nem kívánok mélyreható jogi elemzéseket alkotni, a jogi kérdéseket csak a könyvtár szempontjából szükséges mélységig tárom fel.

Szükségesnek látom dolgozatom elején bemutatni és megmagyarázni azokat az alapfogalmakat, melyek a szerzői jog összefüggéseinek megértése szempontjából alapvető fontosságúak. Majd rövid áttekintést adok a szerzői jog fejlődéséről, illetve mai magyar és nemzetközi rendszeréről, melyek az egyes részkérdések tisztán látásához szükségesek.

Ezek után megvizsgálom az elektronikus publikációkat jellemzőik, típusaik, és szerzői jogi minősítésük szerint.

Vizsgálom, hogy a gyakorlatban a szerzőknek, a könyvtáraknak, és a felhasználóknak milyen jogai sérülhetnek az elektronikus publikálás során, és mit lehet(ne) ez ellen tenni.

Vizsgálom a könyvtárak gyakorlatát az elektronikus publikációk gyűjtésével, tárolásával kapcsolatban, illetve ezek szerzői jogi aspektusait.

Vizsgálom, hogy az új környezetben a hagyományos könyvtáraknak milyen új feladatai vannak, meddig és milyen formában maradhatnak fenn, esetleg gyökeresen át kell-e alakulniuk a mindinkább terjedő elektronikus közzétételek miatt.

Vizsgálom, hogy a könyvtáraknak - legyen az hagyományos vagy elektronikus, - milyen szerepük van az Interneten megjelenő információk felkutatásában, megőrzésében. Mivel a hálózat naponta változik; új információk keletkeznek; régebbiek elveszhetnek; elkerülnek eredeti helyükről; az Interneten kevésbé járatosak számára releváns információk nem kerülnek napvilágra, ezért a könyvtárak jelentős szerepet vállalhatnak fel eme probléma orvoslásában.

Vizsgálom, hogy az elektronikus könyvtárak jogi szempontból ugyanúgy könyvtárak-e, mint a hagyományos könyvtárak. Az Interneten elérhető információforrások egyre fontosabbá válnak, egyes tudományágakban talán már fontosabb lelőhelyek, mint a papír alapú könyvtár. Ez indokolná, hogy jogilag is hasonló elbírálásban részesedjenek.

A téma feldolgozása során a nehézséget az okozta, hogy csak csekély számú releváns szakirodalom állt a rendelkezésemre. A szerzői jogról ugyan jelentek meg könyvek, de azok a már hatályon kívül helyezett törvényt magyarázzák, illetve általánosságokat tartalmaznak. Az Internetes publikációk szerzői jogát meg sem említik. Kutatásom kiinduló pontját így az új szerzői jogi törvény² adta. Általam is felhasználható szakirodalom - stílszerűen - főleg az Interneten található, illetve egyes szaklapokban. Ez utóbbiak is inkább konferenciaanyagok, jogi magyarázatok, és külföldi példák ismertetése.

² Az 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról. (Sztj.)

Külön meg kell említenem dr. Verebics János „Internet-jogász” nevét. Anyaggyűjtésem során lépten-nyomon az Ő nevébe ütköztem, mint aki az általam feldolgozni kívánt témakör kitűnő ismerője. A dolgozat megírása során írásaiból sokat merítettem, több helyen hivatkozom rá.

Köszönetet kell mondanom méltán népszerű íróknak, Lőrincz L. Lászlónak, írói álnevéen Leslie L. Lawrence-nek, aki szerzői minőségében kérésemre kifejtette álláspontját szakdolgozatom témájával kapcsolatban, és önzetlenül engedélyezte, hogy véleményét felhasználhassam.

Dolgozatom megírásával célom az volt, hogy az említett témákkal kapcsolatban megjelent szakirodalmat összefoglaljam: az elektronikus publikációk minden lényeges jellemzőjét bemutatni; az elektronikus publikációkkal kapcsolatos szerzői jogi kifogásokat felvonultatni, összevetni, szintetizálni a különböző álláspontokat. Állást foglalom több kérdésben, megoldási javaslatokat vetek fel, melyek a gyakorlatban is megállhatják a helyüket.

1. Szerzői jogi alapfogalmak

1.1. Szerző

Nemes egyszerűséggel a szerző fogalma így határozható meg: aki a művet megalkotta. Ez a meghatározás elemeire bontva a következőket takarja:

- aki - tehát a szerző csak természetes személy lehet. Nem lehet szerző a számítógép, a fordítógép, vagy bármely más hasonló szerkezet. Azonban az a személy, aki a „műalkotó” számítógép programját elkészítette, már szerzőnek minősül(het).
- a művet - tehát szerző csak az lehet, akinek olyan műve, alkotása van, mely megfelel a szerzői mű kritériumainak. (Lásd: 1.2. fejezet.)
- megalkotta - tehát szellemi tevékenység eredményeként hozta létre. Ezért nem lehet szerző a mecénás, a megrendelő, a múzsa, a lektor, vagy az ötletadó. (Megjegyzem, hogy az amerikai jog szerint a munkaadót vagy a munkát megrendelőt szerzőnek kell tekinteni, még abban az esetben is, ha nem vettek részt az alkotási folyamatban.)

Szerzői alkotás létrejöhet több személy alkotó együttműködésének eredményeként is. Az együttműködő szerzők jogviszonyának alakulása a közös mű oszthatóságától vagy oszthatatlanságától függ. Ezen az alapon beszélhetünk szerzőtársról és társszerzőről. *„Szerzőtársi a kapcsolat azok között, akiknek közös műve oszthatatlan, azaz ha a mű önálló részekre nem választható szét. Amennyiben a közös mű önálló részekre szétválasztható, a szerzőket társszerzőknek nevezzük. A társszerzőket az általuk alkotott rész tekintetében önálló szerzői jog illeti meg, a szerzőtársakat megillető szerzői jog egységes, a szerzők jogait csak együttesen gyakorolhatják, illetőleg a jog érvényesítése vagy védelme érdekében bármelyik szerzőtárs felléphet, a jogkövetkezmények azonban a többi szerzőtársra is kihatnak.”*³

Gyűjteményes művek szerkesztőjét - amennyiben a szerkesztés eredménye sajátos, egyéni-eredeti gondolatot tükröző, a kiválasztása vagy a strukturáltsága saját szellemi alkotás, - megilletik a szerzői jogok, függetlenül attól, hogy a gyűjteménybe kerülő egyes művek részesültek, vagy részesülhetnek-e szerzői jogvédelemben. Ugyanez vonatkozik az adattárakat, adatbázisokat összeállító személyre is, mivel az adattár egyfajta gyűjteményes mű. A gondot ebben az esetben annak eldöntése okozhatja, hogy az összeállítás során valóban egyéni-eredeti gondolatot tükröző mű jött-e létre.

A szótárak, lexikonok szerkesztési munkálatai általában olyan többlettevékenységgel járnak, melyek meghaladják a szerkesztői rutinmunkát, így alkotó jellegénél fogva általában szerzői munkáknak minősülnek. Következésképpen az ilyen művek szerkesztőjét is megilleti a „szerző” minősítés.

1.2. Szerzői mű

Szerzői jogvédelem alá tartozik az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása függetlenül attól, hogy a törvény külön megnevezi-e. Egyetlen kritérium, hogy a szerzői műnek egyéni-eredeti jellegűnek, más alkotásoktól megkülönböztethetőnek, a szerzőhöz fűződő individuális kapcsolatot tükrözőnek kell lennie. *„Elvárható, hogy a mű egyértelműen utaljon a szerző személyére, a mű és a szerző azonosítható legyen.”*⁴

³ Lontai E.: Magyar polgári jog. Bp.: Eötvös kiadó, 1998. p.44

⁴ Klicsu L.: A szerzői jogok és hálózatok aktuális kérdései. In: <http://www.mek.iif.hu>

Az egyéni-eredeti jelleg meghatározásánál mind a mű tartalmának, mind formájának szerepe van, de műfajoktól és alkotás-területektől függően ezek aránya más és más. Tudományos művek esetén a tartalom, művészeti alkotásoknál általában a forma a meghatározó e jelleg kifejezésére.

A szerzői mű kritériuma az is, hogy a mű mások számára felfogható, megismerhető, ismételten azonosítható legyen. Ehhez a rögzített forma rendszerint, de nem szükségképpen feltétel. Egy tánc, improvizatív zenemű, vagy előszóban elmondott beszéd akkor is oltalomban részesül, ha nem került rögzítésre.

A jogi szabályozás nem hivatott az alkotás szakmai kritériumainak értékelésére és mérlegelésére. A jogvédelem nem függ sem mennyiségi, sem minőségi jellemzőktől. Az oltalom szempontjából lényegtelen a mű értéke, színvonala, műfaji hovatartozása, mivel az értékítéletek szubjektívak, változhatnak. Példaként elég megemlíteni Van Gogh-ot. Életében a festményeit senki sem vette meg, ma pedig milliókat érnek. Azonban így az is előfordulhat, hogy egy mű esztétikai élvezetet igen alacsony szinten nyújtó, primitív előadása ugyanúgy alkotásnak, előadásnak minősülhet, mint ha ugyanezt „valódi” művész prezentálja. Ennek kivédése céljából szükség lenne valamilyen korlát felállítására. Létezik ugyan a Legfelsőbb Bíróság 80/9/332 számú határozata, mely a művédelem értelmezésére szolgáló meghatározás⁵ volna, azonban a „fogyasztók védelmét” ez sem tartja szem előtt.

A törvény a legtipikusabb és leggyakrabban előforduló műtípusok példálózó felsorolásával határozza meg a szerzői jogi védelem alá tartozó művek és teljesítmények körét:

Ilyen alkotásnak minősül különösen:

- a.) az irodalmi (például szépirodalmi, szakirodalmi, tudományos, publicisztikai) mű,
- b.) a nyilvánosan tartott beszéd,
- c.) a szoftver és a hozzá tartozó dokumentáció akár forráskódban, akár tárgykódban vagy bármilyen más formában rögzített minden fajtája, ideértve a felhasználói programot és az operációs rendszert is,
- d.) a színmű, a zenés színmű, a táncjáték és a némajáték,
- e.) a zenemű, szöveggel vagy anélkül,
- f.) a rádió- és a televíziójáték,
- g.) a filmalkotás és más audiovizuális mű,
- h.) a rajzolás, festés, szobrászat, metszés, könyvmás útján vagy más hasonló módon létrehozott alkotás és annak terve,
- i.) a fotóművészeti alkotás,
- j.) a térképmű és más térképészeti alkotás,
- k.) az építészeti alkotás és annak terve, valamint az épületegyüttes, illetve a városépítészeti együttes terve,
- l.) a műszaki létesítmény terve,
- m.) az iparművészeti alkotás és annak terve,
- n.) a jelmez- és díszletterv,
- o.) az ipari tervezőművészeti alkotás.

⁵ „Szerzői jogi védelemben részesül minden olyan mű, amelynek formáján az alkotó szellemi tevékenységből fakadó eredetiség jegyei felismerhetők, függetlenül attól, hogy az alkotás milyen esztétikai értékelést vált ki.”

Ez nem taxatív, kizárólagos felsorolás, csak példálózó, a leggyakoribb műfajokra koncentrálni. Érthető is, mert így a technikai fejlődés folytán létrejövő újabb műtípusokat is szerzői jogi védelem alá lehet helyezni a törvény módosítása nélkül. Érdemi változás, hogy a törvény megszüntette a rokonjog fogalmát, és a felsorolás kiegészült a fotóművészeti alkotással, a térképművel és más térképészeti alkotással, így már ezek az alkotások is szerzői műnek tekinthetők.

Szerzői műnek minősül(het)nek az eredeti művön kívül a másodlagos alkotások is. Megzenésítés, dramatizálás, megfilmesítés esetén ez elég egyértelműnek látszik, fordítás esetén viszont már nem⁶. A szószerinti (nyersfordítás) nem mutat fel egyéni-eredeti sajátosságokat, viszont a műfordításnak sincsenek pontosan körülhatárolható ismérvei. Meghatározásuk nem könnyű, ezért minden konkrét esetben vizsgálni kell, hogy az adott fordítás felmutat-e egyéni-eredeti sajátosságokat, ez alapján lehet eldönteni, hogy szerzői műnek minősül-e az adott fordítás.

Gyűjteményes műként védelemben részesülhet olyan összeállítás is, amelynek részei nem állnak szerzői jogi védelem alatt, sőt, nem is számítanak alkotásnak. Lényeges, hogy a gyűjtemény (adatbázis) jogi védelme nem terjed ki annak tartalmára, azok adott esetben - ha érdemesek rá - külön védelemben részesülnek.

A már említett nyersfordításon kívül a szerzői jogi oltalomból ki vannak zárva a jogszabályok, nyilvános határozatok, hatósági közlemények, ügyiratok, szabványok, egyéb kötelező rendelkezések, illetve azok az intézkedések és tervezetek, a cégek belső ügyiratai, intézkedései, amelyek egy szervezet feladatszerű működése keretében, ügyintéző tevékenységük során keletkeztek. Kizárásukat létrejöttük sajátos mechanizmusa, azaz a kollektív döntés alapján történő alkotás indokolja.

„Önmagában az egyszerű ötlet nem élvez szerzői jogi oltalmat, csak a formába oltott, kidolgozott gondolat.”⁷ Tehát az alkotás magasabb rendű szellemi tevékenység eredménye, ezért nem lehetnek az ötlet, elv, elgondolás, eljárási és működési módszer, matematikai művelet és a folklór kifejeződései sem szerzői művek. Ez a szabály érvényes a szoftver csatlakozó felületének alapját képező ötletekre, elvekre is. A szoftver egyébként csak abban az esetben minősül szerzői műnek, ha alkotórészei (forráskód, tárgyi kód, kísérő anyagok) révén egységes rendszert alkot.

„A fenti fogalmi elemek összefoglalása alapján a szerzői mű fogalmát úgy határozhatjuk meg, mint az irodalom, a művészet vagy a tudomány területén kifejtett alkotó szellemi tevékenység egyéni-eredeti jelleget viselő, megformált gondolatot kifejező, mások számára felfogható és rendszerint rögzített formában megjelenő eredményét.”⁸

1.3. Szerzői jogok

A szerzői jogok egy mű szerzőjének azon jogát jelentik, hogy műve bizonyos felhasználási módjait engedélyezhesse vagy megtilthassa. Az alatt az idő alatt, amíg egy mű szerzői jogi oltalom alatt áll, bizonyos, a szerző engedélye nélkül végrehajtott cselekmények az elkövető személy felelősségének megállapítását vonhatják maguk után.

⁶ A másodlagos alkotás azonban nem sértheti az eredeti mű alkotójának jogait.

⁷ Klicsu L.: A szerzői jogok és hálózatok aktuális kérdései. In: <http://www.mek.iif.hu>

⁸ Lontai E.: Magyar polgári jog. Bp.: Eötvös kiadó, 1998. p.35

A szerzői jog tartalma alapvetően eltérő az európai nyelvekben: a francia, a német és a magyar jog is a szerző jogáról beszél (*droit d'auteur*, *urheberrecht*), viszont az angol a másolatkészítés jogáról (*copyright*), mely az angolszász jogi hagyományokban gyökerezik. Némi egyszerűsítéssel úgy is lehet fogalmazni, hogy a „copyright” rendszerek az elkészült mű, a „szerzői jogi” rendszerek pedig a szerző szempontjából vizsgálják a kérdést. A „copyright” rendszerekben például a törvény azonos helyen foglalkozik a hangfelvétel előadójával és a zenemű szerzőjével, ezzel szemben a „szerzői jogi” rendszerekben az előadói jog az úgynevezett szomszédos jogok közé tartozik. (Lásd: 1.4. fejezet.) Megfigyelhető az is, hogy az angolszász világban a hangsúly a vagyoni jogokon, míg Európa kontinentális részén az erkölcsi jogokon van. Azonban a „copyright” megnevezés annyira elterjedt az egész világon, hogy a szerzői jogi védelem szinonimájaként is használják egyszerű kifejezése miatt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a név mögötti jogi jelentést is átvénné a szó használója. Egyszerűen arról van szó, hogy a „copyright” kifejezés nemzetközivé vált, az adott ország szerzői jogi szabályozását takarja.

A szellemi alkotások „szellemi tulajdonként” is felfoghatók. Ez a tulajdon azonban nem anyagi, ezért eléggé sajátos. Egyedi jellegzetességei vannak, melyek a következők:

- *gondolati jellegű (az elme alkotása),*
- *tárgya helyhez nem kötött (egyszerre több helyen is használható),*
- *sajátosan azonosítható (egyéni, eredeti),*
- *az alkotó és az alkotás kapcsolata személyes jellegű (a tulajdonos és a tulajdon),*
- *jelentős időbeli, területi, társadalmi felhasználási korlátai vannak (védelmi idő, területi hatály, szabad felhasználási jogok).⁹*

A szerzői jog sajátossága, hogy az egyéni-eredeti művet attól függetlenül részesíti védelemben, hogy az alkotó (a szerző) valamilyen államigazgatási eljárásban kérte-e az oltalom megadását. A jogi védelem keletkezéséhez semmiféle hatósági eljárásra, nyilvántartásba vételre vagy más formális feltétel teljesítésére nincs szükség. A szerzői művet tehát nem kell levédeni, lajstromoztatni: a szerzői jogi védelemhez elegendő, ha az kielégíti a törvényben meghatározott követelményeket. A védelem a mű létrejöttével egyidejűleg keletkezik és illeti meg a szerzőt.

Az utóbbi időben egyre fokozottabban jelentkezett a jogosultak részéről az igény arra, hogy műveiket, azok elkészülte után „hiteles helyen” mégis nyilvántartásba vetessék. Az ARTISJUS Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület ezt a lehetőséget megteremtette azzal, hogy a szerzők számára szolgáltatásként kínálja a szerzői művek letéttel együttes, vagy letét nélküli nyilvántartásba vételét. Ez a nyilvántartás azonban nem közhiteles lajstrom. A nyilvántartás (és a letét) kizárólag arra szolgál, hogy jogvita esetén a nyilvántartásba vételt igazoló tanúsítvány bizonyítási eszköz legyen, amely segíti az eljáró bíróságot a határozat meghozatalában.

A szerzőt (illetve a jogtulajdonost) személyhez fűződő és vagyoni természetű jogosultságok illetik meg a védelmi időn belül. A védelmi idő a szerző halála után hetven évig áll fenn, mely szerzőtársak esetében az utoljára elhunyt szerző halálát követő év első napján kezdődik minden szerzőtárs szempontjából. Ismeretlen szerző esetén a mű védelme az első nyilvánosságra hozattaltól számított hetven évig áll fenn.¹⁰

⁹ Lontai E.: Magyar polgári jog. Bp.: Eötvös kiadó, 1998. p.5

¹⁰ Hang- és képfelvétel, előadások, rádió- és televízió-műsorok, valamint a sugárzott mű esetén a védelmi idő ötven év. Azonban a védelmi idő meghatározása országoként eltérő lehet.

a.) Személyhez fűződő jogosultságok

- A név feltüntetése

A szerző alapvető személyiségi jogosultsága a névjog. Ennek alapján követelheti, hogy művén, illetve műve felhasználása során nevét, szerzői minőségét tüntessék fel. Ez a jog a szerkesztőt, mint sajátos szerzőt is megilleti. A szerzői minőség elismeréséhez fűződő jog más kifejezéssel az attribúció vagy asszociáció joga.

- A mű nyilvánosságra hozatala

A szerző szuverén joga annak eldöntése, hogy művét, művének részletei, vázlatait, tartalmát nyilvánosságra hozza, avagy titokban akarja-e tartani. A jog szerint nyilvánosságra hozatalnak minősül annak a lehetőségnek a megteremtése, hogy azt bárki megismerhesse. (Például a levéltárban való elhelyezés is nyilvánosságra hozatalnak számít.)

- A mű visszavonása

Jogosult a szerző a már nyilvánosságra hozott művét visszavonni, további felhasználását megtiltani. Mivel ez esetben a felhasználók jogos érdekei sérülhetnek, ezért ez szigorúbb feltételekhez kötött. A visszavonás csak alapos okból történhet, és a szerzőt kártalanítási kötelezettség is terheli.

- A mű egységének védelme

A mű integritásához, a torzításmentességhez való jog alapján a szerző követelheti, hogy műve lényegét megóvják, azon hozzájárulása nélkül jogosulatlan változtatásokat ne eszközöljenek (fordítás, adaptáció, átszerkesztés, átfőmálás, kiegészítés, stb.). Olyannyira, hogy beleegyezése nélkül még a helyesírási hibákat sem szabad kijavítani. (A gyakorlat azért ennél rugalmasabb.) A szerző döntésétől függ az is, hogy hozzájárul-e ahhoz, hogy illusztrációkkal színesítsék a kiadványt.

A szerzőt megillető személyhez fűződő jogosultságok forgalomképtelenek, a szerző személyéhez kötöttek. Nem ruházhatók át, azokról a szerző nem mondhat le és nem örökölhetők. „A szerző halálával a személyéhez fűződő jogai egy sajátos kegyeleti joggá alakulnak át.”¹¹

A személyhez fűződő jogok területén újdonságnak számít, hogy ezek a jogok a jövőben - a vagyoni jogokhoz hasonlóan - kizárólag a védelmi időn belül gyakorolhatóak.

b.) Vagyoni természetű jogosultságok

A szerzői vagyoni - hasznosítási - jog lényege az olyan engedélyezés, amely a mű közönség számára érzékelhetővé tételére irányul, és a szerző azon jogával kapcsolatosak, hogy haszna származhasson az általa létrehozott alkotásból. Ezek a jogok a következők:

- A többszörözés joga
- A terjesztés joga
- A nyilvános előadás joga
- A mű nyilvánossághoz való közvetítésének joga
- Az átdolgozás joga

¹¹ Lontai E.: Magyar polgári jog. Bp.: Eötvös kiadó, 1998. p.54

A nyilvánosság tartalma szerzői jogi szempontból viszonylagos, műtípusonként más és más lehet: egy főtől milliókig terjedhet, így a nyilvánosság nem abszolút feltétele a szerzői jogi felhasználásnak. Ugyanis a magánlejátszás, a magáncélú többszörözés is csak bizonyos további feltételek esetén minősül szabad felhasználásnak. A törvény nem is rögzíti azokat a konkrét felhasználási módokat, amelyek esetén a szerzőt díjazás, ellenszolgáltatás illeti meg, ezért elvileg bármely felhasználási mód a szerző hozzájárulását igényli. (A szabad felhasználás eseteinek kivételével, melyről lásd az 1.5. fejezetet.)

Álljon itt néhány példa a hasznosítás lehetséges módozataira:¹²

Anyagi formában való hasznosítás:

- kiadás,
- forgalomba hozatal, kereskedelmi forgalomba helyezés,
- terjesztés (adás-vétel, bérlet, haszonkölcsön),
- másolatkészítés (magáncélú is),
- többszörözés,
- rögzítés, hang- és képfelvétel készítés,
- filmrevétel, feliratozás, hangosítás, szinkronizálás,
- kiállítás, kivitelezés, utánépítés.

Nem-anyagi formában való hasznosítás:

- nyilvános előadás,
- nyilvánossághoz közvetítés sugárzással, vezeték útján vagy másként,
- sugárzott vagy vezetéken átvitt műveknek az eredetihez képest más szervezet általi egyidejű átvitele a nyilvánossághoz, azaz továbbközvetítés,
- a mű megváltoztatása, megfilmesítése, átdolgozása, feldolgozása, fordítása.

Természetesen ez nem kimerítő felsorolás, nem is lehet az, mivel a hasznosítási módok a jövőben tovább szaporodhatnak.

A terjesztésre és nyilvános közlésre való jog lehetővé teszi a szerző számára, hogy ellenőrzése alatt tartsa művének közlését és a közönséghez való eljutásának módját. A digitális adatátvitel korában azonban e jogokat rendkívül nehéz alkalmazni, mert az adatátvitel lehet terjesztés és nyilvános közlés is. A szerzői jogi törvény kimondja: a szerzőnek kizárólagos joga, hogy művét a nyilvánossághoz közvetítse. *„E joga kiterjed különösen arra az esetre, amikor a művet vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszi a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.”*¹³ Ez az úgynevezett on-demand (lehívásra történő) nyilvánossághoz való közvetítés módja, mely az Interneten való közzétételre vonatkozik. Olyan mű esetében, melyet korábban nem hoztak nyilvánosságra, közvetlenül a szerzővel (jogtulajdonossal) kell a felhasználói szerződést megkötni, vagy tőle olyan értelmű nyilatkozatot beszerezni, hogy a műnek a jogosított által az Interneten való közzétételéhez hozzájárul. Ha a művet korábban már nyilvánosságra hozták (például nyomtatott formában), a felhasználás jogosítására és a fizetendő díjak mértékére vonatkozóan a közös jogkezelést végző szervezettel kell szerződést kötnie a felhasználónak, erre

¹² Lontai E.: Magyar polgári jog. Bp.: Eötvös kiadó, 1998. p.56 alapján

¹³ Szt. 26. § (8) bek.

a szerzőnek közvetlenül jogosultsága nincs. (Azaz a szerző hozzájáruló nyilatkozata sem jogosíthat fel az online közzétételre.)

A szerzőnek a műve felhasználási folyamatában minden egyes láncszem esetén rendelkezési és engedélyezési joga, illetve díjigénye van. Például a megzenésítésnél, majd a színpadra vitelnél, és végül a videokazettán való terjesztésnél is. A díjazás a szerzőt jogosulatlan felhasználás esetén is megilleti.

A vagyoni (felhasználási) jogok átruházhatók. Főszabály szerint a mű felhasználásának engedélyezése a szerző kizárólagos joga, a jogosultságot szerződéssel lehet megszerezni. A szerző lemondhat a sokszorosítási, továbbítási, terjesztési, más hordozón történő kiadási jogáról például a kiadó javára, melyről minden esetben úgynevezett felhasználási szerződést kell kötni. Konkrét felhasználásra, vagy ismételt felhasználásra kötik, mely *„olyan szerződés, amelynek alapján a szerző vagy jogutódja védett szerzői mű rendelkezésre bocsátását vállalja és/vagy a megjelenítésre (tipikusan többszörözésre, nyilvános előadásra, nyilvánossághoz közvetítésre) vonatkozó jogi felhatalmazást ad. A felhasználó rendszerint díjfizetést és a mű használatát vállalja”*¹⁴. Ebben az esetben a kiadót terheli minden publikálással kapcsolatos kiadás, és ennek fejében a szerzőt jogdíj illeti meg a bevételek meghatározott százaléka, vagy átalánydíj formájában. Azonban ha a szerző lemondott erről a jogáról, már műve más hordozón történő megjelenéséhez is engedélyt kell kérnie a kiadótól, melyet jeleznie is kell a műben. (Az **1. számú melléklet** egy példát mutat be a nyomtatásban már megjelent mű elektronikus publikálásához adott engedély feltüntetéséről.)

Sajátos felhasználásnak minősül egy mű egyedi címének a felhasználása is, mivel a jellegzetes cím (például Rómeó és Júlia; Mein Kampf) tömörítve kifejezi az egész művet, ezért önálló védelemben részesül. A szerzőt megilleti a művében szereplő jellegzetes alak kereskedelmi hasznosítása és az ilyen hasznosítás engedélyezésének kizárólagos joga is. (Az úgynevezett „merchandising” jogok például ruhaneműkön.)

A vagyoni jogok egyik alapgondolata, hogy a műből húzott mindenféle gazdasági haszonból a szerzőnek részesednie kell. Természetesen jogosult ingyenesen is engedélyezni a felhasználást, ez azonban csak kifejezett nyilatkozattal történhet.

Újdonság a vagyoni jogok körében, hogy a szerzőt a felhasználással elért bevétellel arányban álló, illetve „megfelelő” díjazás illeti meg. Ez utóbbi arra az esetre vonatkozik, amikor a felhasználások gyakorisága folytán engedélyezési jog nem, csupán díjigény áll fenn. A vagyoni jogok sajátos csoportja a művek tömeges felhasználásai esetében fennálló méltányos díjigények. Ezek egyenként előre nehezen, vagy nem jogosítható felhasználásoknak minősülnek. Ilyenek a sugárzott, közvetített, kép- és hanghordozón terjesztett művek magáncélú másolása. Mivel ezek miatt a kereskedelmi forgalomba kerülő művekből jóval kevesebbet lehet eladni, így a szerzők, előadóművészek, kiadók gazdasági érdekei súlyosan sérülnek, ezért kompenzáció illeti meg őket. A kompenzáció az úgynevezett „üreskazetta” jogdíjban testesül meg¹⁵. Ennek lényege, hogy az üres, másolásra alkalmas hordozók kereskedelmi árába beépítik a szerzői jogdíjat. Ez így tulajdonképpen egy közvetett engedély a nagyközönségnek a magáncélú másolásra. Ennek egy új formája a 2001-ben bevezetett, a nyomtatott formában terjesztett művek magáncélú fénymásolása és más hasonló módon történő többszörözése jogcímén fennálló díjigény, a fénymásoló

¹⁴ Lontai E.: Magyar polgári jog. Bp.: Eötvös kiadó, 1998. p.95

¹⁵ Üreskazetta díj jelenleg kiterjed: audiokazetta, videokazetta, írható CD, minidisz, MP3 lejátszó, MP3 lejátszóhoz használható kártya, illetve ezek alanyai.

készülékek és szolgáltatások „megadóztatására” létrehozott reprográfiai jogdíj¹⁶. Várható, hogy kiterjesztik ezt a jogdíjformát többek közt a számítógépek merevlemezeire is.

A szerzőt megillető vagyoni jogosultságok nem forgalomképesek, azonban a felhasználási engedélyek a szerző hozzájárulásával tovább engedélyezhetők, forgalomképesek. (A műpéldány átruházása azonban nem jelenti a szerzői jogok átruházását.)

A vagyoni jogok - mint már említettem - időben korlátozottak. Ez a védelmi idő a szerzőt életében, a jogutódokat a szerző halála után 70 évig illetik meg.

Végezetül feltétlenül meg kell említenem azt a tényt is, hogy a szerzőhöz művével kapcsolatban nem csak jog, hanem kötelesség is járul. Felelősséggel tartoznak a szerzők az általuk publikált mű kapcsán többek közt a

- faji gyűlöletkeltésért,
- törvények tekintélyének aláásásáért,
- örökbefogadásra vonatkozó tiltott információ közzétételéért,
- öngyilkosságra való biztatásért,
- bűncselekményre való felbujtásért,
- pornografikus szolgáltatások terjesztéséért, (különös tekintettel a pedofiliára),
- rágalmazásért vagy sértésért,
- a magánszféra megsértéséért,
- a közrend és közérkölc megsértéséért,
- megtévesztő hirdetésért,
- hamis hírek közzétételéért,
- a szerzői jogok bitorlásáért.

A szerző személyéhez fűződő jogosultságok legdurvább megsértése a szerzői minőség elorzása (a plágium), amikor valaki magát tünteti fel más művének szerzőjeként. Ha ezzel a jogosultnak vagyoni hátrányt okoz, az a törvény értelmében bitorlásnak minősül, és büntettként kezelendő. (Lásd 2.3. fejezet.)

Elvben a szellemi tulajdonjogok ugyanúgy érvényesek az Interneten is, mint bárhol másutt. A szövegek, képek, grafikus munkák, hangfelvételek, szoftverek, audiovizuális művek mind szerzői művek lehetnek, amelyek sokszor ingyenesen hozzáférhetők az Interneten. Nem szabad elfelejteni, hogy ezek a művek mind szerzői jogi oltalomban részesülnek.

1.4. Szerzői joggal szomszédos jogok

A szerzői jog törvényi rendszere védi azoknak az érdekeit is, akiknek tevékenysége a szerzői alkotások felhasználását szolgáló közvetítésre, gyártásra, forgalmazásra irányul. A „szomszédos jog” valójában gyűjtőfogalom, bár a hatálya alá esők a szerzői joggal azonos gazdasági előnyöket élveznek. Nekik is érdekükben áll, hogy az általuk, illetve közremű-

¹⁶ A nagy felhasználók közül a könyvtáraknak, egyetemeknek csak abban az esetben kell reprográfiai jogdíjat fizetniük, ha ellenértékért másoknak is végeznek másolást.

kódusukkal előállított alkotás-hordozókat más jogosulatlanul ne használhassa fel például az Interneten. Lényeges különbség van azonban a szerzői jogokhoz képest a védelmi idő tartamában. Mint már említettem, szerzői jog esetén a védelmi idő hetven év, ugyanakkor a szomszédos jog hatálya alá eső művek esetében ez az idő-intervallum ötven év.

a.) Az előadóművészek védelme

Előadóművész az a személy, aki a műveket, szellemi alkotásokat más személyek számára élvezhetően megjeleníti. A művet csupán közvetíti, reprodukálja, azonban egyes műfajokban nem szokatlan az improvizáció, az átdolgozásnak is minősíthető előadás sem. Az előadóművész többletet visz a műbe egyénisége által, ezért a közönség egy-egy művet kifejezetten az előadó miatt vásárol meg. Egyes műfajokban pedig eleve elengedhetetlen az előadó közreműködése (például tánccarab esetén).

Jogi oltalomban azért részesülnek az előadóművészek, mert az előadásukat¹⁷ rögzítik, mely kereskedelmi forgalomba kerül, az általa előadottakat már nem csak pár száz ember nézheti, hallhatja, hanem sok ezer. A fellépti díj pedig ezt nem kompenzálhatja.

Az előadóművészek kizárólagos engedélyezési körébe tartoznak:

- az élő előadás rögzítése,
- a rögzített előadás többszörözése, terjesztése,
- az előadás sugárzása vagy más módon közönséghez való közvetítése,
- a kereskedelmi forgalomba hozott hangfelvétel haszonkölcsönbe vagy bérbeadása,
- a rögzített előadás nyilvánosság számára oly módon elérhetővé tétele, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg. (Ez például az Internetről letölthetővé tételt jelenti.)

Az előadóművészt megilleti a névjog és a teljesítménye integritásához való jog. Együttesek esetében a névjog az együttest, valamint az együttes vezetőjét és a főbb közreműködőket illeti meg.

b.) A hangfelvételek előállítóinak védelme

A hangfelvételek előállítóinak jogai a következők:

- a hangfelvételtől másolat készítésének engedélyezése (többszörözési jog),
- a hangfelvétel-másolat forgalomba hozatalának engedélyezése,
- a hangfelvétel forgalomba hozott példányainak haszonkölcsönbe, bérbe adásának engedélyezése,
- díjigény a kereskedelmi példányok közvetlen nyilvános előadása és sugárzása esetén,
- díjigény magáncélú másolás esetén (üreskazetta jogdíj),
- a hangfelvétel nyilvánosság számára oly módon elérhetővé tétele, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.

A hangfelvétel előállítóját megilleti, hogy nevét a hangfelvétel másolatain feltüntessék. Természetesen a szabad felhasználás eseteiben nincs szükség a kiadó engedélyezésére, és díjazás sem jár.

¹⁷ Előadás alatt értendő például a lemezfelvétel készítése is.

c.) A rádió- és televízió szervezetek védelme

A rádió- és televízió-szervezetek hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy műsorát:

- más rádió- vagy televízió-szervezetek, kábeltelevíziós hálózat sugározza, nyilvánosság-hoz átvigye,
- bárki rögzítse,
- bárki rögzítés után többszörözze,
- közönség részére közvetítsék olyan helyiségben, amely belépti díj ellenében látogatható a közönség számára.

A névjog a rádió és televízió szervezeteket, és az eredeti saját műsort adó kábeltelevízió szervezetet is megilleti. A szabad felhasználás esetei e szervezetek műsoraira is érvényesek.

d.) A filmek előállítóinak védelme

A film előállítójának hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy a filmet:

- többszörözzék,
- terjesszék,
- haszonkölcsönbe adják,
- vezetékek útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy tegyék a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhassák meg.

Az említett felhasználásokért a film előállítójának díjazás jár, egyéb esetekben a szabad felhasználás esetei vonatkoznak rá is. A név feltüntetésének joga természetesen őt is megilleti.

1.5. Szabad felhasználás

A szerzői jog kizárólagos jog, azonban ez nem azt jelenti, hogy korlátlan volna. A jog garantálja a mű minél szélesebb körű társadalmi felhasználását is, mert a társadalom számára fontos a szellemi alkotásokhoz való hozzáférés. Ez érthető, mert a szerző a mű létrehozásához szükséges ismereteit szintén mások alkotásain keresztül szerezte meg, és ezért kötelessége tudását valamilyen formában a társadalomnak is átadnia. Tuula Haavisto, a CECUP¹⁸ projektmenedzsere ezt így fogalmazta meg: „...a szellemi alkotómunka mindig egy felhalmozó tevékenység eredményeként jön létre. Ahhoz, hogy valami új létrejöjjön, a szerzőnek ismernie kell a hagyományokat, és azt, hogy mások mit végeztek el már előtte.”¹⁹

¹⁸ Central and Eastern European Copyright User Platform = Közép- és Kelet-európai Szerzői Jogi Felhasználói Fórum

¹⁹ Haavisto, T.: A szerzői jog törvényi szabályozásának fejleményei Európában. In: TMT, 1999. 11-12.sz. p.461

A szerzői jog korlátai alapvetően a szerző vagyoni természetű jogaira vonatkoznak, és részben a közérdekek, részben a jogos magánérdekek oltalmát szolgálja. Ez biztosítja a szerzők és a felhasználók érdekeinek egyensúlyban tartását. A szerzői jog célja, hogy egyfelől ösztönözze az alkotókészséget, másfelől megkönnyítse a műhöz való hozzáférést más használók számára. Az amerikai jogban ezt a sokat emlegetett tisztességes felhasználás (fair use) elvének hívják. Ennek lényegét az alábbi idézet tömören adja vissza:

„A copyright elsődleges célja nem az, hogy jutalmazza a szerző munkáját, hanem hogy 'elősegítse a tudomány és a hasznos művészetek fejlődését'. Ezért a copyright biztosítja az alkotónak a jogot az eredeti művében kifejezett gondolataihoz, de ugyanakkor arra bátorít másokat, hogy szabadon építkezzenek rá a műben található ötletekre és információkra. Ez a következmény se nem tisztességtelen, se nem szerencsétlen. Pontosan ez az az oldala a copyrightnak, amivel segíti a tudomány és a művészetek haladását.”²⁰

A műhöz való hozzáférés a szabad felhasználás törvénybe iktatásával válik lehetővé. Ezeket az eseteket a törvény kimerítően sorolja fel, és hozzáteszi azt is, hogy nem lehet őket kiterjesztően alkalmazni.²¹

Szabad felhasználáson olyan felhasználási módokat kell érteni, amelyeknél nincs szükség a szerző hozzájárulására, és díjazás sem illeti meg. Azonban a szabad felhasználás keretében az üzletszerűségnek, haszonnak, nyereségnek nem lehet szerepe, és csak nyilvánosságra hozott művekre vonatkozik. Továbbá általánosan érvényesülő elv, hogy a szabad felhasználás nem sértheti a szerző személyhez fűződő jogait. (Lásd 1.3. fejezet.)

A magyar jog szerint a szabad felhasználás esetei a következők:²²

- Idézés

Nyilvánosságra hozott mű részletét indokolt terjedelemben, az eredetihez híven, a forrás és a szerző megjelölésével bárki idézheti. Idézni csak önálló műben, annak részeként lehet. Az idézetnek szerves kapcsolatban kell állnia az átvevő művel. (Például saját álláspont alátámasztására.) Tilos meghamisítani vagy megváltoztatni az eredeti szerző véleményét.

- Átvétel

Átvétel a mű olyan mértékű felhasználása más műben, mely az idézést meghaladja. A mű részlete, vagy kisebb terjedelmű mű iskolai oktatás vagy tudományos ismeretterjesztés céljára átvehető. Nem szükséges ehhez a szerző engedélye abban az esetben, ha a művet tankönyvvé vagy segédkönyvvé nyilvánították. Szoftverek esetében az átvétel nem megengedett. Tény- és híryanagot tartalmazó közlemények, nyilvános tárgyalások és beszédek a forrás megjelölésével bárki által szabadon átvehetők, akár teljes terjedelmükben is. Televíziós műsor díszlete és politikai hírműsor is szabadon átvehető, sőt a szerző nevének feltüntetése sem kötelező.

²⁰ Sandra Day O'Connor bíró szavai a Feist Publications, Inc. kontra Rural Telephone Service Co. ügyben (499 US 340, 349(1991))

²¹ Képzőművészeti, építészeti és iparművészeti alkotások esetén eltérő rendelkezések érvényesülnek.

²² Sztj 34.-41. § alapján

- Másolatkészítés

A törvény különbséget tesz a magáncélú, az oktatási vagy tudományos célra történő, és a belső intézményi célra történő másolatkészítés között. A már nyilvánosságra került műről magánművelődés keretében másolat készíthető, ha az nem forgalomba hozatal vagy jövedelemszerzés célját szolgálja, és a szerző jogos érdekeit egyébként sem sérti. A kivételek köre azonban eléggé tág: nem vonatkozik az építészeti műre, a műszaki létesítményre, a szoftverre, a számítástechnikai eszközzel működtetett adattárra, a mű nyilvános előadásának kép- vagy hanghordozóra való rögzítésére. Teljes könyv, folyóirat vagy napilap egésze csak kézírással vagy írógéppel másolható.²³ Nem minősül szabad felhasználásnak a műről elektronikus adathordozóra mással készített másolás sem. Tehát a könyvtár sem készíthet ilyen másolatot az olvasónak kérésre, még akkor sem, ha ezt „üreskazetta” jogdíjas hordozóra másolja.²⁴ Szoftverek esetében azonban a felhasználó jogosult egy biztonsági másolat készítésére, sőt a szerző külön engedélye nélkül jogosult (ellenkező értelmű megállapodás hiányában) a program működésének megfigyelésére, tanulmányozására, átdolgozására, feldolgozására, fordítására, egyéb módon történő módosítására (ideértve a hiba kijavítását is), továbbá a működtetéshez kapcsolódó egyéb cselekményekre (betáplálás, futtatás, továbbítás, tárolás, tesztelés stb.). Lényeges feltétele mindennek, hogy a felhasználó jogszerűen szerezzék meg a szoftvert, továbbá az, hogy a felsorolt cselekményeket a szoftver rendeltetésével összhangban végezze.

- Nonprofit előadás

Műkedvelő művészeti csoportok előadásán; iskolai ünnepélyeken és más iskolai célra; szociális és időskori gondozás keretében; nemzeti ünnepeken tartott ünnepségeken; egyházak vallási szertartásain és ünnepségein; magánhasználatra, valamint alkalmasszerűen tartott zártkörű összejövetelen magánművelődés, szórakozás céljából szabadon előadható egy mű feltéve, hogy az előadás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját még közvetve sem szolgálja, és a résztvevők díjazást nem kapnak.

- Nyilvános könyvtárak haszonkölcsönzése

Csak a költségvetési szervként működő nyilvános közkönyvtárakban történő haszonkölcsönzés minősül szabad felhasználásnak, és kivételt képeznek a szoftverek és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adattárak példányai. A haszonkölcsönzés nem tévesztendő össze az ellenértékért való ideiglenes használatba adással, azaz a bérbeadással, mert az mindig engedély- és díjköteles. A haszonkölcsön két alapvető ismérve a Polgári Törvénykönyv 583. § (1) bekezdése alapján: 1. A kölcsönadó arra köteles, hogy a dolgot szerződésben meghatározott időre ingyenesen a kölcsönző használatába adja. 2. A kölcsönző pedig arra, hogy a szerződés megszűntekor a dolgot visszaadja.

- Fogyatékos személyek igényeinek kielégítése

A mű nem üzletszerű többszörözése és terjesztése a szabad felhasználás körébe tartozik, ha az kizárólag a fogyatékos személyek igényeinek kielégítését szolgálja és kizárólag a célnak megfelelő módon valósul meg.

- Bírósági és államigazgatási eljárásban bizonyítás céljára

Egy mű bizonyítás céljára, a célnak megfelelő módon és mértékben felhasználható.

²³ Ez a kissé életszerűtlen szabály inkább gesztusértékű a jogtulajdonosokkal szemben.

²⁴ Ez nem igazán szerencsés, mivel így a törvény kényszerítheti a felhasználót arra, hogy törvényt szegjen, vagy vásároljon mondjuk CD író.

A szerzői jogi törvény bevezetett egy új felhasználási módot is, az ideiglenes többszörözést:

„35. § (6) Szabad felhasználás a mű ideiglenes többszörözése, ha kizárólag az a célja, hogy megvalósulhasson a műnek a szerző által engedélyezett, illetve e törvény rendelkezései alapján megengedett felhasználása, feltéve, hogy az ideiglenes többszörözés az ilyen felhasználásra irányuló műszaki folyamatnak elválaszthatatlan része, amelynek nincs önálló gazdasági jelentősége.”

Ez a nehezen érthető jogi nyelven megfogalmazott felhasználási mód tulajdonképpen azt engedélyezi, hogy egy digitális formában meglévő művet a felhasználó letölthet a számítógépére abból a célból, hogy azt jogszerűen használhassa. Ennek azonban nem lehet haszonszerzés a célja, habár ez a szabad felhasználások egyikénél sem megengedett.

1.6. Szerzői jogvédő szervezetek

A szerzői jogi közös jogkezelés alapja az a körülmény, hogy a művek és teljesítmények minden fajtájának minden egyes felhasználását nem lehetséges külön-külön jogosítani a jogosultak és másrészt a mű leendő felhasználója által aláírt egyedi szerződésekkel, azaz a törvényben biztosított kizárólagos jogaikkal (elsősorban a felhasználás, a reprodukció engedélyezése) és díjigényükkel nem tudnak élni a jogosultak. Ezt felismerve a szerzők, előadóművészek, lemezkiadók önkéntes társulással szervezeteket hoztak létre vagyoni jogaik érvényesítésére. E szervezetek kizárólagos jogot kapnak jogátruházás vagy megbízás alapján a szerző, előadó azonos kategóriájú művei, teljesítménye tekintetében bizonyos típusú, egyedileg nem gyakorolható jogaik érvényesítésére. A jogszabály egyébként kötelezővé is teszi a jogérvényesítésnek ezt a módját.

E jogvédő szervezetek tevékenysége:

- szerződéskötés és jogdíjbeszedés a jogosultak egyenkénti előzetes konzultációja nélkül, közzétett tarifák szerint,
- a szerző helyett, képviseletében az úgynevezett „kisjogos” felhasználási módok engedélyezése,
- jogdíjfelosztás a művekről, teljesítményekről, szerzőkről, jogosultakról vezetett, a jogosultak saját adatközlése alapján meglévő dokumentációk szerint a játszottság, előfordulás után névre szólóan, műfajonként más pontértéktáblázat alapján,
- csak a működéséhez szükséges kezelési költségeket vonja le a befolyó díjakból, a többi bevételt kifizeti,
- szaktanácsadást folytat, kérésre nyilvántartásba veszi a műveket²⁵, vezeti a jogutód-nyilvántartást,
- ellenőrzi a nyilvános felhasználásokat,
- tevékenysége a külföldi hasonló szervezetekkel kötött kölcsönös képviseleti szerződések alapján kiterjed a külföldi művekre, teljesítményekre is²⁶,

²⁵ Az ARTISJUS-nál a regisztráció nem tag esetén 500 Ft/mű, tag esetén ingyenes, csakúgy mint a jogi képviselet. A tagság feltétele pedig bizonyos - kategóriánként változó - összegű éves jogdíjforgalom, mely írók esetében például 20 000 Ft. Azaz a magas jövedelműeknek ingyenes, a többieknek fizetniük kell érte.

²⁶ Például az ARTISJUS több mint hatvan külföldi jogkezelő szervezettel áll kapcsolatban.

- ügynökségi feladatok ellátása,
- szerzői jogi érdekvédelem, kulturális, szociális tevékenység,
- a védelmi idő letelte után ellátja a személyhez fűződő jogok védelmét.

A közös jogkezelés mindazon esetekben kötelező a jogosultak számára, amikor nem engedélyezési, hanem csak megfelelő díjazásra való jogot kaptak. A közös jogkezelés kötelező az alábbi felhasználási módoknál:²⁷

- rádió, televízió sugárzás; vezetékes közönséghez közvetítés; nyilvános előadás,
- közzétett zenemű és zeneszöveg hangfelvétel rögzítése, többszörözése,
- sugárzott vagy vezetékes műsorban a közönséghez közvetített művek egyidejű nyilvánossághoz átvitele,
- hangfelvétel haszonkölcsönbe, bérbe adása.

Országosan csak egy-egy szervezet képviselheti a szerzői és szomszédos jogi jogosultakat, mert a törvény szerint csak egy-egy ilyen szervezet vehető nyilvántartásba. Ez lényegében egy államilag szentesített monopólium, s ez, mint minden hatalom-összpontosulás az erőfölénnyel való visszaélés veszélyét is magában rejt.²⁸ Hogy ez ne következzen be, különböző törvényes garanciák próbálják megakadályozni (a miniszter felügyeleti joga, a közös jogkezelő szervezet éves díjszabás vonatkozásában történő konzultációs kötelezettsége, a bírói jogorvoslati út megnyitása). A kérdés mégis felvetődik: mit tehet az a szerző, művész, aki nincs megelégedve a közös jogkezelő tevékenységével? A válasz: semmit, nincs lehetősége más szervezethez csatlakozni.

A közös jogkezeléssel kapcsolatban az államnak is vannak feladatai: a jogi környezet megteremtése, a működőképes szerzői jogi infrastruktúra létrehozása, illetve a közös jogkezelő szervezetek működésének folyamatos ellenőrzése.

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 86. § (2) bekezdése, valamint a szerzői és a szomszédos jogok közös kezelését végző egyesületek nyilvántartásának szabályairól szóló 16/1999. (XI. 18.) NKÖM rendelet alapján a nemzeti kulturális örökség minisztere a Magyar Közlöny 2000. évi 10. és 94. számában közzétette a nyilvántartásba vett közös jogkezelő egyesületeket, melyek a következők:

- ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület (1997-ig költségvetési intézményként Szerzői Jogvédő Hivatal néven működött)
- HUNGART Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület
- FILMJUS Filmalkotók és Gyártók Szerzői Jogvédő Egyesülete
- MSZSZ-EJI Művészeti Szakszervezetek Szövetsége Előadóművészi Jogvédő Iroda
- MAHASZ Magyar Hanglezkiadók Szövetsége
- RSZ Magyar Reprográfiai Szövetség

Meg kell még említenem egy szervezetet, mely igaz, hogy nem jogvédelemmel foglalkozik, de ahhoz szervesen kapcsolódik. Ez a Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT), melynek működési kereteit a 156/1999. (XI.3.) Kormányrendelet adja a Szjt. 112. § (2) bekezdésben foglalt felhatalmazás alapján.

²⁷ Lontai E.: Magyar polgári jog. Bp.: Eötvös kiadó, 1998. p.116 alapján

²⁸ Azonban ennek adott helyzetben jogszerű és hasznos voltát az Európai Közösség versenyjogi gyakorlata is elismerte.

A Testület elsősorban a művekkel, az alkotási, előadóművészi és felhasználási folyamatokkal kapcsolatban szakértői véleményt készít és vesz nyilvántartásba bírósági vagy hatósági megkeresés, megbízás alapján. Szakvéleményt ad:

- bíróságok és más hatóságok megkeresésére szerzői jogi jogvítás ügyekben, ideértve a jogsértések büntető ügyeit is,
- az érdekeltek kérelmére peren kívül is a felhasználói jog gyakorlásával kapcsolatos kérdésekben.

Újdonság, hogy a SZJSZT az új szerzői jogi törvény hatálybalépése óta nem az ARTISJUS, hanem a Szabadalmi Hivatal mellett működik.

2. A szerzői jog

2.1. A szerzői jog rövid története

A szellemi alkotások jogterülete a polgári jog viszonylag önálló, sajátos területe. Ezen belül két főbb részterület különböztethető meg: a szerzői jog és az iparjogvédelem területe. Ez utóbbival e dolgozat keretein belül nem kívánok foglalkozni.

A szerzői jog nem egyetemes, vagy időtlen: az utóbbi 500 év nyomtatásra alapozott kommunikációs környezetének produktuma. Előtte ismeretlen volt. A gondolatok, információk közös tulajdont képeztek, gyakran nem is látták el az írók kézjegyükkel művüket. Közismert, hogy a klasszikus antik szerzők műveit az esetek többségében nem szerzői kéziratokból ismerjük, hanem másolatokból. E kézirásos másolatok esetében azonban nincs értelme jogos vagy jogtalan másolatról beszélni, mivel a nyomdagép európai elterjedéséig a másolatkészítő munkáját a szerző előtti tiszteletadásnak szánta. Nemcsak Arisztotelész műveit ismerjük arab másolatokból, de még a XVI. században élt magyar költő, Balassi Bálint versei is egy rajongójának jóvoltából maradtak ránk.²⁹

A rabszolgatartó és a hűbéri társadalom jogi oltalomban nem részesítette sem az alkotókat, sem az alkotásokat. (Még az akkoriban igen fejlettnek számító római jog sem!) Viszont az alkotók társadalmi megbecsülése és anyagi elismerése nem maradt el. A jogi szabályozás hiányának alapvetően műszaki és gazdasági okai voltak. A többszörözés korlátozott lehetőségei (kódex-másolás) és az információáramlás kezdetleges volta nem indokolta a jogi védelmet. Ennek igénye csak akkor merült fel, amikor technikailag a könyvnyomtatás, gazdaságilag pedig az árutermelés vált uralkodóvá. A későbbiek során is a gazdasági körülmények és a műszaki feltételek változásai jelentették a fő hajtóerőt e jogterület fejlődésének.

„Az itáliai reneszánsz szülötte a szellemi és gazdasági önállóságra törekvő értelmiségi eszménye: a művész és tudós célja az, hogy eredeti, újszerű művet hozzon létre, és eredetiségét elismertesse, sőt, ennek segítségével viszonylagos anyagi függetlenséget is teremtsen önmagának.”³⁰

A szerzői jogi jogalkotás főbb állomásai:

- A XV.-XVI. századtól kezdve egyre több fejedelem nyújtott privilégiumokat főleg Angliában, Svájcban és az olasz városállamokban a nyomdász-kiadó (-szerző) pozíciójának jogi oltalmára.
- Az angol Stuart Anna 1709. évi statútuma, illetve az ennek alapján kibontakozott bírói gyakorlat már a mai értelemben vett burzsoá szerzői jog koncepcióját képviselte. Ez elsősorban a könyvkiadás politikai ellenőrzését szolgálta. Előírta az engedélyeztetési eljárást és tiltotta a külföldön nyomtatott angol nyelvű könyvek importját, ugyanakkor azonban a kiadás jogát a szerzőre ruházta és a megjelenéstől számított tizennégy évig biztosította e jog védelmét. E törvény majd másfél évszázadig volt hatályban.
- Az USA jogrendszerében, az 1790. évi szövetségi szerzői jogi törvényben jelenik meg először következetesen a szerzői jog védelme.
- A francia forradalmi jogalkotás elsöpörte a feudális privilégiumokat, ennek keretében az 1793. évi szerzői jogi törvény biztosította a szerzők jogait, mint a művük feletti tulajdonjogot.

²⁹ Turi L.: Internet és copyright. In: <http://www.mek.iif.hu> alapján

³⁰ Turi L.: Copyright. In: <http://www.mek.iif.hu>

- Az 1837. évi porosz szövetségi (és több más német állam) szerzői jogi törvénye még a francia modellt tükrözték, viszont már szakítottak a tulajdonosi koncepcióval, az alkotást helyezték előtérbe.
- 1842-es angol szerzői jogi törvény már sokkal közelebb állt a maihoz: meghosszabbította a védelmi időt, rendelkezett a folyóiratokról, a többszerzős gyűjteményes művekről, valamint a drámai- és zeneművekről is.
- A XIX. században kialakultak a modern értelemben vett szerzői jogi törvények, azonban az alkotók változatlanul kiszolgáltatottak maradtak az erősebb gazdasági pozícióban lévő kiadókkal szemben.
- A szerzőt védő garanciális szabályok (például a gazdasági haszonból való arányos részesedés) viszonylag későn, csak az 1960-as, 70-es évekre épültek ki, lettek a szerzői jogi törvények részei.

A szerzői jog fejlődésének fontos állomását képezték a nemzetközi egyezmények, melyek sok tekintetben új alapokra helyezték az egyes országok ilyen irányú törvényalkotási folyamatait. Mivel ezek a megállapodások - több felülvizsgálat és módosítás után - ma is érvényben vannak, a következő fejezet mondanivalóját képezik.

Szólnom illik még a magyar szerzői jog alakulásáról is. Ezek a nemzetközi jogfejlődésre bizonyára nem voltak számottevő hatással, azonban a magyar jogalkotás szempontjából fontos lépéseknek számítottak:

- Mária Terézia hozott először rendeletet a jogosulatlan utánnyomással kapcsolatban 1772-ben, ez azonban még a kiadót védte, a szerzőt nem.
- A magyar nyomdaipar serkentése privilégiumok útján történt, melyek közül kiemelkedik az 1793. évi 12157. számú királyi rendelet. Ez az 1849-ig érvényben lévő rendelet már pénzbüntetést is kilátásba helyezett - de még mindig a kiadó védelmében.
- A Kisfaludy Társaság kezdeményezésére a magyar országgyűlés elfogadta az irodalmi és művészeti jogok biztosításáról szóló 1844. évi Szemere-féle törvényjavaslatot, mely sokat merített a porosz szerzői jogi törvényből, de sok mindenben túl is tett rajta. Azonban a törvényt a császár nem szentesítette, mivel ekkor már folyt az egész birodalomra érvényes császári pátens kidolgozása.
- Az 1846. évi császári pátensre épülő úgynevezett Jászay-féle törvényjavaslat tárgyalására nem került sor a szabadságharc kitörése miatt, így elmaradt az első polgári szerzői jogi törvényünk életbe lépése. Ez az osztrák pátens védte a szerzőt is a jogosítatlan utánnyomás ellen, azonban előírásait csak 1853-tól lett kötelező alkalmazni.
- Az Apáthy-féle javaslat alapján született meg az első átfogó magyar szerzői jogi törvény, az 1884. évi XVI. törvénycikk, amely már túlhaladta a tulajdoni koncepciót, bár még mindig a szerző vagyoni jogának kizárólagosságára épített.
- 1921-ben az LIV. törvény módosította az 1884-es törvényt a kor követelményeinek megfelelően. A módosítás azért vált szükségessé, mert Magyarország csatlakozott a Berni Unió Egyezményéhez (lásd a 2.2. fejezetet), amely kötelezettségeket is rótt a törvényhozásra.
- 1969-ig ez a törvény volt hatályban, mikor is a szocialista újraszabályozás keretén belül megalkották az 1969. évi III. számú törvényt a szerzői jogról.

- Az 1999. évi LXXVI. törvényt, jelenleg hatályos szerzői jogi szabályozásunkat a 2.3. pontban ismertetem.

A szellemi alkotások és a rájuk vonatkozó jogok a kulturális ipar részét képezik, mely a fejlett gazdaságú államokban a bruttó nemzeti össztermék 4-5 %-át adja. Ez igen jelentős mennyiség gazdasági szempontból, mely indokolja, hogy ennek törvényi szabályozását a lehető legprecízebben dolgozzák ki.

2.2. Nemzetközi szerzői jogi egyezmények

Mivel a nemzeti szerzői jogi törvények csak a kibocsátó ország területére vonatkoztak, nem jelentettek védelmet a külföldi szerző számára. Az országok közötti kölcsönösség alapelveit először az 1886-ban megkötött berni konvenció állapította meg. A dokumentum tisztázza a szerzői jog alapelveit, valamint összefoglalja a vitás nemzetközi kérdések rendezésének elveit, a részletkérdések rendezését azonban az egyes aláíró országok saját törvényeire bízta. Ez az alapidokumentum volt az ihletője a későbbiekben létrejött számos nemzetközi előírásnak, szerződésnek is. E nemzetközi szerződéseknek három típusát lehet elkülöníteni:

a.) Univerzális szerződések

A szerzői jog legmagasabb szintű elismerése az ENSZ Közgyűlésének 1948. évi egyetemes Nyilatkozata az Emberi Jogokról 27. cikk (2) bekezdésében található, mely a szerzői jogot „alapvető emberi jogként” határozza meg. Ez a szűkszavú megállapítás azonban elegendő ahhoz, hogy e jogosultságot gyakorlatilag a világ összes állama tiszteletben tartsa. Az egyetemleges szerződések azonban ettől már gyakorlatiasabbak, és a szerzői jog alapvető intézményeit is meghatározzák, általában keretszabály jelleggel. A megállapodások leginkább arra irányulnak, hogy a szerző minden országban kapjon meg egy alapszintű védelmet, amelyhez képest az egyes ratifikáló országok legfeljebb a szerződés által meghatározott kereteken belül térhetnek el. Ilyen alapvető szabály például a védelmi idő, amelyet a jogosult halála után minimum 50 évben határoztak meg.

A legjelentősebb ilyen szerződések a következők:

- Az irodalmi és a művészeti művek védelméről³¹ szóló 1886. szeptember 9-i Berni Unió Egyezmény (BUE). Ez lerögzített néhány olyan alapelvet (minimum-szabályt), melyek hatékonyan segítik a szerzői alkotások univerzális oltalmát. Ilyen alapelvek: belföldiekkel azonos elbírálás elve; alakszerűtlenség elve; oltalmak függetlenségének elve (a külföldi alkotó akkor is a hazai szabályoknak megfelelő védelmet kap, ha a származási országban műve nem esik oltalom alá). Rögzíti a mű fogalmát; a jogosult meghatározását; a szerző személyiségi és vagyoni minimumjogait. Az egyezményt eredetileg 10 ország írta alá, ma több mint 150 fogadta el. Hét ízben került felülvizsgálatra: Párizs, 1896; Berlin, 1908; Bern, 1914; Róma, 1928; Brüsszel, 1948; Stockholm, 1967; Párizs, 1971. Magyarország 1922-ben csatlakozott a Berni Konvencióhoz. A magyar törvényhozás az Egyezmény Párizsban, 1971. július 24-én felülvizsgált szövegét az 1975. évi 4. törvényerejű rendelet által emelte be jogrendünkbe.

³¹ A megnevezés csalóka, ezért is tartották fontosnak a pontosítását. A 2. Cikk (1) bekezdés így szól: Az „... irodalmi és művészeti művek kifejezés felőleli az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotását,...”

- Az 1952. évi szeptember hó 6. napján Genfben aláírt Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény az ENSZ égisze alatt jött létre, szükségességét politikai okok indokolták. Lényege az alakiságtól mentes szerzői jogvédelem biztosítása külföldiek számára. Az 1971. évi július 24. napján Párizsban felülvizsgált szövegének kihirdetéséről az 1975. évi 3. törvényerejű rendelet gondoskodott hazánkban.
- Az 1961. évi Római Egyezmény az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek jogvédelméről szól. Magyarországon az 1998. évi XLIV. törvény implementálta.
- Az 1971. október hó 29. napján létrejött Genfi Egyezmény, amely a hangfelvételek előállítóit hangfelvételeik engedély nélküli sokszorosítása ellen megillető védelemről rendelkezik. Kihirdette az 1975. évi 18. törvényerejű rendelet.
- Az 1998. évi IX. törvény által kihirdetett, a Kereskedelmi Világszervezetet (WTO - World Trade Organization) létrehozó Marrakesh-i egyezmény I. C. mellékletét képező Megállapodás a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásáról - az úgynevezett TRIPS-egyezmény (Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights). Mondanivalója a jogérvényesítés az alaki viszonyosság és a legnagyobb kedvezmény alapján, illetve az államok közötti vitarendezés.

b.) Regionális egyezmények

Az univerzális egyezményektől a ratifikáló országok száma és területi elhelyezkedése különbözteti meg őket. A magyar jogalkotás számára legjelentősebbek az Európai Gazdasági Közösséget alapító Római Szerződés, valamint az Európai Unió közelmúltban hozott, a szerzői jog kérdését érintő irányelvei. Ezek közül a jelentősebbek:

- 91/250/EGK irányelv a szoftverekről. A szoftver fogalmát, a jogosultakat, ezek vagyoni jogait, és e jogok speciális korlátait határozza meg.
- 92/100/EGK irányelv a hangfelvételek, audiovizuális művek, szoftverek haszonkölcsönéről és bérletéről, különös tekintettel a szerzői és szomszédos jogokra.
- 93/98/EGK irányelv a szerzői és szomszédos jogok védelmi idejének harmonizálásáról. A védelmi idő felemeléséről, összehangolásáról, a hátrahagyott művek védelméről szól.
- 96/9/EK irányelv az adatbázisok védelméről, speciális korlátairól.

Az Európai Unió integrációs folyamat részeként a magyar jogalkotás feladatai közé tartozik az Unió jogának megfelelő jogi környezet kialakítása, különös tekintettel az Unió irányelvekre. Ennek alapján kijelenthető, hogy ezek az irányelvek kvázi normaként jelen vannak a magyar jogban, bár közvetlen hatályuk nincs. A jogalkalmazót nem, de a jogalkotót kötik.

Az 1994. évi I. törvénnyel kihirdetett Európai Megállapodás 65. cikkében Magyarország kötelezettséget vállalt arra, hogy a megállapodás aláírásától számított 5 éven belül a Közösségben érvényesülő védelemhez hasonló szintű védelmet biztosít, amit többek között az új szerzői jogi törvény megalkotásával teljesített. (Lásd **2. számú melléklet**.)

Az Európai Unió kapcsán szükséges még megemlíteni az Unió jogalkotási folyamatának részét képező, de kötelező erővel nem bíró tervezeteket, javaslatokat és egyéb előkészítő iratokat is. Ezek fontos iránymutatást jelentenek a magyar jogalkotás számára is. Ilyenek például az úgynevezett Fehér Könyv, melynek melléklete foglalkozik a szerzői jog

védelmével, vagy az 1995 júniusában az Európai Bizottság által közzétett Zöld Könyv, melynek címe: „Szerzői és szomszédos jogok az információs társadalomban”. Jelenlegi legaktuálisabb ilyen iránymutatás a 2001. február 14-én az Európai Parlament által elfogadott, az EU szerzői joggal kapcsolatos direktívája. Feltehetőleg 18 hónapra lesz szükség ahhoz, hogy a Copyright Directiva hatályba léphessen, az Európa Tanács elfogadja.

c.) Kétoldalú szerződések

Bár az univerzális és regionális szerződések mélyrehatóan szabályozzák a szerzői jogot, a keretszabályozás kitöltése és az egyes eljárási kérdések szabályozása nagyrészt az egyes államok törvényhozására marad. A kétoldalú szerződések így nem játszanak jelentős szerepet, inkább politikai, diplomáciai jelentőségük van. Ilyen például:

- A 26/1993 nemzetközi szerződés a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma közigazgatási államtitkárától: Megállapodás a Magyar Köztársaság kormánya és az Amerikai Egyesült Államok kormánya között a szellemi tulajdonról. A Megállapodás II. Cikke a címevel egyetértésben kimerítően foglalkozik a szerzői és a szomszédos jogok védelmével, azonban érezhetően a legnagyobb hangsúlyt a hangfelvételek és a szoftverek védelme kapta. Ez a Megállapodás is jogharmonizációra kötelezi Magyarországot.

A szerzői jog terén létrejött nemzetközi egyezmények működtetését, ezek összehangolását és szervezeti keretét elsősorban az ENSZ szakosított szervezeteként 1970-től tevékenykedő Szellemi Tulajdon Világszervezete (World Intellectual Property Organization - WIPO) biztosítja³², együttműködésben az UNESCO-val. Feladata az adminisztráción kívül az alkotó szellemi tevékenység előmozdítása és a technológiáknak a fejlődő országok részére történő átadásának elősegítése. A Kereskedelmi Világszervezet, mint a TRIPS-egyezmény kezelője is egyes végrehajtási kérdésekben a WIPO-val működik együtt.

2.3. A szerzői jog magyar szabályozása

A szerzői jog védelmét ma Magyarországon összesen öt jogszabályi szint biztosítja, amelyek szorosan egymásra épülnek:

- az 1949. évi XX. törvény, az Alkotmány,
- az 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről,
- az 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről,
- az 1999. évi LXXVI. törvény a Szerzői jogról,
- a Szerzői jogról szóló törvényben adott meghatalmazások alapján alkotott alsóbb szintű jogszabályok.

³² A WIPO-nak tagja Magyarország is.

a.) Az Alkotmány

A szerzői jog - amint azt már említettem az 1.3. fejezetben - két alapvető részből áll: a személyhez fűződő és a vagyoni jogokból. Az Alkotmány mindkét érdekcsoportot külön-külön nevesítve védi, mint a jogrendszer által feltétlenül érvényesítendő célokat. A személyhez fűződő jogokat az 54. § (1) bekezdése rendeli védeni:

54. § (1) A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.

Ez a megfogalmazás a szerzői jogot együtt védi a személyiség egyéb védendő megnyilvánulásaival. A vagyoni jogok védelme a tulajdonjog általános védelmének kimondásából következik.

13. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a tulajdonhoz való jogot.

Ezek természetesen csak alapszabályok, melyek további pontosítást kívánnak. Ezt az elsőbb rendű jogszabályok biztosítják.

b.) A Polgári Törvénykönyv

A Polgári Törvénykönyv a személyhez és a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok között tárgyalja a szerzők jogait. A szabályozás alapját a 86. § rendelkezései adják meg:

86. § (1) A szellemi alkotás a törvény védelme alatt áll.

(2) A védelmet - e törvény rendelkezésein kívül - az alkotások meghatározott fajtáira, valamint egyes rokon tevékenységekre a szerzői, az iparjogvédelmi (a szabadalmi, a védjegy-, eredetmegjelölés-, származás-jelzés- és mintaoltalom), továbbá az újítói jog, valamint a hangfelvételek előállítóit védő jogszabályok határozzák meg.

(3) A törvény védi azokat a szellemi alkotásokat is, amelyekről a külön jogszabályok nem rendelkeznek, de amelyek társadalmilag széles körben felhasználhatók és még közkinccsé nem váltak.

(4) A személyeket védelem illeti meg a vagyoni értékű gazdasági, műszaki és szervezési ismereteik és tapasztalataik tekintetében is. A védelmi idő kezdetét és tartamát jogszabály határozza meg.

A törvény a (2) bekezdésben szabályozza a nevesítve védendőnek rendelt és más jogszabályok által részletesen szabályozott szellemi alkotások tárgykörét. A (3) bekezdés általános védelmet nyújt minden olyan alkotásnak, amelyet ezek a fenti jogszabályok nevesítve nem védenek, de teljesíti a szellemi alkotás kritériumait. A fenti jogok megsértésének esetére a törvény a következő szankciókat rendeli:

87. § (1) Akinek szellemi alkotáshoz fűződő jogát megsértik - a külön jogszabályban meghatározott védelmen kívül - a személyhez fűződő jogok megsértése esetén iránymódó polgári jogi igényeket támaszthatja.

(2) A külön jogszabályok hatálya alá nem tartozó szellemi alkotásokat és a személyek vagyoni értékű gazdasági, műszaki, szervezési ismereteit és tapasztalatait érintő védelem körében a jogosult azt is követelheti, hogy az eredményeit elsajátító vagy felhasználó személy részeltesse őt az elért vagyoni eredményben.

c.) A Büntető Törvénykönyv

Bár a köztudatban nem szerepel a bűncselekmény kategóriában, ma a szerzői jog megsértése a leggyakrabban elkövetett bűncselekmény az Interneten. A magyar büntetőjogi kódex a következő tényállásokat fogalmazza meg a szellemi alkotások védelmében:

XVIII. Fejezet A vagyon elleni bűncselekmények Bitorlás

329. § (1) Aki

a.) más szellemi alkotását sajátjaként tünteti fel, és ezzel a jogosultnak vagyoni hátrányt okoz,

b.) gazdálkodó szervezetnél betöltött munkakörével, tisztségével, tagságával visszaélve más szellemi alkotásának hasznosítását vagy az alkotáshoz fűződő jogok érvényesítését attól teszi függővé, hogy annak díjából, illetve az abból származó haszonból vagy nyereségből részesítsék, illetve jogosultként tüntessék fel,

bűntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) E § alkalmazásában szellemi alkotás: az irodalmi, tudományos és művészeti alkotás, a találmány, a használati minta, az ipari minta, a mikroelektronikai félvezető termék topográfiája és az újítás.

Szerzői vagy szomszédos jogok megsértése

329/A. § (1) Aki az irodalmi, tudományos vagy művészeti alkotás szerzőjének a művén, előadóművésznak az előadóművészi teljesítményén, hangfelvétel előállítójának a hangfelvételén, rádió- vagy televízió-szervezetnek a műsorán, illetőleg film előállítójának a teljesítményén fennálló jogát haszonszerzés végett, vagy vagyoni hátrányt okozva megsérti, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) A büntetés büntett miatt (...)

d.) A szerzői jogi törvény

A törvény részleteibe menő, átfogó szabályozást nyújt a szerzői joggal kapcsolatban. Ez a törvény jelenti a kiindulópontot minden, ezzel a jogterülettel kapcsolatos vizsgálódás számára, hiszen általában megtalálható benne a felmerülő problémára a válasz, ha pedig nem, akkor ebből lehet megállapítani, hogy egy részletező joganyag szabályozza azt felhatalmazás alapján, vagy pedig a Polgári Törvénykönyv vagy esetleg az Alkotmány inkább jogelveket megállapító rendelkezései között kell-e keresni.

A törvény négy fő részben szabályozza a szerzői jogot és a hozzá kapcsolódó egyéb jogosultságokat:

1. A szerzői jogra vonatkozó általános rendelkezések

- A szerzői jogi védelem tárgyának meghatározása
- A személyhez fűződő jogok
- A vagyoni jogok
- A szabad felhasználás és a szerzői jog más korlátai
- Felhasználási szerződések

2. Az egyes műfajokra vonatkozó rendelkezések

- Számítógépi programalkotás (szoftver)
- Adattár
- Reklámozás céljára megrendelt mű
- Filmalkotások és más audiovizuális művek
- Képzőművészeti, fotóművészeti, építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotások, műszaki létesítmények tervei

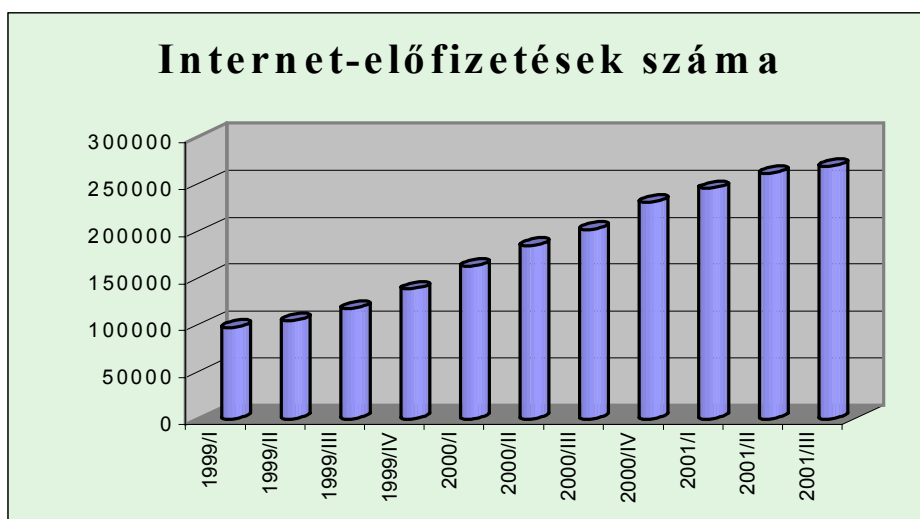
3. Szomszédos jogok

- A szerzői joggal szomszédos jogok védelme

4. Közös jogkezelés és a jogsértés következményei

- A szerzői és szomszédos jogok közös kezelése
- A szerzői és szomszédos jog megsértésének következményei

Dr. Verebics János szerint³³ „a törvény jó, előre mutató, s a magyar szerzői jog fejlődésében igen jelentős lépésnek számít.” Ehhez azonban hozzátenném, hogy a jogász szempontjából. A jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény 18. § (2) bekezdése előírja, hogy a jogszabályokat világosan és közérthetően kell megszövegezni. Ez így is van rendjén. Egy sokakat érintő, nagyhatású törvény esetében a világos és egyértelmű fogalmazás ugyanis alapvető kíváncsálgatás lenne, mely erről a törvényről nem mondható el. Például: sehol nem használja a törvény az „Internet” szót, ehelyett „számítógépes átvitelről”, illetve olyan nyilvánossághoz való közvetítésről beszél, amikor „a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg”. Igaz ugyan, hogy a „lehívásos” (on-demand) hozzáférhetővé tételnek csak az egyik típusa az Internetes felhasználás, azaz amikor a közönség tagjai saját számítógépükkel a hálózatra kapcsolódva oly módon jutnak el a műhöz, hogy azt elektronikus úton lehívják, letöltik (download) valamely központi számítógép adatbázisáról, szerveréről. Azonban az Internetet használók nagy száma megkövetelné, hogy ezt a fajta felhasználási módot külön kezeljék, már csak azért is, mert számuk folyamatosan növekszik. A tendenciát szemléletesen mutatja az alábbi diagram:

1. számú ábra³⁴

³³ Verebics J.: Leszünk az ördög zsákmányai? In: TMT, 1999. 11-12.sz. p.442

³⁴ Forrás: Magyar statisztikai évkönyv 2000. Bp.: KSH, 2001. p.508.

A diagram csak az előfizetések számát tartalmazza, nem pedig a használók számát, amely természetesen ettől jóval magasabb. Az emelkedés üteme viszont jól látható, és az előrejelzések szerint még további emelkedés várható.

Szintén interaktív lehívásos felhasználásnak minősül az úgynevezett pay-per-view műsorszolgáltatás minden formája (például szállodai fizetős filmszolgáltatás, vagy kábelhálózaton történő egyenkénti, külön kódolt és előfizetői díj ellenében hozzáférhető filmközvetítés). Ez azonban nem magyarázza meg, hogy az Internetet miért kezeli mostohagyerekként a szerzői jogi törvény, de az egész magyar jogalkotás is. Verebics János állítása, hogy *„nem külön 'Internet-kódexre' van szükség, hanem jogintézményeink felülvizsgálatára, s ahol szükséges, törvények, rendeletek módosítására.”*³⁵ Véleményem szerint azonban ez csak az első lépés lehet. A jogalkotók jelenleg az Internetet egyfajta technikai lehetőségként közelítik meg, s tartják kezelhetőnek. Az Internet azonban több annál, sőt más. Van törvény a sajtóról, a távközlésről, a televíziózásról, de az Internetről nincs. Pedig egész más a felhasználók és a szerzők szempontjából, más a technikai kivitelezése. Nem illik rá egyik említett törvény sem, és mindegyikbe beleillik egy kicsit. Ezek alapján fenntartom a véleményemet, hogy az Internetet önállóan kellene szabályozni.

Nem könnyű a törvény alapján annak eldöntése sem, hogy az Internetezés időben és helyben egymástól elkülönülő műveletei közül melyek minősülnek szerzői jogilag releváns felhasználásnak, illetve többszörözésnek. A mű megjelenítése - azaz nyilvánosságra hozatala - ebben az esetben ugyanis a végfelhasználótól függ, ami még jobban megnehezíti annak eldöntését, hogy ki felelős az Interneten közzétett adatok tartalmáért, ki köteles a felhasználásért díjazást fizetni a szerzőknek, illetve kit lehet elmarasztalni az elkövetett jogsértésekért.

A szerzők vagyoni jogait a törvény olyan erősen védi, hogy átesett a ló másik oldalára: a szerzőt már saját magától is védi. Azaz ha a szerző a saját műveit szolgáltatja ingyenesen az Interneten, ezért mint tartalomszolgáltatónak a közös jogkezelő szervezet felé jogdíjat kell fizetnie a saját művei szolgáltatásáért. Legalábbis a törvény betűje szerint. Ezután pedig esetleg a közös jogkezelő jogdíjat fizet a szerzőnek. Ami természetesen jóval kevesebb lesz, mint amennyit befizetett. Ez abból az elvből következik, hogy a szerző nem mondhat le bizonyos vagyoni jogairól, tehát nem adhatja saját művének felhasználási jogát ingyen mondjuk a Magyar Elektronikus Könyvtárnak, annak mindenképpen jogdíjat kell fizetnie utána. A szerzőnek kötelező a közös jogkezelőn keresztül érvényesíteni a jogait, de a törvény arra már nem tér ki, hogy a közös jogkezelőnek mit kell tennie a szerzőért, aki esetleg nem tagja, de „fennhatósága” alá tartozik.

Nagyobb a probléma abban az esetben, ha számos szerző művét kívánja egy kiadó egy műben megjelentetni. Ugyanis ha a kiadó nem tudja a jogtulajdonosokat megtalálni, az még nem jogosítja fel a kiadásra. Ebben az esetben is fizetnie kell jogdíjat, mégpedig a közös jogkezelő szervezetnek. Igaz, az sem fogja megtalálni a jogtulajdonosokat, de legalább a befizetés megtörténik, amit az széteszt a tagjai között. Ez pedig finoman fogalmazva jogosulatlan pénzhez jutás a részükről.

és Statisztikai havi közlemények 2001/11. Bp.: KSH, 2002. p.196.

³⁵ Verebics J.: Leszünk az ördög zsákmányai? In: TMT, 1999. 11-12.sz. p.446

Verebics János költői hasonlattel fogalmazta meg egyik írásában³⁶ aggodalmát az Internet-tel kapcsolatban a szerzői jogi törvénnyel szemben: „*A kereskedők és a jogászok saját maguk alatt vágják a fát mindaddig, amíg a hagyományos piacra alkalmazott hagyományos elveket akarják ráültetni a zsenge, csírázó magyar digitális piacra. Ha hagyjuk, hogy lelegeljék a rügyeket, soha nem lesz termés. Ha pedig börtönnel fenyegetünk, legközelebb már olyan sem akad, aki vetne.*”

Én egy kevésbé lírai hasonlattel világítanám meg a problémát. A dolgozónak munkája elősegítésére készít a programkészítő egy programot úgy, hogy a dolgozót meg sem kérdezte a munkájáról. Ezután átnyújtja neki, elégedett, mert jó munkát végzett, és elvárja, hogy a dolgozó is elégedett legyen. Csakhogy a program a dolgozó munkáját nem könnyítette meg.

A fentiekben csak a törvény általam legsúlyosabbnak ítélt problémáit vettem fel, mely természetesen nem kimerítő felsorolás, és teljes mértékben szubjektív.

e.) Felhatalmazás alapján alkotott egyéb jogszabályok

A szerzői jogi törvény jellegénél és feladatánál fogva sem alkalmas minden jogviszony részletes szabályozására, mivel áttekinthetőnek és átfogó jellegűnek kell maradnia. Ezt kimondja az Alkotmánybíróság 14/1994. (III.10.) AB határozata is, mely szerint a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok és köteleességek nem minden részletszabálya igényel törvényi szintet. Ennek ellentmondana, ha az évente vagy akár gyakrabban változó eljárási díjakat, besorolásokat és egyéb szabályokat is ebben részleteznék. Ennek megfelelően a törvény felhatalmazást ad több helyen a kormány vagy a miniszterek számára, hogy ezeket a technikai kérdéseket rendeletben szabályozzák. Ilyen felhatalmazást tartalmaz a közös jogkezeléssel kapcsolatban a 89. § (4) bekezdése vagy a reprográfiai díj által érintett készülékek körének meghatározására a 112. § (1) bekezdés.

Jelenleg az alábbi rendelkezések vannak érvényben:

- 16/1999. (XI. 18.) NKÖM rendelet a szerzői és szomszédos jogok közös kezelését végző egyesületek nyilvántartásának szabályairól.
- 156/1999. (XI. 3.) Kormányrendelet a Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről.
- 158/2000. (IX. 13.) Kormányrendelet a reprográfiára szolgáló készülékek körének meghatározásáról.
- Minden év elején a közös jogkezelést végző szervezetek közzéteszik tárgyévi jogdíj-tarifáikat a Magyar Közlönyben, a nemzeti kulturális örökség miniszterének jóváhagyásával.

³⁶ Verebics J.: Ki okoz kárt kinek. In: <http://www.euroastra.hu/it/kar.htm>

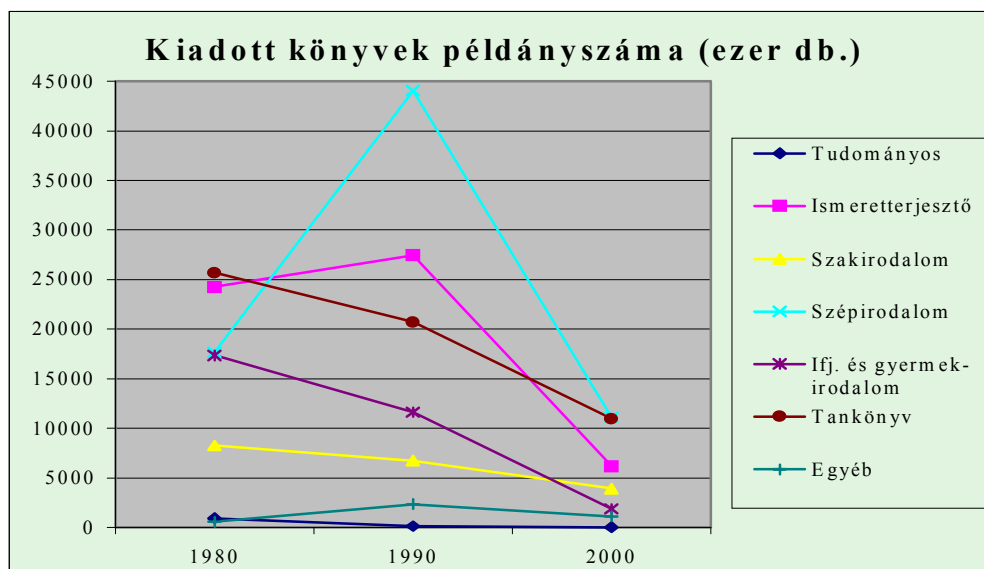
3. Az elektronikus publikációk

3.1. Az elektronikus publikációk jellemzői

„A kulturális értékek modern elektronikus információ-hordozókra vitele, azaz digitalizálása olyan parancs és olyan szükségszerűség, amelyet az egész emberi társadalom fejlődése diktál.”³⁷ Ezt a jelenséget elektronikus írásbeliségnek is nevezhetjük, mely az elektronikus publikációkon keresztül valósul meg.

Az elektronikus publikáció olyan számítógépen tárolható, szerkeszthető, olvasható elektronikus alkalmazás, melynek nem kell feltétlenül számítógépen létrejönnie, és a kimeneten megjelenhet hagyományos, nyomtatott anyag is. Felhasználja a számítógép azon speciális lehetőségeit, melyek a hagyományos kiadási módszerekkel megvalósíthatatlanok. Ez azonban nem elengedhetetlen kritérium, sőt az előállítási folyamat során nem is szükségszerű az elektronikus technológiákat alkalmazni, egészen a végső fázisig. Egy szöveg attól válik elektronikussá, hogy azt a számítógépbe a billentyűzeten keresztül beírják, vagy elektronikus módon beolvassák, használatához pedig számítógép periféria szükséges. Tárolásuk bináris formában, mágneses impulzusokként történik a számítógép memóriájában egy lemez felületén, vagy egy optikai hordozó olvasófelületén bemélyedések sorozataként.³⁸ (Ez felvet egy olyan problémát is, hogy a szerzői mű, mint eredeti, azonosítható formát öltött egyéni alkotás miként definiálható abban az esetben, amikor a hagyományos értelemben vett külső és belső gondolati forma helyébe bináris kódok lépnek?)

Az elektronikus kiadás (electronic publishing) létrejöttével megjelentek olyan dokumentumok, amelyeknek már nincs nyomtatott megfelelőjük, mivel a nyomtatott kiadás költségeinek jelentős emelkedése egyre több szakirodalmi vagy szépirodalmi művet akadályoz meg abban, hogy egyáltalán papíron megjelenhessen. Összehasonlításképpen csak egy adatot említenék meg: Magyarországon 1980-ban tudományos jellegű könyvet 878 darabot adtak ki nyomtatásban, míg 2000-ben 74-et! A változás azonban legszembe-tűnőbbben a kiadott példányszámokban érhető tetten:

2. számú ábra³⁹

³⁷ Sebestyén Gy.: A Gutenberg-galaxis és a digitális kultúra szintézise. In: <http://www.mek.iif.hu>

³⁸ Sturges, P.: Szerzői jog és elektronikus publikálás. In: TMT, 1996. 7-8.sz. p.271

³⁹ Forrás: Magyar statisztikai évkönyv 2000. Bp.: KSH, 2001. p.240.

Szemmel látható, hogy a csökkenés 1990 óta minden kategóriát egyformán érintett. Az összesített adatok alakulása a következő volt:

Év	Kiadott példányszám
1980	94 710 000 db.
1990	113 112 000 db.
2000	35 246 000 db.

A jelenség oka az lehet, hogy ma már sok dokumentum eleve elektronikus formátumban készül, tehát papírra csak akkor kerül, ha a felhasználó kinyomtatja. Ezeket a műveket elsődleges elektronikus dokumentumoknak nevezhetjük, kizárólagos lelőhelyük a hálózaton található valamelyik számítógép merevlemeze.⁴⁰ Persze egyre nagyobb arányban találhatók meg elektronikus formában a korábban már hagyományos formában megjelent művek is.

Az elektronikus publikálás új lehetőségeket is teremtett. A kiadványokat folyamatosan lehet frissíteni, hiperlinkek segítségével más kiadványokhoz kapcsolni. Az anyagot a multimédia segítségével eddig nem ismert lehetőségekkel lehet gazdagítani: például egy lexikonban a hangszer - más szövegekkel is összekapcsolható - leírása mellett látható annak (mozgó)képe, és hallható a hangja is.⁴¹ „A hálózati publikáció során a szerző ismét lehet tipográfus és terjesztő is egy személyben, ahogy Sylvester János tette.”⁴²

A dokumentum fogalma teljesen új értelmet nyer. Megszűnnek korlátai, terjedelme sokszor meghatározhatatlan. A szerzőség kérdése sok esetben eldönthetetlen, teljesen internacionális dokumentumok is születhetnek. A művek sok esetben munkacsoportok produktumai, az egyéni erőfeszítések összegződése miatt idővel gyakorlatilag lehetetlen elkülöníteni, hogy az egyén mivel is járult hozzá a termékhez.⁴³

Az e-dokumentumok a kiadásuk pillanatától gyakorlatilag bárki számára hozzáférhetőek, másolhatóak, másodperceken belül továbbíthatóak akár egyik földrészről a másikra. Letöltésük ingyenes, azonban változatok, mutációk keletkezhetnek a módosítások során, melyeket igen nehéz ellenőrizni, és ezáltal hitelességük is kérdésessé válik.⁴⁴ Nagyon könnyen változtatják lelőhelyüket, később már az eredeti helyükön nem lelhetőek föl.⁴⁵

Az egyik legnagyobb hátránya az elektronikus publikációknak, hogy fárasztó az olvasásuk. Csak képernyőn lehet láthatóvá tenni, mobilitásuk igen korlátozott. Ezzel szemben a könyvet kényelmesen lehet olvasni tulajdonképpen mindenütt. Viszont tény, hogy információkeresésre alkalmasabb az elektronikus változat.

⁴⁰ Moldován I.: Internet a könyvtárban. In: <http://www.mek.iif.hu>

⁴¹ hiperlink+multimédia=hipermédia

⁴² Turi L.: Internet és copyright. In: <http://www.mek.iif.hu>

⁴³ Sturges, P.: Szerzői jog és elektronikus publikálás. In: TMT, 1996. 7-8.sz. p.271

⁴⁴ A szöveg hitelesség biztosításának több módszere ismert. Például a még kidolgozás alatt álló DOI (Digital Object Identification), mely egyfajta azonosító szám lenne; vagy a szövegméret feltüntetése a fejlécben.

⁴⁵ Ezért fontos, hogy elektronikus archívumokban gyűjtsék őket.

Az elektronikus publikációk egyik alfajának tekinthetők az elektronikus könyvek. Ez a kifejezés azonban jelentheti az elektronikus formában megjelent monografikus művet, és az eszközt is, amellyel elektronikus szövegeket lehet olvasni. Ennek három változata létezik:

1. Dedicált készülék: kb. egy keménykötésű könyv méretű, 10-15 e-könyvet tárol.
2. Zseb pc: játékkártya pakli méretű, sokkal kevesebb szöveg tárolására alkalmas.
3. Szokásos számítógép, speciális e-könyv szoftverrel, mely kizárólag az olvasást teszi lehetővé. Ezek az e-book szoftverek gyártónként változóak, és természetesen (?) csak ritkán kompatibilisek egymással. Bízató kezdeményezések azonban már vannak. A Nyitott Elektronikus Könyv konzorcium (Open eBook consortium) által javasolt Nyitott Elektronikus Könyv Publikációs Struktúra (Open eBook Publication Structure) olyan szabvány kíván lenni, amely lehetővé teszi elektronikus szövegek létrehozását, formázását és terjesztését anélkül, hogy tekintettel kellene lenni az olvasóeszközök eltérő tulajdonságaira.

A könyvek és az elektronikus könyvek⁴⁶ legfontosabb tulajdonságait az alábbi táblázatban hasonlítom össze⁴⁷:

	Hagyományos könyv	Elektronikus könyv
Hitelesség	ha kitépünk egy lapot, vagy áthúzunk néhány sort, az könnyen észrevehető	egyelőre nincs általánosan használt és elfogadott módszer az ellenőrzésére
Olvashatóság	tipikusan bárhol, bármikor	általában helyhez kötött, kell hozzá valamilyen elektronikus eszköz
Keresés a könyvben	akár órákig is eltartthat	gyors és hatékony, bonyolult feltételek szerint is történhet
Ár	magas	alacsony
Beszerzés	könyvesbolt, posta, ügynök, stb.	virtuális könyvesboltok
Minőség	az idő múlásával „állaga” jelentősen romlik, különösen, ha sokak által kedvelt műről van szó	időtálló, öregedésről, minőségi romlásról egyáltalán nem beszélhetünk (eltekintve az egyes szövegformátumok elavulásától)
Külső	bizonyos könyveket kifejezetten jó érzés kézbe venni, így némiképp hozzájárulnak a hangulat megteremtéséhez is	általában sívár, hiányzik a hangulat, viszont a multimédiában és az Internetes technológiákban hatalmas lehetőségek rejlenek

3. számú ábra

⁴⁶ Természetesen itt már nem a készülékről van szó.

⁴⁷ Gerhardt N.: Nyomtatott anyagok digitalizálása. In: <http://www.mek.iif.hu> alapján

A digitális technika, illetve az Internet a könyvkiadók és a szerzők viszonyát is megváltoztatta. A nyomtatáshoz képest jóval kisebb költséggel járó elektronikus kiadás például megengedi, hogy olyan írókkal is kísérletezzenek, akikkel eddig a várható kockázat miatt nem tették. A kiadók a terjesztési és a nyomdaköltségen spórolhatnak - mely egy kemény kötésű kiadvány esetében az ár felét is kiteheti -, a szerzők pedig magasabb jogdíjat kaphatnak.⁴⁸

Az Internet azonban lehetővé teszi azt is, hogy kiadók által elutasított műveket értékesítsenek a hálón. (Ezt tette például Mark Mathabane - sikerrel.) Befutott írók pedig megtehetik, hogy a kiadójuktól függetlenül magukat, pénzügyi és művészi értelemben egyaránt. A folyamatot a horror-regényeiről ismert Stephen King indította el. 2000 tavaszán - még kiadója együttműködésével - megjelentette az Interneten *Riding the Bullet* című 66 oldalas kisregényét. A siker az olvasók és a szerző részéről is frenetikus volt. A művet csak az első 24 órában 400 ezren töltötték le, az áráként megjelölt 2,5 dollárt pedig az olvasók úgymond becsületszóra fizették be. A teljes bevétel 450 ezer dollár lett. Csak összehasonlításképp: egy folyóirat a kisregényért legfeljebb 10 ezer dollárt fizetett volna az írónak. A sikeren felbuzdulva King még tovább lépett. Immár a kiadója nélkül saját honlapján az új regényét folytatásokban adja közre. Fizetni az olvasóknak 1 dollárt kell szintúgy becsületszóra. Azonban figyelmeztette olvasóit, hogy csak abban az esetben írja tovább a történetet, ha legalább háromnegyedük kifizeti az adott részért járó 1 dollárt. Ha számítása beválik rekordot dönthet: akár 1 millió dollár bevétele is lehet folytatásos regénye Internetes kiadásából.⁴⁹

Lőrincz L. László magyar viszonylatban Stephen Kinghez hasonló volumenű írónak számít. Ő mégis inkább tartózkodik az Internetes könyvkiadástól.⁵⁰ Sem régebbi, sem újabb regényeit nem tervezi az Interneten megjelentetni. Felkérték már erre, de különböző okok miatt ez nem áll szándékában, ami tulajdonképpen érthető is. Amit meg lehet tenni az USA-ban, azt nem lehet Magyarországon. Itthon közel sem olyan elterjedt és széles körben elfogadott az Internet, mint King hazájában, így még az is elképzelhető, hogy potenciális olvasókat veszítene ezzel az író. Az Internettel kapcsolatos infrastruktúra sem működik még úgy, hogy erre lehetne alapozni az olvasószámlálást, vagy éppen az olvasmányért járó befizetések kezelését.⁵¹ Arról már nem is beszélve, hogy hatályos szerzői jogi törvényünk nem hogy segítené, hanem inkább gátolja egy King ötletén alapuló vállalkozás megvalósítását.

A másik véglet Andrassew Iván. Ő előszeretettel publikálja írásait az Interneten, és csodálja annak lehetőségeit. Véleménye szerint *„fől kell készülni arra, hogy az irodalom a világhálón vagy legalábbis a magyar hálón jelenik majd meg és esetleg csak az Internetes siker után számíthat a papíron való megjelenésre.”*⁵² Ez természetesen igaz lehet, de azt nem szabad elfelejteni, hogy az olvasó miután az Interneten elolvasott egy művet (esetleg le is töltötte a számítógépére), már nem biztos, hogy azt nyomtatásban is meg fogja venni. Továbbá az író olvasottsága sem elhanyagolható szempont: míg Lőrincz L. László könyveit százezres nagyságrendben adják ki, Andrassew Ivánt saját bevallása szerint

⁴⁸ Hagyományos könyvkiadás esetén a szerző általában a könyv árának 10 százalékát kapja, mely elektronikus kiadás esetén 25 százalék felett is lehet.

⁴⁹ Nagy G.: Digitális könyvek. In: Hvg, 2000. aug. 19. p.39 alapján

⁵⁰ Ami persze nem azt jelenti, hogy nincs jelen az Interneten. Hivatalos honlapjának címe: www.lesliellawrence.hu.

⁵¹ Lőrincz L. László személyes közlése alapján

⁵² Andrassew I.: Ámulat és köszönet. In: <http://www.mek.iif.hu>

körülbelül hatszázan olvassák rendszeresen az Interneten - ami természetesen nem jelent minőségi vagy esztétikai szintkülönbséget. Abban viszont tökéletesen egyet lehet érteni Andraszew Ivánnal, hogy az Internet megteremtette a lehetőséget egy új típusú író-olvasó kapcsolathoz. Mint írja: „... lehet, létezik interaktív kapcsolat a valódi olvasóval, aki egy-egy írás hálóra küldése után akár már egy órával is ír, véleményt mond, vitatkozik.”⁵³

3.2. Az elektronikus publikációk típusai

a.) A hordozó szerint:

- Anyagi (offline) hordozó. Mágneslemez, CD, stb.
- Nem anyagi (online) hordozó. Internet, helyi hálózat, stb.

b.) A hozzáférés szempontja szerint:

- Csak előfizetés, vásárlás vagy más hasonló szempont alapján igénybe vehetők. Ilyenek például a tudományos folyóiratok, bibliográfiai adatbázisok, rekordszolgáltatások. Nem lehet nyilvánosan elérni, csak kulcsszó segítségével.
- Bárki számára ingyenesen elérhetőek. Honlapok, telefonkönyvek, bizonyos adatbázisok, hirdetmények, reklámok.

c.) Elektronikus információk típusai:

- Elektronikus folyóiratok és könyvek.
- Hálózati dokumentumok:
 - elektronikus levelek, levelezőlistára küldött üzenetek,
 - szoftverleírások,
 - különböző információk (FYI, For Your Information),
 - kérdések-válaszok (FAQ, Frequently Asked Questions),
 - hálózati kvázi-szabványok (RFC, Request For Comments).
- Zenei vagy audiovizuális művek.
- Képek, mozgóképek, élőképek.
- Szoftverek és szakértői rendszerek.
- Interaktív adatbázisok.
- Interaktív multimédia, játékok.
- Web-oldalak.
- Online katalógusok.
- Tájékoztatók és egyéb elektronikus szolgáltatások.
- Hirdetőablák, vitafórumok, preprintek.

d.) Az elektronikus publikációk dokumentumtípus szerint:

- Elektronikus könyvek: Pontos címmel és szerzőségi közléssel, megfelelő impresszummal ellátott dokumentumok. Kiadási adatok helyett viszont rendszerint csak verziószámot találunk.

⁵³ uo.

- Elektronikus folyóiratok: Periodikusan megjelenő formában híreket, cikkeket, tanulmányokat közölnek. A régebbi számok az archívumból visszakereshetőek, sőt néhol névre vagy kulcsszóra is lehet keresni.
- Hipertextek, hiperkönyvek: Lineárisan nem megjeleníthető, egy szemantikai háló mentén tetszőlegesen „bejárható” szövegek.
- Multimédia dokumentumok: A dokumentumba hang, kép, videó ágyazódik be, egyszerre nézhető a kép, hallható a zene, olvasható a szöveg.

e.) Az elektronikus publikációk megjelenési mód szerint:

- A múltban már megjelent művek digitalizált változatai.
- Egyes folyóiratok esetében egyszerre jelenik meg a nyomtatott kiadás és a vele azonos értékű, elektronikus verzió.
- Egyre gyakoribb, hogy egy tanulmány vagy cikk nyomtatásban meg sem jelenik, csak az elektronikus verzió hozzáférhető.

f.) Az elektronikus publikációk formátumai:

- Sima ASCII szöveg, mely bármilyen típusú számítógépen, bármilyen programmal megjeleníthető.
- Egy-egy elterjedt szövegszerkesztő program formátumai. (Word, WordPerfect, Acrobat Reader, stb.)
- Kép, hang, videó, stb. formátumok. (jpeg, mp3, mpeg, stb.)
- A HTML (HiperText Markup Language) formátumú anyagok, mely a World Wide Web alapvető megjelenési formátuma.

g.) Az elektronikus publikációk felosztása könyvtáros szempontból:

- Szakmai szövegek. Publikációk, cikkek, tanulmányok, melyek sok esetben nyomtatásban meg sem jelentek.
- Irodalmi szövegek. Versek, novellák, elbeszélések, melyek sok esetben nyomtatásban már megjelentek.

3.3. Az elektronikus publikációk szerzői joga

A szerzői jog hordozójukat tekintve nem különbözteti meg a dokumentumokat. Az elektronikus publikációknak elvben ugyanolyan védelmet kell kapniuk, mint minden más szerzői műnek.

A szerzői jog intézménye az utóbbi időkhöz sikeresen működött, az elektronikus publikálás azonban bonyolulttá tette. Ugyanis az elektronikus dokumentum egész egyszerűen nem ugyanaz a dolog, mint a papírdokumentum, mert flexibilis, alakatlan, múlandó, és a papírdokumentumra érvényes szabályok csak ritkán alkalmazhatók rá. Így a probléma kielégítően csak valami teljesen új megközelítéssel lenne feloldható.

A kezdeti időkhöz a jog hiányaiból következően az Internet-felhasználók gyorsan kialakították a helyes hálózati magatartás és az etikett (Netikett) szabályait. E reakciónak a közvetlen célja a szerzői jogok tiszteletben tartásának biztosítása volt. Ez az önszabályozás általánosan kötelezi azokat a felhasználókat, akik le szeretnék másolni egy művet, vagy terjesztetni szeretnék azt, hogy tartsák tiszteletben a szerző vagyoni és személyi jogait.

Ezek az előírások gyakran túlmennek a hagyományos jog követelményein, sokszor kikötik az engedélykérést még abban az esetben is, amikor nem egyértelmű, hogy a törvény szerint kötelező-e. Itt önszabályozásról van szó, csak a többi felhasználó által kikényszeríthető szabály, nem pedig állami garancia. Mivel a szerzői jogi törvényekben szereplő definíciókra nem lehetett ráhúzni az új technológia által generált felhasználási módokat, ezért változtatásokra volt szükség. Viszont a változtatások enyhén szólva is felemásra sikeredtek. Például a mű képernyőn való megjelenítésének „előadássá” minősítése is ezt tükrözi. A hagyományos struktúrákat próbálták (és próbálják) ráerőszakolni, pedig észre kellene venni, hogy ezt teljesen újként és másként kellene kezelni. Attól, hogy az Internetet nem irányítja semmilyen központi hatóság, még lehet, sőt kell is rá szabályokat alkotni. Viszont egy nehézkes vagy bizonytalan szabályozórendszer elfojthatja a jogvédett anyagok terjedését vagy kikényszerítheti a tömeges jogsértéseket.

Az új információs technológia megjelenése jelentős mértékben megváltoztatta a szerzői jogi környezetet. Ma már nemcsak arra van lehetőség, hogy hatalmas dokumentum-mennyiséget tároljunk, hanem arra is, hogy azt korlátlanul másoljuk, minden minőségi veszteség nélkül változatlan formában és tartalommal sokszorosítsunk. Jelentős gazdasági érdekek forognak kockán, és a szerzői jogi ipari lobbí óriási befolyással bír a nemzeti és nemzetközi szerzői jog fejlődésére.⁵⁴ A hagyományos szerzői jogok képviselői ugyan kétségbeesett kísérleteket tesznek az elektronikus információk szabad áramlásának jogi akadályozására, de jól látható, hogy előbb-utóbb a szerzői jognak kell megváltoznia és igazodnia az új, elektronikus világhoz.⁵⁵

Az elektronikus publikálás természetéből következően tagadja a rögzített formát, s különösen a rögzített sorrendet, amely a szerzői jogvédelem lényege. Az elektronikus dokumentumok manipulálása, átrendezése és az eredetiből új termék előállítása nem kivételes, inkább mindennapos eljárás. Többé-kevésbé tetszés szerint megváltoztatható, naprakészre hozható, átszerkeszthető. Elektronikus úton való lemásolása vagy részleteinek kiemelése a dokumentumot tároló számítógép normális és olyannyira természetes funkciója, hogy azt illogikus lenne megakadályozni. Azonban ez a cselekedet a jelenlegi törvény szerint a szerző engedélyéhez kötött.

A Web-oldalak is szerzői jogvédelem alatt állnak, azonban a számítógép működéséből adódóan ezeket is le kell töltenie, másolnia a felhasználónak a gép memóriájába ahhoz, hogy megtekinthesse. Mivel a hálózati „kalandozás” lényegét a Web-oldalak felkeresése alkotja, ezt úgy kell tekinteni, hogy a Web-oldal szerzője hallgatólagosan átruházta az oldal letöltésének jogát az összes felhasználóra.

A felhasználó letölthet olyan fájlt a hálózatról, mely törvényesen került fel. Ez ugyan szintén másolásnak minősül, azonban a másolás jogát ebben az esetben megadta a szerző a felhasználóknak. Viszont más vagyoni jogáról és a személyi jogairól nem mondott le, és ezt maximálisan tiszteletben kell tartania a fájl letöltő minden felhasználónak. Az alkotmányjogász Klicsu László álláspontja szerint, ha a mű nem tartalmaz a felhasználásra vonatkozó kikötéseket, abból még nem következik, hogy a szerző hozzájárult a felhasználás minden formájához, illetve lemondott a díjazásról.⁵⁶

⁵⁴ Schleinhausen, B.: Új fejlemények a szerzői jog területén Európában. In: TMT, 1999. 11-12.sz. p.458

⁵⁵ Moldován I.: Az Internet kérdései és kihívásai a könyvtárak számára. In: <http://www.mek.iif.hu>

⁵⁶ Klicsu L.: A szerzői jogok és hálózatok aktuális kérdései. In: <http://www.mek.iif.hu>

A szerzői jogot sértő anyagok is mozognak a világháló végtelenjében, bár elsősorban nem ez a jellemző. A „mezei” felhasználónak pedig eszébe sem jut, hogy amit letölt, az esetleg szerzői jogvédelem alatt áll. Ezért pedig nem őt kellene büntetni, hanem azt, aki lehetővé tette ennek az anyagnak a terjesztését. Verebics János kifejti⁵⁷, miről lehet felismerni, hogy szerzői jogot sértő programot töltöttünk le, ami által mi is jogokat sértünk. Mint írja, ilyen esetekben „*illik gyanút fognunk*”. Szerintem is illik, de az ember természetéből fakad, hogy ha valamit megszerezhet ingyen, akkor azért nem fog pénzt adni. Pláne ha kiteszik az orra elé.

De pontosan ki is felel azért, ha jogsértő anyag jelenik meg egy Web-oldalon? A szolgáltató (aki feltette) vagy a hely tulajdonosa (aki a hozzáférési lehetőséget biztosította)? Dr. Verebics János „Web-jogász” álláspontja szerint „*a tartalomszolgáltató mindenképpen, a service provider pedig addig a szintig, amíg tőle elvárható, hogy a jogsértést észlelje, s a szükséges lépéseket tegye.*”⁵⁸ Ők ugyanis egy szerződést kötöttek, melyben meg van határozva, mit nem szabad a Web-oldalon megjelentetni. A szerverek üzemeltetői, a rendszeradminisztrátorok is felelősök a rendszerükön történő jogellenes terjesztésért, különösen akkor, ha erről tudomásuk is van, vagy lehetne.

Az egyik legelterjedtebb Internet-szolgáltatás, az e-mail is tartogat meglepetéseket. Egy szerzői jogvédelem alatt álló mű e-mail útján való elküldése vajon jogsértés-e? Mivel két személy között a kommunikáció nem nyilvános, így a mű elküldése nem jelenti a szerzői jogok megsértését. Azonban ugyanennek a levélnek a továbbküldése harmadik személy részére már valószínűleg jogsértő cselekedet, a magánszférát illető jogok megsértéséről nem is beszélve.

A szerzői jogot sértő felhasználások felderítésére és megakadályozására különböző műszaki megoldásokkal kísérleteznek. Az egyik ilyen irány, amikor egy művet sajátos „ujjlenyomatokkal” látnak el. Olyan kódokkal, amelyek lehetővé teszik a mű automatikus címkézését, hogy nyomon lehessen követni hányszor, mikor, hol használtak fel, esetleg számlázni lehet az árát is. Megengedett lenne a személyes másolás, de az ezen túli felhasználásokat már számláznák, vagy le lennének tiltva. Ilyen például az IPV6 nevű találmány, mely elektronikus ujjlenyomatot hagy mindenben, amihez a felhasználó hozzáér.

Egy másik megoldás, az ECM - elektronikus szerzői jogvédő - rendszerek jelenleg még kísérleti stádiumban vannak. Ezek megakadályoznák a jogosulatlan másolást és továbbterjesztést, kivágást, betoldást. Ellátnák a művet szerzői jogi információval, ismertetnék a használat feltételeit, korlátoznák a mű használatát: csak olvasás, meghatározott számú belépés engedélyezése.

A szerzői jog tulajdonosainak számos csoportja dolgozik az ellenőrzés problémáján. A CITED (Copyright in Transmitted Electronic Documents, elektronikusan továbbított dokumentumok szerzői joga) program az Európai Közösség ESPRIT programja keretében keresi az ellenőrzés, felderítés és térítés eszközeit a digitális formában tárolt művekre nézve. Vizsgálják a probléma valamilyen műszaki megoldását, egy, az elektronikus információt hívójelekkel ellátó készülék létrehozását.

A világ szerzői jogvédő szervezeteit tömörítő nemzetközi szervezet (CISAC) keretében folyik az úgynevezett CIS (Common Information System) kidolgozása. Ennek lényege, hogy a rendszer központja állandó azonosító számokat bocsát ki az egyes műtípusokra,

⁵⁷ Verebics J.: Kalauz az Internethez. In: <http://www.extra.hu/verebics/kalauz.htm>

⁵⁸ Verebics J.: FAQ. In: <http://www.extra.hu/verebics/faq.htm>

amelyeket a regionális alközpontok a jogosultak érdekképviselői szerveivel vagy a jogkezelő szervezetekkel együttműködve adnak ki az egyes művekre. Ezeket a dokumentumok hitelesítésére szolgáló digitális aláírásnak vagy elektronikus vízjelnek lehetne nevezni. A szabályozás megkönnyítené a jogsértések elleni nemzetközi fellépést és a művek felhasználásának ellenőrzését.

Mint látható, több irányban folyik a kutatás, de működőképes megoldások csak annak a megértésén alapulhatnak, hogy a használók ténylegesen mit csinálnak az elektronikus publikációkkal, és mit várnak el tőlük.

Az elektronikus publikálással kapcsolatban azonban felmerültek olyan problémák is, amelyeket műszaki megoldásokkal nem lehet kezelni. Az egyik ilyen a hiperlinkek kérdése. A link ugyanis jelenthet érdeksérelmet is. Azon mű tulajdonosa, amelyre a link mutat, kárt - főképp eszmei, de áttételesen anyagi kárt - szenvedhet az által, hogy olyan oldalról mutat a műre link, amely tartalmában ellentétes a mű alkotója által képviselt értékekkel. Ilyen lehet az, ha egy pornográf anyagokat tartalmazó oldalról mutat link gyermekjáték-gyártó cég oldalára. De a kérdés meg is fordítható: a linkelő oldal tulajdonosa mennyiben felelős azért a tartalomért, amelyre a link mutat? Ez a kérdés akkor merülhet fel, ha a hivatkozott oldal jogsértő tartalmú, tehát például művek illegális másolatait tartalmazza.

A már említett Netikett sem ad választ a kérdésre, de a bonyodalmak megelőzése céljából tanácsot ad:

„Nem feltétlen előírás, hogy más oldalára való linkeléshez előzetes engedélyt kell kérni, de a személlyel és erőfeszítéseivel szembeni tiszteletadás jeleként helyénvaló egy e-mail üzenet küldése, amely jelzi, hogy az ő oldalára mutató linket hoztunk létre.”

A szakértők többsége azt az álláspontot képviseli, hogy a link nem teremt semmiféle kapcsolatot a két, általa egymáshoz kapcsolt oldal között, - jogi értelemben mintha nem is létezne. Természetesen ez így nem igaz, azonban figyelembe kell venni a realitást és a WWW sajátos jellemzőit is, mivel a szörfözés lényege pont a hiperlinkeken át történő „közlekedés”.

A szerző személyéhez, és a mű integritásához való jogokat az Interneten - főleg az újonnan létrejövő felhasználási módokkal kapcsolatban - egyre nehezebb, vagy éppen lehetetlen betartani. Igen sok művet több tucat, több száz személy hozott létre, akik személyazonossága nem mindig ismert. Ilyen esetben a jogosultság vagy éppen a felelősség eldöntése nehéznek bizonyulhat. Egyes műveket állandóan módosítanak, újra elküldenek, újra terjesztésre bocsátják, amit megtehet az eredeti szerző, vagy más felhasználók is. Ez bonyolulttá teszi a szerzőnek a nyilvánosságra hozatali- és a mű integritásához való jogát.

Más típusú problémát jelentenek a multimédiás termékek. A multimédia egy olyan sajátos műtípus, amely kombinálja a már meglévő művekből átvett képi, zenei, szöveges és filmes anyagokat, műrészleteket. A multimédia termékbe bekerülő anyag maga is szerzői jogi védelem alatt áll, mely akár több ezer is lehet. A gond tehát az, hogy egy multimédiás Web-lap vagy CD-ROM kiadójának szerzők és más jogosultak tucatjaitól kell engedélyt kérni műveik, illetve teljesítményeik felhasználására. A magyar szerzői jog egyelőre nem alakította ki e sajátos felhasználás egy központi helyen (nyugati példára: one stop shop) történő engedélyezésének intézményrendszerét. Ennek megfelelően, a hazai kiadóknak egyenként kell beszerezni a hozzájárulásokat, ami végső soron gátja lehet e műfaj további terjedésének.

Egy mű digitalizálása, az elektronikus változat elkészítése és világhálóra vitele nemcsak másolást jelent, hanem a dokumentum közzétételét is. Ha ez jogosítványok nélkül következik be, az mind a szerzők, mind a kiadók jogát sértheti. De ha ezt hivatalosan teszik egy régi lejárt védelmi idejű művel, annak digitalizálása révén új szerzői jogokkal védett alkotás jön létre.⁵⁹

Az elektronikus publikálás korában a szerzői jogok közül a személyi jogok éppúgy védhetőnek látszanak, mint korábban. Törvényekkel mindenképpen, de egyéb szabályzókkal is. Hogy mást ne említsek, a tudományos életben az egyik legelítélendőbb cselekedet a plágium. A vagyoni jogok viszont már keményebb diónak számítanak. Azonban ez is csak a szerzői jog által védett művek egy bizonyos körét érintik. A szórakoztató irodalom piacától eltekintve a legtöbb szerző ugyanis nem a haszonszerzés céljával ír, hanem azért, hogy felfogását a többiekkel megismertesse. A kutató-fejlesztő szerzők pedig örülnek annak, ha gondolataik minél szélesebb körben terjednek el.

A szerzői jog nem örök intézmény, és nem is biztos, hogy mai formájában kell maradnia. Más megoldásokat is kell keresni, melyek lehetnek akár alapjaiban is különbözőek az eddig ismerteknél. Gyertyánfy Péter, az ARTISJUS főigazgatója a Kontextus e-folyóiratnak adott egyik nyilatkozatában kifejtette, hogy ezt nem tartja valószínűnek, mert nem ismer olyan lehetőséget, ami fölválthatná a ma működő rendszert. Indoklása szerint minden rendszernek biztosítania kell, hogy ösztönözzön újabb alkotásra, és kellő megélhetést biztosítson azoknak, akik létrehozzák az új szellemi alkotásokat. Szerinte nem szerencsés - úgymond - visszatérni a kezdetekhez, ahol az alkotás ösztönzésére egyedül a munkabér szolgál. Gyertyánfy igen sarkítottan látja a dolgokat: vagy a mostani, vagy a középkori állapot. Igaza van, kell az ösztönzés, az elismerés, de ez nem minden körben működőképes. Csak az igen sikeres íróknál lehetséges ösztönzőnek nevezni az eladott példányok után kapott honoráriumot. A Neumann-ház keretében működő Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) életjáradékot fizet a mai magyar íróknak, költőknek a DIA keretében történő ingyenes Internetes megjelenés fejében. Ez az életjáradék milyen formában ösztönöz? Mert szerintem ez inkább munkadíj, mint ösztönző.

Megoldhatatlan dilemmának látszik a szerző alanyi jogú honorálása elektronikus környezetben. Ebből kiindulva Esther Dyson egészen újszerű következtetéseket vont le. Írásában⁶⁰ annak a véleményének ad hangot, hogy nem a mű másolatait kell ellenőrizni, hanem a vevőkkel való kapcsolatot (az előfizetést vagy a tagságot), mivel ezt diktálja a vevők érdeke is. Szerinte a tartalom ingyenes lesz, elértéktelenedik, a szellemi folyamatok és szolgáltatások viszont felértékelődnek. A művek nem lesznek önmagukban eladhatók. Ez azt jelentené, hogy a tartalom szerepe az lesz, hogy a szolgáltatásoknak csináljon reklámot. A tartalmat, azaz a szerzői jog által védett művek *„jelentős részét ingyen fogják adni, csak azért, hogy felhívják a figyelmet, illetve igényt támasszanak azokra a kiegészítő szolgáltatásokra, amelyekért pénzt lehet kérni.”* Azonban azt is hozzáteszi, hogy lesznek védett helyek is speciális tartalommal. Elfogadott dolog lesz, hogy ezekért fizetni kell, de azt is lehet majd tudni, hogy a pénzünkért értéket kapunk. *„Ez pusztán a kereslet és a kínálat által szabályozott gazdasági törvények megnyilvánulása az elektronikus tartalom és kereskedelem eljövendő világában.”*

⁵⁹ Nem tartom ezt szerencsésnek, mivel a digitalizálás során a mű nem lett több, csak más hordozóra került. Egy technikai bravúrral csak a védelmi időt hosszabbítják meg, illetve új jogokat szereznek.

⁶⁰ Dyson, E.: A szellemi érték. In: <http://www.mek.iif.hu>

Léteznek a világban úgynevezett anti-copyright mozgalmak is. Ezek azt az elvet vallják, hogy nincs szükség a szerzői jogra, ami már egyszer megjelent, az köztulajdon. Kissé anarchista felfogásuk nem igazán a szerzők, hanem a kiadók ellen van. A kiadók ugyanis a szerző által megteremtett szellemi tulajdon utáni hasznot fölőzik le olyan formában, hogy a művet irreálisan magas áron árulják. E mozgalom egyik legismertebbike, a RHONDA kezdeményezés „küldetésnyilatkozata” a **3. számú melléklet**ben olvasható.

Figyelemre méltó, hogy a RHONDA és Esther Dyson gondolatai mennyi hasonlóságot mutatnak. Az alapvető különbség csak az, hogy míg Dyson gazdasági törvényszerűségekből vonja le a következtetéseit, a RHONDA ugyanezt akarja már most elérni - elég r(h)onda módszerekkel.

Meglátásom szerint az elektronikus publikációk szerzői jogi kezelése nem olyan mértékű probléma, mint ahogy azt a szerzői jogvédők beállítják. Pontosabban probléma szinte csak a szórakoztatóipari lobb szemszögéből van. Azonban a szerzői műveket nem lehet szétválasztani szórakoztató vagy nem szórakoztató alapon. Ezeknek a monopóliumoknak az érdekeit valóban sérti a térítés nélküli felhasználás, bár az is látható, hogy ettől még nem fognak tönkre menni. *„Az a kár, amit emlegetnek a felkent szerzői jogvédők - nem létezik. A kár - ha keletkezik - abból fakad, hogy a szerzőket nem engedik az online piacra, nem engedik, hogy nagyságrendekkel többen ismerjék és vásárolják műveiket nagyságrendekkel alacsonyabb összegekért. Vonatkozik ez zenére, játéokra, szoftverre, mindenre. Semmi más, csak a jelenlegi kis- és nagykereskedelem utolsó próbálkozása ez az Internet intézménye ellen. Mi zavarja őket? Nos semmi más, csak az e-commerce, az e-business. Ott ugyanis aligha lesz helyük, s ha lesznek is nemzeti vagy regionális disztributorok, az nem a mostani kereskedői rétegből kerül majd ki. Sőt: zenészek és kisebb programcskák esetében már csak a szerver kapacitása lesz a kérdés, és a szerzők saját maguk árulhatják termékeiket. Ezért a legnagyobb kárt a jelenlegi szabályozás okozza a szerzőknek.”*⁶¹

⁶¹ Verebics J.: Ki okoz kárt kinek. In: <http://www.euroastra.hu/it/kar.htm>

4. Könyvtárak, elektronikus publikációk és szerzői jogok kapcsolata

4.1. A hagyományos könyvtár és az elektronikus publikációk

A könyvtáraknak manapság azzal a kihívással kell szembenézniük, hogy egyre több dokumentumot kell beszerezniük egyre kevesebb pénzből. Ennek következtében egyre több hiány keletkezik a helyi állományokban, melyet egyre sűrűbben kell pótolni. A hiányosságok pótlására régóta működik a könyvtárközi kölcsönzés, azonban az így megrendelt dokumentumokra heteket is kell várni, mialatt esetleg aktualitását veszti. Ennek a hiányosságnak a kiküszöbölésére manapság a legalkalmasabbnak az elektronikus publikációk látszanak.

Napjainkban a távközlési technológiáknak és a mikroelektronika fejlődésének köszönhetően hihetetlen méretű miniatürizálásnak lehetünk szemtanúi. Korunkban nincs még egy olyan iparág, amely ilyen szédítően gyors ütemben fejlődne. Összehasonlításként: ha az autók ugyanolyan ütemben fejlődnének, mint a számítógépek 1946 óta, akkor ma 60 grammot nyomnának, 10 000 forintért árulnák őket, másfél millió literes csomagtartójuk lenne, 15-ször kerülne meg a Földet 1 liter benzinnel, és 2 160 000 km/h sebességgel száguldanának.⁶²

Az elektronikus szöveg a miniatürizálásának köszönhetően minimális helyet foglal el. Egy CD lemez kb. 250 000 A/4 oldalnyi szöveget képes tárolni, egy folyóméter raktári polcon pedig kb. 400 darab CD lemezt fér el. Ez nem kevesebb, mint 200 000 darab 500 oldalas kötetnek felel meg. Az állandó helyhiánnyal küszködő könyvtáraknak ez a fajta tárolási mód egy csapásra a megváltást jelentené, bár az a veszély nem fenyeget, hogy a jövőben könyvet nem kellene gyűjteni. (Erre később még visszatérek.) Mindenesetre a tárolás gondjai csökkenhetnek, továbbá a meglévő pénzkeretből nagyságrenddel nagyobb információmennyiséghez juthat hozzá a könyvtár. És akkor még nem is beszéltem a számítógépek memóriájában tárolható információkról, illetve az Interneten fellelhető teljes szövegű dokumentumokról.

Az elektronikus publikációk robbanásszerűen növekvő termése azonban újabb problémákat vetett fel:

- a.) Ezek közül melyeket gyűjtse a könyvtár?
 - b.) Gyűjtse, vagy csak elérhetővé tegye?
 - c.) Katalogizálja, feldolgozza-e a hálózati dokumentumokat?
 - d.) A nyomtatásban is meglévő művek esetén melyikkel rendelkezzen?
 - e.) Retrospektív konverzió keretében kell-e digitalizálni a meglévő állományt?
 - f.) Az online elérhető adatbázisok, folyóiratok, stb. közül melyekre fizessen elő?
-
- a.) A könyvtár maga határozza meg, hogy milyen elektronikus publikációkat akar gyűjteni. A gyakorlat megmutatta, hogy milyen témakörökben, milyen mélységben érdeklődnek az olvasók az egyes könyvtárakban, ehhez alakították a nyomtatott források beszerzését is. Ugyanígy kell eljárni elektronikus környezetben. Most több helyről, nagyobb halmazból lehet válogatni, de szelektálni kell minőség, megbízhatóság, mélység, stb. alapján. Az univerzális gyűjtőkör ideáját régen levetkőzték, nincs ez most sem másként.

⁶² Galántai Z.: A kábel kalandjai 3. In: Távkapcsoló 2001. 7.sz. p.10

- b.) A nehézséget az okozhatja, hogy a dokumentum változtathatja a helyét, és tartalma akár naponta változhat. Egy könyv vagy tanulmány már másnapra elavulhat. Ezért véleményem szerint egyedileg kell elbírálni az adott dokumentumról, hogy azt érdemes-e a saját állományába is felvenni. Általános szabályok azért vannak: történelmi témát érdemes felvenni, mert kicsi a változás valószínűsége, érdeklődés pedig lesz rá. Kémiai témánál viszont ennek épp az ellenkezője igaz. Figyelembe kell venni a döntésnél azt is, hogy a Web-hely mennyire megbízható, és azt, hogy milyen érdeklődés várható az adott információra.
- c.) A válasz egyszerű, és mégsem az. Azokat az Internet-dokumentumokat, melyek a könyvtár gyűjtőkörébe beletartoznak, igenis katalogizálni kell. Ha pedig katalogizálták, kötelesek fel is dolgozni, mert csak ez által válik a dokumentum könyvtári dokumentummá. A „hogyan” már érdekesebb kérdés. A MARC szabvány lehetőséget ad az elektronikus publikációk katalogizálására, igaz nem egyértelmű, de megoldható módon. Az újonnan létrehozott 856-os mező neve: „Electronic location and adress” (Elektronikus helymeghatározás és elérés). Mivel a helyváltoztatás lehetősége fennáll, a fontosabb dokumentumokat érdemes archiválni is, ezért a katalógusban meg kell adni az eredeti és az archivált változat helyét is. Már kísérleteznek eljárásokkal, melyek azt a célt hivatottak szolgálni, hogy egyértelműen lehessen azonosítani és visszakeresni a hálózati információkat attól függetlenül, hogy milyen formátumban és hol találhatóak. Az ilyen szabványok azonban még gyerekcipőben járnak, bár már vannak ígéretes kezdeményezések: Dublin Core, GILS (Government Information Locator Service), URC (Universal Resource Characteristics). Hogy hol katalogizáljanak? Ez már helyi sajátosság kérdése. Lehet külön katalógusban, de lehet a nyomtatott dokumentumok közé integrálva is.
- d.) A döntést a felhasználás várható nagyságrendje és a dokumentum műfaja határozza meg. Egy sokak által, gyakran keresett mű esetén tanácsos az elektronikus verzió beszerzése, viszont nem szabad elfelejteni, hogy egy szépirodalmi mű olvasása nyomtatott formában előnyösebb. Mindenesetre figyelemmel kell lenni a könyvtár tárolókapacitására is. Amennyiben lehetőség van rá, archiválási célból az elektronikus változat beszerzése mindenképpen tanácsos.
- e.) Különösen fontos a ritka és régi könyvek, kéziratok digitalizálása, ezek ilyen módon sokak számára hozzáférhetővé tehetők, kutathatóvá, tanulmányozhatóvá válhatnak az eredeti dokumentum sérülése nélkül. A magyar kultúrtörténet csekély számú, épen maradt remekét eddig csak tudósok, kutatók vehették kézbe, így viszont közkinccsé válhatnak. Ezért az ilyen művek esetén szinte kötelező a digitalizálás. Más művek esetén egyedi elbírálás dönthet: szükség van-e rá, van-e rá kereslet. A sokat használt, esetleg már beszerezhetetlen, csak egy példányban meglévő művek esetén elengedhetetlen a digitalizálás. Azonban ennek megkezdése előtt feltétlenül tájékozódni kell, hogy ez nem történt-e már meg máshol, mert így felesleges munkától kímélheti meg magát a könyvtár.
- f.) Online adatbázisok és e-folyóiratok terén a bőség zavarával küzdenek a könyvtárak. Itt is csak azt lehet elmondani, hogy válogatni kell a várható felhasználás és az anyagiak függvényében.

Az elektronikus publikációk egyre fontosabb helyet foglalnak el az írásbeli kultúrában és a tudományos publikálások terén, ezért lényeges feladatnak látszik az ilyen típusú dokumentumoknak a nemzeti bibliográfiába való felvétele. A feladat sürgős, mert már most sok értékes dokumentum került az elektronikus szemétdombra. Törvény, vagy törvénymódosítás lenne szükséges annak érdekében, hogy a beszolgáltatási kötelezettség

vonatkozzon az elektronikus publikációkra is. Ami persze nem egyszerű feladat, mivel gazdasági érdekek sérülhetnek általa, de legalábbis a feltétele megteremtődne. Ezt kiküszöbölendő a nemzeti könyvtár, mint a kötelezpéldányok országos gyűjtőhelye garanciákat vállalhatna, hogy a begyűjtött anyagot archiválja, és csak helyben használatra teszi hozzáférhetővé. Esetleg ezek a dokumentumok helyben is csak az eredeti (reklámokkal teletűzdelt) helyükön lennének elérhetőek a felhasználó számára. Ha a könyvtár elektronikus katalógusában a dokumentum lelőhelyére egy link mutat, mint elérési hely, így érdeke lehet a gazdasági szervezetnek a beszolgáltatás. Érdekei nem sérülnek, sőt ingyen reklámot is kap a honlapja. A könyvtár is jól jár, mert amellet, hogy mint tartalom-szolgáltató is működhetne, a saját állományát is építheti.⁶³

Amennyiben az elektronikus kötelezpéldányok beszolgáltatása kötelezővé válik, úgy az Országos Széchényi Könyvtárnak (OSZK) valamilyen megoldást kell találnia arra nézve, hogy ezek a művek is megjelenjenek a Magyar Nemzeti Bibliográfiában (MNB). Leleőhelyként természetesen a dokumentum URL-je lenne megjelölve. Két lehetséges megoldás kínálkozik:

- a.) A mai nemzeti bibliográfiai rendszerbe integrálni, a gyűjtőkört kiterjesztve az Internetre is. Itt elsősorban az MNB. Időszaki Kiadványok Repertóriumára gondolok, de az MNB. Könyvek bibliográfiája is szóba jöhet. (A rendszerbe természetesen beleértendőek a nem OSZK kiadású bibliográfiák is.)
- b.) Az elektronikus publikációk számára egy külön sorozat indítása. Például: MNB. Web-dokumentumok Bibliográfiája, vagy MNB. Elektronikus Publikációk Repertóriuma. Esetleg mindkettő. (A megnevezéseken lehet vitatkozni.)

A műszaki változások a könyvtári munka hogyanját változtatták, meg, nem a miértjét. A könyvtáros feladata változatlan maradt: az információt el kell juttatni az emberekhez. Információs társadalomban élünk, az embereknek nincs idejük a könyvtárban keresgél, otthon szeretnék az információt kézhez kapni. Ezt jelenti többek között a „hogyan” megváltozása. Ezért a könyvtáraknak fejleszteniük kell az elektronikus szolgáltatásaikat, hogy az olvasó a könyvtárba adott esetben már csak konkrét céllal menjen be, és ne ott keresgéljen, ha nem muszáj. Sőt, könyv küldését is meg lehet oldani e-mailban küldött kérés alapján, vagy éppen a könyv elektronikus változatát. Ezért a szolgáltatásért az olvasó fizetni is hajlandó lesz, az elektronikus változat megszerzéséért pedig mindenképpen, mivel ez csak töredékét teszi ki a nyomtatott könyv értékének.

Az elektronikus információforrások példa nélkül álló lehetőséget jelentenek ahhoz, hogy kiterjessze a könyvtár olvasói számára az elérhető információk körét. A könyvtárközi kölcsönzés minden eddiginél egyszerűbbé válásától a mozgáskorlátozottak könyvtári ellátásáig a lehetőségek nagymértékben kitágultak.

Azonban ennek a szép új világnak vannak árnyoldalai is. A könyvtárakat közpénzekből tartják fenn, ezért használói előtt nem annyira nyilvánvaló, hogy az információ sosem volt ingyenes. Létrehozása, előállítása és terjesztése mindig pénzbe került. Az újfajta könyvtári szolgáltatások kapcsán ezért egyre inkább előtérbe kerül a fizetés kérdése. Az ingyenes információhoz jutás jogának nem szabad sérülnie, az elektronikus dokumentumoknak is ingyen olvashatóaknak kell maradniuk. De ha az olvasó ezt már otthonában kívánja használni, azért fizetnie kell. A befolyt összeget pedig el lehet osztani a kiadó, az író, és a

⁶³ Természetesen tudom, hogy ez még így nem a megfelelő megoldás, de a realitások, lehetőségek függvényében továbbgondolásra alkalmasnak tartom.

szolgáltatás nyújtásáért a könyvtár között. A könyvtár online szolgáltatásainak előbb-utóbb térítéses szolgáltatásokká kell alakulniuk a nyújtott információ, a szolgáltatások bővülése, és a szerzői jogi lobbis nyomásának hatására.

A piaci, tőzsdei, gazdasági információk a könyvtárba mindig is késve jutottak el. Pedig ezen a területen a gyors információhoz jutás létfontosságú. Az átalakuló könyvtárnak azért, hogy ezeket az információkat is tudja szolgáltatni, be kell fektetnie, melynek következtében ezért a tevékenységéért igenis kérhet pénzt. Az információhoz való hozzájutást megvalósítja, de a gazdasági előnyszerzéshez az információt csak ellenszolgáltatásért adja. Akinek ez érdeke, úgyis áldozni fog rá, akinek nem érdeke, azt pedig nem fogja zavarni, hogy ezt a típusú információt csak késéssel kapja meg, vagy meg sem kapja. Azt viszont el kellene érni, hogy a közpénzen létrehozott dokumentumok (törvény, statisztika, önkormányzati döntés, stb.) minden formában ingyenesek legyenek.

Az elektronikus információk szolgáltatása során a könyvtáraknak is be kell tartaniuk a „mű normális hasznosításának” szabályait. Ezt a kifejezést úgy kell értelmezni, hogy a könyvtári szolgáltatás nem konkurál egy kiadótól beszerezhető hasonló szolgáltatással vagy termékkel. Hogy valami ellentmond a mű normális hasznosításának, még nem jelenti azt, hogy a könyvtárak nem nyújthatják a szolgáltatást. A könyvtáraknak tárgyalásokat kell folytatniuk a kiadókkal arról, hogy milyen feltételekkel végezhetik e tevékenységeket. Megfelelő biztosítékokat kell nyújtaniuk, hogy a licencfeltételeket betartják, azaz az információk csak adott helyeken és adott olvasók számára elérhetők. Minden lehetséges eszközzel arra kell törekedni, hogy a könyvtári szabad felhasználás köréből a digitális szolgáltatások ne rekesztődjenek ki.

Ha már a 3.1. fejezetben utaltam az elektronikus könyvekre, illik megemlítenem ezek könyvtári alkalmazását. Nem igazán terjedtek még el, de nem lehet tudni, mit hoz a jövő. E-könyvet eléggé bonyolult a könyvtáraknak kölcsönözni, de ez csak műszaki probléma. Az USA néhány könyvtárában az olvasókészülék kölcsönzésével együtt kölcsönzik a tartalmat. Ebben az esetben is, és akkor is, ha az olvasó rendelkezik ilyen készülékkel, a kölcsönzési határidő lejártával automatikusan törlődik a gépből a tartalom, a katalógusban pedig megjelenik, hogy újra kölcsönözhetővé vált.

Mikulás Gábor egyik cikkének címében felteszi a kérdést: Meddig lehet túlélő a könyvtár?⁶⁴ A könyvtáraknak észre kell venniük, hogy az Internet, az elektronikus publikációk életük részévé váltak, és egyre nagyobb részévé válnak. Az adatbázis forgalmazók, szolgáltatók, a virtuális könyvtárak, az Internetes keresőrendszerek (főleg a tematikus rendszerek), illetve a különféle tartalomszolgáltatók nem a könyvtárakért, hanem bizonyos szempontból ellenük dolgoznak. Pedig az információk rendszerezése, gyűjtése, feldolgozása terén a könyvtáraknak nagy, de egyre jobban fogyó előnyük van. Nem szabad ragaszkodni az elavult dolgokhoz (csak nyomtatott könyv, cédulakatalógus, ETO, stb.) Meg kell érteni, hogy a felnövekvő generáció már a számítógépeken, az Interneten nő fel. A könyvtár nekik a számítógép könyvtárát (directory) jelenti, gyorsuló életritmusuk van, ha mégis elmennek a könyvtárba nincs idejük óráig a polcokon és a katalógusokban kutakodni.

Merni kell vállalkozni. Mi magyarok sem vagyunk rosszabbak a világ más nemzeteinél, mi is tudunk kitalálni olyan dolgokat, melyeket más nemzetek tőlünk vesznek át. Ezért nem tudom osztani Poprády Géza, az OSZK egykori főigazgatója álláspontját a könyvtárak újkori szabályozásával kapcsolatban: „... azon az állásponton vagyok, hogy várjuk ki, amíg az előttünk járó országok, pl. az Európai Unió országai találnak valamilyen meg-

⁶⁴ Mikulás G.: Meddig lehet túlélő a könyvtár? In: <http://www.oszk.hu/kiadvany/kf/2000/3/mikulas.html>

oldást...”⁶⁵. Hol tartanánk most, ha így gondolkodott volna - a témánál maradva - Neumann János vagy Szabó Ervin a maga korában?

Ha a könyvtár nem tud váltani, az olvasók elhagyják. És azt a könyvtárat, amelyet az olvasók nem látogatnak a fenntartó sem fogja finanszírozni. Csak emlékeztetőül: a megújulásra képtelen mozikat százával zárták be az országban - de a kihasználatlan könyvtárak sem jártak jobban⁶⁶:

Települési, munkahelyi, iskolai könyvtárak száma:	
1990	11 232 db.
1999	7 881 db.

Mint látható, az utóbbi tíz évben több mint háromezer könyvtárat zártak be az országban⁶⁷. Nem maradhattak fenn csak azért, mert könyvtárak. Nem kellene így járnia a többi könyvtárnak, csak a szemléletnek kellene változnia sok helyen. Nem az a megoldás, hogy a polcon megnézem, és ha nincs ott, közlöm, hogy nincs. Meg kell nézni az Interneten, közös katalógusokban, elektronikus formában, és ajánlani. Könyvtárközi kölcsönzés is létezik, csak erről szívesen elfeledkeznek. (Sajnos, ez a szemlélet sok helyen uralkodik!)

Szemléletváltásra van szükség, és nem kell megijedni az elektronikus publikációktól, az Internettől. Régen csak papíralapú dokumentumok voltak a könyvtárakban, majd a technika fejlődésével egyre több fajta információhordozó jelent meg. 1996-ban Poprády Géza már hagyományos információhordozókként aposztrofálta a mikrofilmeket és a hanglemezt.⁶⁸ Pedig mikrofilmeket sem oly régen gyűjtenek a könyvtárak. Sőt, többségük még nem is látott. Nos, így lesz ez az elektronikus publikációkkal is. Néhány évtized múlva ezek is „hagyományosak” lesznek.

Tehát meddig lehet túlélő a könyvtár? Mikulás Gábor is azt fejtegeti, hogy milyen lehetőségei vannak a könyvtárnak a megújulásra, mert túlélésre játszani igen veszélyes. Osztom a véleményét. Nem lehet sokáig túlélő, feltétlenül és sürgősen le kell vetkőzni az előítéleteket, ha kell, szakítani a megkövült hagyományokkal.

A hagyományos könyvtárnak át kell alakulnia „hibrid” könyvtárrá, mely magába olvasztja a hagyományos és az elektronikus dokumentumokat is. Erre jó példa a Magyar Elektronikus Könyvtárnak az Országos Széchényi Könyvtárba való integrálódása. A nyomtatott és az elektronikus művek együtt is élhetnek egy intézményen belül. „*Érdekes, hogy az amerikai Nemzeti Tudományos Akadémián, amely összes anyagát felrakta a Web-re, 14%-kal nőtt a nyomtatott dokumentumokra vonatkozó kérések száma...*”⁶⁹. Mi ebből a tanulság? A Web-en való közzététel felhívja a figyelmét az embereknek azon dokumentumokra, melyeket tanulmányozni már nyomtatott formában szeretnének. Azaz a két szolgáltatás kiegészíti egymást.

⁶⁵ Poprády G.: A könyvtárak és az információs társadalom. In: KKK, 1996. május. p.5

⁶⁶ Forrás: Magyar statisztikai évkönyv, 2000. Bp.: KSH, 2001. p.243

⁶⁷ Ezzel egyidejűleg a könyvtárakba beiratkozott olvasók száma 415 ezer fővel csökkent! (Forrás: u.o.: p.10.)

⁶⁸ Poprády G.: A könyvtárak és az információs társadalom. In: KKK, 1996. május. p.4

⁶⁹ Cornish, G.: Szerzői jogok és dokumentumszolgáltatás elektronikus környezetben. In: TMT, 1999. 6.sz. p.252

A számítógépi technológia nem fogja kiszorítani a könyveket a történelem színpadáról. A könyvtárak pedig igenis alkalmasak arra, hogy az ellátás hagyományos formáit az újakkal ötvözzék. Ehhez viszont a könyvtárosoknak is információs specialistákká kell válniuk.

4.2. A hagyományos könyvtár és a szerzői jogok

A könyvtár különös helyzetben van a szerzői jogokat illetően: szabályozza a más emberek szerzői jogokkal védett alkotásaihoz való hozzáférést. A könyvtárakat emberek milliói használják, akiknek eszükbe sem jutott megvenni az információt, vagy egyszerűen nem rendelkeznek az ehhez szükséges vásárlóerővel. A könyvtáraknak a gazdasági, társadalmi és kulturális növekedés elősegítésében kiemelkedő jelentőségük van, melyet sajnos állami szinten nem ismertek még fel.⁷⁰ Vagy igen jól titkolják. Ugyanis a jog sok esetben ellehetetleníti, hogy igazi funkciójukat betölthessék.

Barbara Schleinhausen a könyvtári tevékenységek szerzői jogi aspektusait így fogalmazta meg: *„A közönségnek joga van ahhoz, hogy forgalomba került szerzői jogvédelem alá eső dokumentumokat elolvasson helyben vagy távolról, és korlátozott számú elektronikus vagy papírmásolatot készítsen magán, kutatási, oktatási célra. A szerzői jogok megsértése nélkül a könyvtáraknak használniuk kell tudni az elektronikus technológiát, helyben hozzáférést kell biztosítaniuk a szerzői jogilag védett elektronikus dokumentumokhoz, távoli hozzáférést kell nyújtaniuk beiratkozott olvasóiknak, és helyben másolatot kell szolgáltatniuk ezen dokumentumokról elektronikus formában vagy papíron.”*⁷¹

A szerzői joggal kapcsolatban a különböző nemzeti és nemzetközi könyvtáros szervezetek az utóbbi időben több fórumot, konferenciát rendeztek, és több nyilatkozatot, állásfoglalást tettek közzé. Ezekben megfogalmazták azt, hogy a könyvtárak az olvasók érdekében mit várnak el a szerzői jogi jogszabályoktól, milyen jogosultságokat kívánnak maguknak. 1997-ben az IFLA keretein belül még egy szerzői jogi bizottságot is megalakítottak (Committee on Copyright and other Legal Matters - CLM), melynek fő feladata a szerzői jog könyvtári vonatkozásainak vizsgálata.

Meglátásom szerint a céloknak egészen csekély részét tudták csak megvalósítani, mert a szerzői jogi lobbis erősebbnek bizonyult. Ez Magyarországon sincs másként, de törvénytisztelő állampolgárokként a szabályokat a könyvtárosok is betartják és betartatják. Az új szerzői jogi törvény megjelenése után az OSZK-ban szerzői jogi munkabizottság is alakult Pallósiné Toldi Márta elnöklétével. Ez is bizonyítja, hogy milyen fontosságot tulajdonítanak a témának. Azonban úgy is felfogható, hogy a szerzői jogi törvény olyannyira bonyolult, oly sok új feladatot adott a könyvtáraknak, hogy annak értelmezésére munkabizottságot kellett létrehozni.

Az alábbiakban bemutatom a leggyakoribb könyvtári tevékenységek szerzői jogi vonatkozásait a magyar szerzői jogi törvény alapján:

a.) A nyomtatott szövegek olvasása a könyvtárban

Ez a tevékenység a könyvtár alapfunkciói közé tartozik, és nem érint szerzői jogokat.

⁷⁰ Cornish, G.: Szerzői jogok és dokumentumszolgáltatás elektronikus környezetben. In: TMT, 1999. 6.sz. p.250; 252

⁷¹ Schleinhausen, B.: Új fejlemények a szerzői jog területén Európában. In: TMT, 1999. 11-12.sz. p.458

b.) Kölcsönzés

Jogi kifejezéssel élve ez a haszonkölcsönbe adás, vagyis a példány minden ellenérték nélküli időleges rendelkezésre bocsátása. (A beiratkozási díj nem minősül ellenértéknek.) A mű nyilvános könyvtár általi kölcsönzése a 39. § alapján szabad felhasználás. Ez vonatkozik a szoftver és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adattár kivételével minden műtípusra. A két kivétel esetében a nyilvános könyvtár általi haszonkölcsönbe adás mindig engedélyköteles. Megjegyzendő, hogy mivel a törvény haszonkölcsönzésre engedélyezési jogot csak a nyilvános terjesztésre állapít meg, a magánszemélyek között vagy a nem nyilvános könyvtár által mindenféle műtípus jogszerűen megszerzett példányainak kölcsönzése szabad, díjmentes.

c.) A könyvtárközi kölcsönzés

A könyvtárközi kölcsönzés a 40. § szerint a szabad felhasználás körébe tartozik. A szabad felhasználás körében többszörözött példányok kizárólag könyvtárközi kölcsönzés keretében terjeszthetők. A számítógépes hálózat által nyújtott lehetőségek addig nem esnek külön elbírálás alá, amíg pusztán az információáramlást teszik lehetővé, tehát vonatkozik rájuk a szabad felhasználás esetköre. Amikor azonban átlép a rendszer az Internetes tartalomszolgáltatásba (tehát a dokumentum szolgáltatása számítógépes hálózat útján történik), már nem vonatkoznak rá a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés szabályai.

Ez is egy életszerűtlen szabály. Az érthető, hogy a törvény nem engedi, hogy egy könyvtárból elektronikus információk szolgáltató helye váljon díjfizetés nélkül. Viszont ebből a megfogalmazásból az derül ki, hogy a könyvtár könyvtárközi kölcsönzés keretén belül egy másik könyvtárnak nem küldheti el a hálózaton keresztül a tőle kért elektronikus publikációt, hanem azt floppyra véve postán kell elküldenie. Nonszensz!

d.) Nyomtatott műről másolat készítése digitalizálással, archiválási célból

Történhet szkenneléssel vagy számítógépbe begépeléssel. Ez nem más, mint „belső intézményi célra saját példányról a nyilvános könyvtári ellátáshoz vagy tudományos célra másolat készítése”, és mint ilyen a 35. § (4) bekezdés (b.) pontja szerint szabad felhasználásnak minősül.

Az ilyen típusú másolások esetében a sérülékeny vagy értékes dokumentumok állományvédelmére kell gondolni.

e.) Nyomtatott műről másolat készítése hagyományos módon

Történhet fénymásolással vagy más hasonló módon, az eredetivel azonos szöveggel előállítása papírhordozón. Minősítése azonos a **d.)** ponttal, szabad felhasználásnak minősül. Azonban kitétel, hogy csak saját példányról történhet a másolás, és csak a célnak megfelelő mértékben. Ez utóbbi kitétel előttem nem egészen világos, mivel nem tudom milyen, a célnak megfelelő mértéke lehet egy egész könyv archív példányának.

f.) Indexelés, bibliográfia és kivonat készítése

Az indexelés és a bibliográfia készítése nem érinti a szerző átdolgozásra vonatkozó kizárólagos jogát, mivel ezekben az esetekben a mű szövegével semmilyen manipuláció nem történik. A kivonat (referátum, tömörítvény, stb.) viszont bizonyos esetekben alkalmas lehet arra, hogy helyettesítse az egész mű elolvasását. A kérdés esetenként döntendő el. Amennyiben alkalmas helyettesítésre, a szerző engedélye szükséges hozzá.

g.) Kiadás

Ez a tevékenység már nem könyvtári szolgáltatás, ugyanazok a jogai és kötelességei vannak a könyvtárnak ebben az esetben, mint minden más kiadónak, mivel a kiadás a szerző kizárólagos joga (18., 23., 56. §). A szerzőkkel, jogutódokkal, és bizonyos körülmények közt a kiadókkal a művekre egyenként kell szerződni, ami az esetek többségében elég problematikus lehet.⁷² Kötelező közös jogkezelés erre nincs, ami a szerzői jogi törvény egyik súlyos hiányossága.

h.) Fénymásolás az olvasó részére

Szabad felhasználásnak minősül, mivel a törvény több kivételt tesz a 18. §-ban szabályozott többszörözés joga alól. Így a 35. § (1) és (2) bekezdés alapján nem kell szerzői, kiadói engedély a felhasználónak készített másolat készítéséhez sem, kivéve, ha teljes könyv, teljes folyóirat vagy napilap egésze a másolás tárgya. Ez még az olvasó kifejezett kérésére is tilos.

A tevékenység ugyan szabad felhasználásnak minősül, azonban a 21. § és 107. § (2) bekezdés értelmében a másolatok után reprográfiai jogdíjat kell fizetni, melynek mértékét évente megállapított díjtáblázat tartalmazza. Ezt a jogdíjat a könyvtárnak csak abban az esetben kell megfizetnie, ha a fénymásolást a látogatók számára ellenértékért szolgáltatja, azaz pénzért másol. Ha viszont ez a szolgáltatás ingyenes, nem kell fizetnie.

i.) Elektronikus szöveg könyvtár általi digitális másolása hordozóra a felhasználónak

A jogtulajdonos intézmények a következő tevékenységeket tekintik digitális másolásnak:

- optikai szkennel vagy képfeldolgozó használatát művek digitalizálására,
- művek újra beírását papírfórmátumról szövegszerkesztőbe,
- online adatbázisokból, floppykról vagy CD-ROM-ról való letöltést papírfórmátumra,
- adatbázisokból való letöltést közvetlenül számítógépbe,
- szerzői jogvédelem alá eső elektronikus dokumentumok továbbítását helyi hálózatban,
- ilyen művek továbbítását e-mailban vagy akár faxon.

Ezek a tevékenységek a szerző és/vagy kiadó külön engedélye nélkül a kizárólagos többszörözési jogba ütköznek a 18. § és a 35. § (3) bekezdés értelmében, ezért ez a tevékenység tiltott. Olyannyira, hogy könyvtárnak még műrészletet sem szabad elektronikus adathordozóra másolnia. Ez a kitétel elég szigorúnak tűnik, bizonyára a kísértés elkerülése végett került be a törvénybe.

Elképzelhető az az eset, hogy a könyvtár csak a számítógépeket bocsátja rendelkezésre, és az olvasó maga hoz floppy-t, maga készít másolatot. Ezt egyelőre megteheti, azonban várhatóan ez a tevékenység is jogdíjköteles felhasználásnak fog minősülni.

Itt kell megemlíteni, hogy a törvény ugyancsak tiltja a szoftver és a számítástechnikai eszközzel működtetett adattár másolását, még kinyomtatott alakjukban is.

⁷² Ez vonatkozik az Interneten való megjelentetésre is.

j.) A könyvtár digitálisan tárolt állományának távolról elérése a felhasználó által

Ez az Internetes olvasást és az elektronikus letöltést jelenti. Magánszemélyeknek ezek a felhasználások a 38. § (1) bekezdés (f.) pontja, illetve a 35. § (1) bekezdés alapján engedélyezettek. Azonban van két kitétel. Az egyik, hogy letöltést csak saját célra lehet megejteni, mások számára nem. A másik kitétel, hogy nem tölthető le a teljes elektronikus adattár, de még a többsége sem.

k.) Művek digitális hálózaton hozzáférhetővé tétele a könyvtár által

A törvény 26. § (6) és (8) bekezdése szerint ez a felhasználás a szerző kizárólagos engedélyezési jogába tartozik. Műfajonként változik, hogy az engedélyt a szerzőtől, előadótól, előállítótól és/vagy a közös jogkezelőtől, kiadótól kell-e megszerezni.

Ennek oka az, hogy az elektronikus dokumentumszolgáltatáshoz kapcsolódó gazdasági érdekek miatt a kiadók azt állítják, hogy ezek a szolgáltatások ellentmondanak a mű normális hasznosításának.⁷³

Ez a tevékenység gyakorlatilag az Internetes tartalomszolgáltatást takarja. Tartalomszolgáltatás esetén pedig „... mind a tarifában, mind a szerződéskötéskor kedvezmények adhatók a nonprofit felhasználók részére.”⁷⁴ Ebben azért van valami rémisztő. Nem elég, hogy nonprofit szervezet, a közért dolgozik közpénzen, bevétele nincs ebből a szolgáltatásból, még fizetnie is kell érte. De a legrosszabb az, hogy erre a kedvezmény nem jár, hanem csak adható!

l.) Elektronikus szöveg helyben olvasása

(Ez a rendelkezés a legtöbbet vitatott az összes közül.)

A könyvtári látogató tevékenysége nem érint szerzői jogokat, a könyvtáré annál inkább. A megtekintés lehetővé tétele a 24. § (2) bekezdés (b.) pontja alapján „nyilvános előadás”-nak minősül, melyhez a jogot az ARTISJUS-tól kellene megkérni, ami azért abszurdum.⁷⁵ A fentebb említett, OSZK-ban létrejött szerzői jogi munkabizottság elnöke ezzel kapcsolatban a következőket írta: „Miután a kulturális törvény szerint az állampolgárnak alanyi joga, hogy a könyvtár dokumentumait helyben ingyenesen használja, a fenti fogalomértelmezés azért kelt bennünk veszélyérzetet, mert a szerzői jog a művek nyilvános előadását a közös jogkezelő szervezetnek befizetett jogdíjhoz köti.”⁷⁶

Végül felidéznék egy állásfoglalást a Könyvtári és Informatikai Kamara 1994. évi első Hírek, információk című kiadványából: „Különös társadalmi érdek fűződik ahhoz, hogy a könyvtárakban a művek általánosan hozzáférhetőek legyenek bárki számára. A jelen helyzetben a könyvtárakat sújtani olyan díjfizetéssel, amely mögött nem áll bevételek, olyan intézkedés, amely a társadalom általános kultúrálatlanodása következtében visszahat a szerzői jogok tulajdonosaira is - hátrányosan.”

⁷³ Schleinhagen, B.: Új fejlemények a szerzői jog területén Európában. In: TMT, 1999. 11-12.sz. p.458

⁷⁴ Tóth P. B.: A szerzői jog könyvtárakra vonatkozó rendelkezései. In: TMT, 2001. 2.sz. p.69

⁷⁵ Az ARTISJUS javára legyen mondva, hogy (még) nem követeli a könyvtáraktól az engedély beszerzését.

⁷⁶ Pallósiné Toldi M.: Miért nincs, ha van ...? In: <http://www.oszk.hu/kf/2000/4/pallosine.html>

4.3. Az elektronikus könyvtár és az elektronikus publikációk

Sokan a World Wide Web-et, illetve a világhálót úgy tekintik, mint egy hatalmas könyvtárat. Azonban a dokumentumok nagy része számos vizsgálat szerint még a legjobb keresőrendszerek előtt is rejtve maradnak. A dokumentumokról gyakran csak nagy munkával állapítható meg, hogy azok lényeges vagy lényegtelen információkat tartalmaznak-e. Pontosságuk, hitelességük, megbízhatóságuk is kérdéses lehet, és nem mindig őrződnek meg eredeti helyükön.

Az elektronikus könyvtár digitális formában tárolt dokumentumok rendszerezett, feldolgozott, tartósan megőrzött és egy közösség számára hozzáférhetővé tett gyűjteménye. Fontos tulajdonsága, hogy ide nem alkalomszerűen elhelyezett dokumentumok kerülnek, hanem minden dokumentum keresztülmegegy a feldolgozó könyvtáros szakember kezén, aki ugyanúgy, mint a hagyományos értelemben vett könyvtárakban, egyfajta bibliográfiai leírást készít hozzá, s a könyvtár rendszere szerint sorolja be annak állományába. Az elektronikus könyvtár arra törekszik, hogy a könyvtár dokumentumai hosszú távon és megbízhatóan megőrződjenek, és megtalálhatóak maradjanak.

„Az igazi könyvtáraktól azonban főként abban különböznek, hogy a visszakeresést maguknak a dokumentumoknak a többé-kevésbé rendezett tárolásával igyekeznek biztosítani és általában hiányzik a fejlett visszakeresést biztosító másodlagos információfeldolgozás, katalógizálás.”⁷⁷

Az elektronikus könyvtárak viszonylag hamar kialakultak és népszerűek lettek. Népszerűségüket mi sem bizonyítja jobban, mint a sok különböző elnevezés: elektronikus, virtuális, digitális, drót, Internet, villany könyvtár, melyek gyűjtik a „villanyköteteket”.

Létrehozásuk alapötletét az adta, hogy az Interneten egyre növekvő számban jelentek meg a teljesszövegű dokumentumok. Könyvtárosok, könyvtáros lelkületű emberek pedig úgy gondolták, hogy ezeket az elektronikus dokumentumokat valamilyen formában össze kellene gyűjteni és feldolgozni, különben elvesznek a hálózat egyre jobban növekvő elektronikus dzsungelében. Erre a kihívásra válaszul jöttek létre az elektronikus könyvtárak.⁷⁸

A világhálón jelenleg több száz, különféle területre szakosodott virtuális könyvtár működik. A legjelentősebbek álljanak itt ízelítőül:

- Alex (A Catalogue of Electronic Texts) (rsl.ox.ac.uk)
- Center for Text & Technology at Georgetown University (www.georgetown.edu)
- CETH (Center for E-Texts in the Humanities) (www.ceth.rutgers.edu)
- Dante project (library.dartmouth.edu)
- Electric Library (www.elibrary.com)
- Gutenberg-project (jg.cso.uiuc.edu) - (A világ első szövegdigitalizálási projektje és elektronikus könyvtára.)
- Links to Electronic Text Collections (marvel.loc.gov)
- Online Book Initiative (gopher.std.com) - (A Library of Congress archívuma.)
- Oxford Text Archive (ota.ox.ac.uk)
- Runenberg project (gopher.lysator.liu.se vagy www.lysator.liu.se)
- Wiretap Electronic Text Archives (wiretap.spies.com)

⁷⁷ Moldován I.: Az Internet kérdései és kihívásai a könyvtárak számára. In: <http://www.mek.iif.hu>

⁷⁸ Moldován I.: Internet a könyvtárban. In: <http://www.mek.iif.hu>

Magyarországon sajnos mind a mai napig hiányoznak a fentiekkel összemérhető, a nemzeti kulturális örökség megőrzését célzó nagy projektek. Az egyetlen kezdeményezés a már említett Neumann-ház Digitális Irodalmi Akadémia projektje, amely a mai magyar irodalmat karolta fel.

A magyar Internet-világ is igyekszik követni a kibontakozó trendet, és ennek következtében Magyarországon is egyre-másra jelentkezik az új „alapítású” elektronikus könyvtárak. A Magyar Elektronikus Könyvtár gyűjtése⁷⁹ alapján ma a következő elektronikus könyvtáraink léteznek:

- Corvinus Library (www.net.hu)
- Erdélyi Könyvház (www.hhrf.org)
- Evangélikus elektronikus könyvtár (www.lutheran.hu)
- Hódmezővásárhelyi elektronikus könyvtár (www.nlvk.hu)
- Idegsebészeti Könyvtár (www.c3.hu)
- JAM Elektronikus Könyvtár (jam.iif.szabnet.hu)
- Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Elektronikus Könyvtár (www.vfmk.hu)
- Magyar Elektronikus könyvtár (www.mek.iif.hu)
- Miskolci Egyetem Könyvtára - Digitális gyűjtemény (www.lib.uni-miskolc.hu)
- MTA SZTAKI - E-Lib (www.sztaki.hu)
- Neumann-ház - Digitális Könyvtár (www.neumann-haz.hu)
- Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (podolin.piar.hu)
- RomaPage Könyvtár (www.romapage.hu)
- Salaria Minikönyvtár (www.seldon.hu)
- Szegedi Tudományegyetem - Elektronikus Könyvtár (www.bibl.u-szeged.hu)

Hazánkban az első - és mindmáig legfontosabb - a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) volt. A MEK alapítására az első javaslatot Drótos László, a Miskolci Egyetem könyvtárosa 1993 októberében tette a magyar könyvtárosok KATALIST levelezőlistáján egy mindenki által ingyenesen elérhető elektronikus dokumentumgyűjtemény létrehozására. Drótos László felismerte, hogy egyre több értékes kiadvány, dokumentum készült számítógépen, elektronikusan rögzített formájában. A Magyar Elektronikus Könyvtár első feladataként ezeknek a dokumentumoknak a gyűjtését, rendszerbe szervezését és hozzáférhetővé tételét tűzte ki célul. A magyar és magyar vonatkozású kultúra és tudomány teljes területéről vett és vesz fel állományába digitális formájú, illetve digitalizált dokumentumokat. Az ötlet felmerülése után az Információs Infrastruktúra Fejlesztési program karolta fel a vállalkozást, és hivatalos projektjévé tette.

Manapság a MEK napi átlagban kb. 25 ezer kérést szolgál ki, látogatói havonta átlagosan 10-15 Gígabájtnyi méretű dokumentumot töltenek le innen. Figyelemre méltó, hogy Magyarországon kívülről olyan országokból vannak látogatói, mint az USA, NSZK, Románia, Svédország, Szlovákia, Ausztrália, Új-Zéland, Dél-Afrika, Brazília, Mexikó vagy Japán.

⁷⁹ Forrás: Magyar Elektronikus Könyvtár. <http://www.mek.iif.hu>

A Magyar Elektronikus Könyvtár 2001. évi legfontosabb adatai⁸⁰:

Gyarapodás:	626 db. dokumentum
2001. december 31.-i állomány:	3 990 db. dokumentum
Látogatók száma:	511 564 fő

Az adatokból tisztán látszik, hogy a MEK sok nagy könyvtárral minden tekintetben felveszi a versenyt. Ennek alapján kijelenthető, hogy a Magyar Elektronikus Könyvtár teljes jogú tagja a magyar könyvtáros társadalomnak, a magyar könyvtári rendszernek.⁸¹

Érdeemes megvizsgálni a MEK gyűjtési stratégiáját, és elgondolkodni, hogy van-e még egy olyan könyvtár Magyarországon, amelyik ennyi dokumentumot szerzett be egy év alatt ilyen sok helyről, ilyen „tetemes” összegeként:

- Interneten talált dokumentumok elkérése
- Szerzők által küldött dokumentumok
- Szerzők által felajánlott és saját eszközökkel digitalizált művek
- Kiadók által küldött elektronikus dokumentumok
- e-book kiadók ingyenes terjesztésre szánt kiadványai
- Önkéntesek által rögzített, digitalizált művek

A MEK azonban a gyarapítás mellett nem mondott le a minőség javításáról sem. Folyamatosan és visszamenőleg is egyre részletesebben tárja fel az állományát a minél sokrétűbb felhasználhatóság érdekében.

Sajnos a tapasztalatom az volt a magyar elektronikus könyvtárakkal kapcsolatban, hogy a MEK példáját nem nagyon követik, egy-két kivételtől eltekintve tartalmi feltárással nem is találkoztam. Ami azt jelenti, hogy így ezek könyvtárnak nem nevezhetőek, legfeljebb dokumentum- vagy linkgyűjteményeknek. Vigasztaló legfeljebb csak az lehet, hogy ez nem csak magyar sajátosság.

Ezért most megpróbálom összegyűjteni azokat a jellegzetességeket, amelyek egy elektronikus könyvtárat kell, hogy jellemezzenek⁸²:

- Elektronikusan rögzített szövegeket gyűjt. Az összes dokumentumot letöltik a helyi gépre, tehát ebben az esetben egy adott számítógép tekinthető a raktárnak, ahol a fájlok maguk az elektronikus publikációk.
- Teljes szövegű anyagokat tartalmaz, tehát nem tömörítvényeket, annotációkat illetve bibliográfiai adatokat.
- Olyan dokumentumokat gyűjt, melyeknek legalább az írója és/vagy a címe meghatározható, esetleg fel is van tüntetve.
- A dokumentumnak fellelhető a nyomtatott eredetije, tehát behasonlítható, vagy ha nem, a mű írója, kiadója, stb. adományozta a szöveget a gyűjteménynek.

⁸⁰ Moldován I.: A Magyar Elektronikus Könyvtár Osztály 2001. évi beszámolója. In: <http://www.mek.iif.hu>

⁸¹ Eltekintve attól, hogy már szervezetileg is az Országos Széchényi Könyvtár egyik osztályaként működik.

⁸² Büki B.: Elektronikus szövegek könyvtári kezelése. In: <http://www.mek.iif.hu> alapján

- Valamilyen katalógus, regiszter vagy keresőrendszer segíti a keresést.
- A dokumentumok valamilyen hierarchikus elrendezésben vannak tárolva, mely a böngészésben segíti a felhasználót.
- A dokumentumok műfaja legtöbbször irodalmi vagy tudományos, és általában nem gyűjt szoftverleírásokat, hírcsoport-anyagokat, levelezési listákon közzétett leveleket.
- A gyűjteménybe kerülő művek dokumentumtípus szerint lehetnek egyszeri megjelenésű vagy periodikus művek is.
- Terjedelmi korlátot általában nem állít fel.
- Sok esetben található állományában olyan anyag is, amely csak anyagiak híján nem került nyomtatásban kiadásra.
- A formátumot tekintve az egyszerűsége törekszik azért, hogy az állomány rendszer- és gépfüggetlen legyen, azaz gyakorlatilag mindenki használni tudja. Ez által az elektronikus könyvtár helykihasználása is optimálisabb, a letöltés pedig egyszerűbb és gyorsabb lesz.
- Elsősorban szöveges, dokumentumértékű elektronikus anyagokat gyűjt.
- Kizárólag olyan anyagot vesz állományba, amelynek terjesztése a számítógépes hálózaton nem tiltott és szerzői jogi státusa rendezett.

4.4. Az elektronikus könyvtár és a szerzői jogok

Az elektronikus könyvtárak tipikusan már közzé tett, azaz nyilvánosságra hozott műveket vesznek fel az állományukba, és teszik azokat hozzáférhetővé. Ez a folyamat több részből áll. Első lépésben a szöveget elektronikus jelekké alakítják, melyet megtehet a könyvtár, a szerző, de akár kívülálló személy is. Ez a folyamat jogilag másolatkészítésnek minősül, melyet a szerzői jogi törvény értelmében - bizonyos feltételek mellett - jogszerűen tehetnek. Ezután az elektronikus jeleket számítógépes úton tárolják, és online szolgáltatással hozzáférhetővé teszik a nagyközönség számára. Az online szolgáltatást igénybe vevő felhasználó az így közzétett szöveget jogszerűen töltheti le saját céljára. Az elektronikus könyvtár azonban csak bizonyos feltételek megléte esetén teheti hozzáférhetővé állományát. Csak olyan műveket szabad letölthetővé tennie, amelyeknek tisztázott a szerzői jogi helyzete, tehát csak olyan dokumentumokat szolgáltat, amelyek vagy nem állnak szerzői jogi oltalom alatt, vagy pedig a szerző (jogtulajdonos) - esetleg bizonyos feltételekkel, megkorlátozásokkal - hozzájárult a dokumentum elektronikus úton való közzétételéhez.

Azonban állományba vehetnek műveket a szerzők személyi jogait tiszteletben tartva a szerzők hozzájárulása nélkül is. Ez viszont nem jelenti azt, hogy ezeket a nagyközönség számára hozzáférhetővé is teheti, tekintve, hogy ez nyilvános közzétételt jelent, hisz a rendszerre bárki rácsatlakozhat. Ugyanis ezek a könyvtárak szerzői jogi szempontból ilyen formán kiadóknak is minősülhetnek, ezért meglehetősen óvatosan bántanak csak a friss, mai irodalommal, a még szerzői jogi oltalom alatt álló művekkel.⁸³

Az alkotmányjogász Klicsu László az elektronikus könyvtári szolgáltatásokat más szempontból tartja aggályosnak.⁸⁴ Szerinte az állományba való felvétel céljából történő másolás „a forgalombahozatal célját szolgálja. Az ilyen másolás a még védelmi idő alatt

⁸³ Moldován I.: Internet a könyvtárban. In: <http://www.mek.iif.hu>

⁸⁴ Klicsu L.: A szerzői jogok és hálózatok aktuális kérdései. In: <http://www.mek.iif.hu>

álló műveknél tilos a szerző hozzájárulása és díjazás nélkül. Ha a digitalizálás-másolás célja egy 'könyvtárnyi nyilvánosságnál' szélesebb körhöz való eljuttatás, akkor ez túllép a szokásos könyvtári szolgáltatáson." Ezzel a gondolatsorral kapcsolatban több kérdés is felmerült bennem:

a.) Hogy érti a szerző, hogy a másolatot forgalomba hozza az elektronikus könyvtár?

Egy szerzői jogi oltalom alatt álló művet (melyre az elektronikus könyvtár nem kapott közzétételi engedélyt) még felvehet az állományába archiválási célból, és a hozzáférést korlátozhatja, vagy megtilthatja. Minthogy a könyvtáraknak megőrzési kötelezettségük is van, ez a másolás nem lehet ellentétes az elektronikus könyvtár alapfunkciójával.

b.) Mit takar jelen esetben a „forgalombahozatal” kifejezés?

Az az érzésem, hogy itt a jogi meghatározás ellenvetést nem tűrő, szó szerinti értelmezéséről van szó, amely nem veszi figyelembe a változó kor változó körülményeit. Itt ugyanis valóban forgalomba hozatal történik abban az értelemben, hogy a művet megszerezhetővé teszik az érdeklődők számára. Azonban itt nem találhatók meg a klasszikus kiadói, kereskedői funkciók, úgy, mint a lektorálás, tördelés, terjesztés, stb., melyek a forgalomba hozás általános feltételei.

c.) Mekkora a „könyvtári nyilvánosságnál szélesebb kör”, és mit takar a „szokásos könyvtári szolgáltatás”?

A probléma gyökerét én abban látom, hogy az elektronikus könyvtár jogszabályi szinten sehol és semmilyen formában nincs definiálva, tehát a jog, a joggyakorlat nem tart lépést a társadalmi, gazdasági, műszaki fejlődéssel. Ha ez megtörténne, egész más értelmet kapnának a fenti fogalmak jogi szempontból. Ma viszont - mivel nem a jogalkotók találták ki ezt az „intézményt” - jogilag nem minősülnek könyvtárnak az elektronikus könyvtárak attól függetlenül, hogy többé-kevésbé ugyanazt a funkciót látják el, mint a hagyományos könyvtárak: az írott (rögzített) kultúra terjesztését.

A hagyományos és az elektronikus könyvtár is végeredményben ugyanazt a tevékenységet végzi: a köz, a nyilvánosság felé szellemi alkotásokat közvetít ki. Hatályos szerzői jogi törvényünk alapján amíg a hagyományos könyvtári kölcsönzés (a haszonkölcsönbe adás) egy polgári jogi szerződés, addig az elektronikus könyvtár a művet nem kölcsönzi, hanem hozzáférhetővé teszi. Verebics János szerint ez abból adódik, hogy „*míg a hagyományos könyvtár ezt a 'művel magával' végzi, az elektronikus könyvtár a mű digitálisan rögzített formáját, egy jelcsomagot tesz hozzáférhetővé*”.⁸⁵ Ami jogilag természetesen igaz, de ha műszaki szempontból vizsgáljuk, a nyomtatott könyv sem más, mint papírhordozóra felvitt festékpontok rendezett halmaza, melyek a szemlencsén alakulnak át betűkké, és az agyban értelmes mondanivalóvá!

Azzal természetesen egyet tudok érteni, hogy „*a közérdekű felhasználás sem jelentheti azt, hogy a szerzői jog által védett művek online formában a közcélú intézmények által szabadon lehívhatóvá tehetőek legyenek*”.⁸⁶ Ha viszont az új technikák lehetővé teszik, hogy a szellemi alkotások egyszerűbben s a nagyközönség számára szélesebb körben hozzáférhetőek legyenek, meg kell adni számukra a jogot és a módot, hogy ezt szabadon és

⁸⁵ Verebics J.: Elektronikus könyvtárak és a szerzői jog. In: <http://www.extra.hu/verebics/ekvtr.html>

⁸⁶ Verebics J.: Szellemi tulajdon az információs társadalomban I.
In: <http://www.extra.hu/verebics/szjtTTK1.pdf>

jogszerűen tehessék. Hiszen az elektronikus könyvtár sem tesz mást, mint közvetít a mű és az olvasó között. Ha pedig az olvasó túllépi a szabad felhasználás körét, nem terhelheti felelősség az elektronikus könyvtárat. Ez így van a hagyományos könyvtárak és hagyományos információhordozók esetében is. Ha valaki tisztességtelen szándékkal kíván egy művet felhasználni, ugyanúgy megteheti mindkét esetben, elektronikus környezetben legfeljebb kisebb nehézséget okoz.

Az elektronikus könyvtár állományába való felvétel a szerző személyi jogait nem sérti. Miután már nyilvánosságra hozott művekről van szó, a nyilvánosságra hozatal jogát sem sérti, a visszavonás, további felhasználás megtiltása pedig a szerverről való levétellel azonnal megoldható. A jogosulatlan felhasználás elleni védelem jogát, s az ezzel szorosan összefüggő szerzői vagyoni jogokat (hozzájárulás bármilyen felhasználáshoz, díjfizetési igény) azonban már sértheti.

A szerző mikor művét felhasználásra átengedi, nem a hozzájárulási jogát engedi át, hanem a felhasználás jogát teszi megszerezhetővé. A szerző igen lényeges vagyoni jellegű joga, hogy bárminemű felhasználáshoz a hozzájárulást megadja vagy megtagadja. A szerzői vagyoni jogok jogosultjának a törvény értelmében díjfizetési igénye keletkezik azáltal, hogy az elektronikus könyvtár a művet mint tartalomszolgáltató letölthetővé teszi. Az elektronikus könyvtár a jogdíjfizetési kötelezettségét kétféleképpen róhatja le. Egyrészt úgy, hogy az adott mű után licencia-díjat (általános jogdíjat) fizet, azaz meghatározott időre egyfajta sajátos felhasználási szerződéssel megszerzi a mű Internetes közlési jogait. Ez után az egyes felhasználóknak az általa megállapított feltételrendszerrel jogszerűen szolgáltathatja a művet. Másrészt úgy, hogy a pay-per-view (megtekintés utáni fizetés) módozatát választja, azaz valamilyen formában mérhetően és ellenőrizhetően az egyes „letöltések” után keletkezik jogdíjfizetési kötelezettség.

A művek „tömeges” hozzáférhetővé tételével kapcsolatban (mint például az Internetes tartalomszolgáltatás) a szerzői jogi törvény egy jelentős, szemléletbeli hibája jelentkezik. Ugyanis a szerzői jog „elveszi” a szerző engedélyezési jogát, s azt kizárólagossággal a közös jogkezelő szervezetre ruházza. Azaz hiába adna a szerző felhasználási szerződésben engedélyt művének az elektronikus könyvtárban való elhelyezésére, a közzététel módja miatt ezt jogszerűen nem teheti. Ennek alapján az elektronikus könyvtár kivétel nélkül minden esetben köteles szerzői jogdíjat fizetni a közös jogkezelőnek.

Laikus szemmel nézve ez eléggé irreálisnak tűnik, mivel az elektronikus könyvtár is éppúgy csak szolgáltatja a művet, mint a hagyományos könyvtár. Ez utóbbinak mégsem kell jogdíjat fizetnie a szolgáltatásáért. Pedig az információt, a műveket az is ugyanúgy használja, aki a hagyományos könyvtárat látogatja meg. Az elektronikus könyvtárból művet letöltő felhasználó is elsősorban a használat miatt tölti azt le, és nem azért, hogy a tulajdonába kerüljön a mű. Az információ feldolgozása során pedig éppúgy társadalmi értéket hoz(hat) létre. A szerzőnek vagyoni hátrányt nem okoz, mert az információért fizetni nem akar, vagy nem tud, épp ezért keresi a könyvtárban. Ezek alapján szükségesnek érzem az elektronikus könyvtár és az Internetes tartalomszolgáltató fogalmának szétválasztását.

Az elektronikus könyvtárakban, a szövegekben vagy a nyitólapok egyikén elhelyezett szerzői jogi tudnivalók, az úgynevezett copyright szöveg azt a célt szolgálná, hogy a felhasználót tájékoztassa a tisztességes felhasználás szabályairól. A könyvtár magát is védi a szerzői jogi tudnivalók elhelyezése által oly módon, hogy nem ad támadási felületet, tehát megadja a tőle elvárható védelmet az állományába tartozó művek részére. Eredeti célom az volt, hogy a magyar elektronikus könyvtárak eme fontos kellékeit összehasonlítsam. Azonban mindössze négy ilyen találtam:

- A Magyar Elektronikus Könyvtár láthatóan nagy hangsúlyt fektetett a kérdésre, minden lényeges információ megtalálható benne. A copyright szöveget minden egyes dokumentumhoz hozzárendelik, így a felhasználó mindenképpen értesül jogairól és kötelességeiről. **(4. számú melléklet.)**
- A Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ, illetve a Digitális Irodalmi Akadémia copyright szövege tartalmazza a lényeges információkat, azonban eléggé kétértelmű a megfogalmazása, és leegyszerűsíti a mondanivalóját azzal, hogy előírja: a felhasználó tartsa be a szerzői jogi törvény előírásait. Ezzel elmond mindent, bár nem biztos, hogy szerencsés megoldás. **(5. számú melléklet.)**
- A Hódmezővásárhelyi elektronikus könyvtár gyakorlatilag két mondatban elintézi a szerzői jog kérdését. A felhasználók számára legfontosabb tudnivalókat ez a szöveg így is tartalmazza, azonban ettől többet nem lehet megtudni. Legalább a szerzői jogi törvényre való hivatkozás szükséges lenne. **(6. számú melléklet.)**
- A Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár copyright szövegének az egyetlen pozitívuma, hogy van. Legfeljebb azt lehet megtudni belőle, hogy hogyan kell a könyvtárat reklámozni. **(7. számú melléklet.)**

A „maradék” 11 elektronikus gyűjtemény egyikében sem találtam copyright szöveget. Ami persze nem azt jelenti, hogy nincs. Viszont ha mégis van, azt jól eldugták, nehogy a felhasználó észrevegye. Ez esetben pedig nincs értelme.

Copyright szöveg elhelyezése nem csak az elektronikus könyvtárak sajátossága. Szokás ezt elhelyezni olyan szolgáltató helyeken is, ahol letölthető dokumentumokat adnak közre. Egy ilyen szöveget mutat be a **8. számú melléklet.**

A szerzői jogi kérdések rendkívüli fontosságot kaptak napjainkban. Ezért a digitálisan rögzített szövegeket elérhetővé tevő szolgáltatóknak jól felfogott érdekükből a szerzői jogi tudnivalókat érthetően és figyelemfelkeltően közzé kell tenniük állományukra vonatkozóan. Fontos lehet ez a felhasználók számára, az önvédelem miatt a könyvtár számára, és nem utolsó sorban szerzők számára, akik egy láthatóan megbízható helyen szívesebben teszik közzé alkotásaikat.

Befejezés

1999. szeptember elseje fontos dátum a szerzői jog újkori magyar történetében. Ugyanis ezen a napon lépett életbe az 1969. évi III. törvényt felváltó 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról. A törvény megalkotása több okból is feltétlenül szükséges volt. Egyrészt azért, mert a „szocialista jogalkotás vívmányai” között létrejött törvény rendszere a mai követelményeknek már nem felelt meg. A technikai és társadalmi fejlődés olyan újdonságokat hozott, melyek a régi törvény alapján már szabályozhatatlanok voltak. Másrészt köztudomású, hogy Magyarország rövid távú célja, hogy az Európai Uniónak minél hamarabb teljes jogú tagja legyen. Ehhez - többek közt - szükség van a jogharmonizációra is az Európai Unióval. Az első lépés ebben az irányban az Európai Megállapodás volt hazánk és az Európai Unió tagállamai között, melyet Magyarország az 1994. évi I. törvénnyel ratifikált. Ez előírja részünkre a magyar jogszabályoknak az Európai Közösségek jogszabályaihoz való közelítést, amelynek teljesítése az Unióhoz való csatlakozásunk egyik előfeltétele. A Megállapodás 65. cikke értelmében szükségessé vált a szerzői jogi törvényünk újraszabályozása, hogy a szellemi alkotások a Közösségben érvényesülő védelemhez hasonló szintű védelmet kaphassanak hazánkban is.

A szellemi alkotásokkal kapcsolatban Magyarországnak is el kellett fogadnia több olyan egyezményt, mely a szerzői jog jövőbeni szabályozását hivatottak deklarálni nemzetközi szinten. Mivel ezek az egyezmények az egyes országok jogrendszerében oly módon kerülhetnek be, hogy kodifikálják őket, ennek megfelelően a magyar törvényhozás is ezek figyelembevételével alkotta meg új szerzői jogi kódexünket. A törvény egyébként erre záró rendelkezései között ki is tér.

Dolgozatomban igyekeztem bemutatni e törvény alapján azokat az alapvető fogalmakat, melyeknek az ismerete szükséges ahhoz, hogy a jogokat és köteleességeket összefüggésben lehessen értelmezni. A szerzői jog hazai és nemzetközi fejlődésének történetéből levezetve ismertettem a már fent említett nemzetközi megállapodásokat, irányelveket, melyek figyelembevételével alkotta meg a Parlament szerzői jogi törvényünket. A törvényt a hazai jog rendszerében mutattam be, tekintettel arra, hogy a szerzői jog nem egy sziget a jog tengerében, hanem annak szerves része. Levezethető magasabb rendű jogszabályokból, és belőle is erednek alacsonyabb szintű rendelkezések. Utal a jogszabály más, vele összhangban lévő törvényekre is, mivel a szerzői jogi törvénynek nem feladata például a jogsértések szankcionálása. Ezért röviden bemutattam a hozzá kapcsolódó jogi környezetet is. Természetesen a legnagyobb hangsúlyt a szerzői jogi törvény kapta. Bemutattam rendelkezéseit, viszont nem rejtettem véka alá véleményemet hibáival, hiányosságaival kapcsolatban. Igyekeztem feltárni ezeket neves (többek közt jogász) szakírók véleményével alátámasztva.

Mint a Bevezetésben már utaltam rá, napjaink egyik legégetőbb problémája ebben a témakörben az elektronikus publikálás szerzői jogi megítélése. Ez a dilemma a könyvtárakat ha lehet még hatványozottabban foglalkoztatja. Ezért dolgozatom második részét ennek a kérdéskörnek szenteltem. Először az elektronikus publikációkkal kapcsolatos tudnivalókat szedtem csokorba, felvillantva a velük kapcsolatban felmerülő jogi aggályokat, melyek a szerzők, kiadók és a könyvtárak, felhasználók kapcsolatának sarkalatos pontjai. Rendszereztem őket, és bemutattam a velük kapcsolatban nemzetközi szinten kialakult általános felfogással szembeni ellenvéleményeket is. Összevettem néhány író elektronikus publikálással kapcsolatos véleményét, és kitértem az ilyen dokumentumok különleges, csak rájuk jellemző jellegzetes problémáira.

Megőrzésre méltó digitálisan rögzített dokumentumokat nem csak az elektronikus könyvtárak gyűjtenek, gyűjthetnek, hanem a hagyományos értelemben vett könyvtárak is. Ezért az ilyen könyvtárak tevékenységének szerzői jogi vonatkozásai mellett bemutattam azok kapcsolatát is az elektronikus publikációkkal. Elemeztem gyűjtésük fontosabb kritériumait, a továbblépés lehetőségeit. Bár a szakirodalomban is lehet találkozni az elektronikus publikációk intézményesített begyűjtésének gondolatával, mégis véleményem szerint új megközelítést vetettem fel e publikálási típus hazai számbavételi lehetőségének. Fontos területnek érzem ezt, mert míg a nyomtatott információk számbavétele gyakorlatilag megoldott, addig a csak hálózaton elérhető dokumentumok igen jelentős hányadára az enyészet vár. Pedig ezek között is akad szép számmal értékes munka. Az Internet ma már átláthatatlan, így a tudomány, a kutatás és fejlesztés digitalizált információkkal való ellátása intézményesített gyűjtemények nélkül egyre nehezebb lesz. És akkor a kulturális funkciókról, vagy az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel koncepciójáról még nem is szóltam.

Elemeztem a könyvtárak jövőbeni lehetséges helyzetét és szerepét is. A könyvtárak, ha képtelenek a modern kor kihívásaival szembenézni, ha változtatásra képtelenek, az egyre inkább elektronikus információs korban kövületekké válhatnak, és nem lesz helyük a jövő társadalmában. Hogy ne így történjen, változniuk kell a kor szellemének megfelelően. A változások szükségszerűségét és lehetséges irányait tényekkel alátámasztva részletesen kifejtettem.

A dolgozat utolsó fejezeteiben az utóbbi időben egyre nagyobb jelentőséget kapó elektronikus könyvtárak gyakorlatát mutattam be a digitalizált információk gyűjtésével, tárolásával és szolgáltatásával kapcsolatban, illetve megpróbáltam jellemezni őket. Képet adtam a külföldi és a magyar elektronikus könyvtárakról, és elemeztem a magyar gyűjtemények gyakorlatát a szerzői jogvédelem terén. Kitértem a velük kapcsolatos jogi problémákra, melyek e nagyszerű kezdeményezések munkáját akadályozzák önzetlen tevékenységük végrehajtása során.

Reményeim szerint szakdolgozatom nem csak egy az ebben a témában megjelenő írások sorában, hanem egy előremutató gondolatokat tartalmazó összefoglalás. Alapozhatom ezt az állításomat arra, hogy mindent megtettem annak érdekében, hogy a fellelhető összes anyagot megismerjem, ami e témában relevánsnak számít. Hiú reményeket azonban nem tápláltam azzal kapcsolatban, hogy ez sikerülhet, mivel az elektronikus publikációk hatalmas dzsungelében egy-egy értékes információnak megbújni nem nehéz. De bízom abban, hogy ez nem lesz mindig így.

Felhasznált irodalom

1. **1975. évi 3. törvényerejű rendelet** az Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény Párizsban, 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről
2. **1975. évi 4. törvényerejű rendelet** az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9.-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről
3. **26/1993 nemzetközi szerződés** a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma közigazgatási államtitkárától: Megállapodás a Magyar Köztársaság kormánya és az Amerikai Egyesült Államok kormánya között a szellemi tulajdonról.
4. **1999. évi LXXVI. törvény** a szerzői jogról
5. **1999. évi LXXVI. törvény indokolása** a szerzői jogról
6. **Ajánlás a Magyar Elektronikus Könyvtárhoz**
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 15.)
7. **ANDRASSEW Iván**
Ámulat és köszönet/ Andrassew Iván.-
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 15.)
8. **BERKE Barnabásné**
Az elektronikus dokumentumok és a könyvtári használatuk: Helyzetkép/ Berke Barnabásné.-
In: Könyvtári figyelő, 2001. 2.sz.- p. 275-287
9. **BÜKI Balázs**
Elektronikus szövegek könyvtári kezelése/ Büki Balázs.-
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 23.)
10. **CAPLAN, Priscilla**
Az Internet információforrások katalogizálása: Halászás a hálózathoz/ Priscilla Caplan; [ford. Drótos László].-
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 22.)
11. **CORNISH, Graham**
Szerzői jogok és dokumentumszolgáltatás elektronikus környezetben/ Graham Cornish; [ref. Kőrösi Krisztina].-
In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1999. 6.sz.- p. 250-253
12. **CSÉCSY György**
A szellemi alkotások joga/ Csécsy György.-
Miskolc: Novotni kiadó, 2000.
13. **CSERBA Veronika**
A szerzői jog alakulásának nemzetközi trendjei, különös tekintettel a könyvtárak tevékenységére/ Cserba Veronika.-
In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1999. 11-12.sz.- p. 453-456
14. **DYSON, Esther**
A szellemi érték/ Esther Dyson; [ford. Ivacs Ágnes].-
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 03. 02.)
15. **Az ECUP állásfoglalása** az elektronikus dokumentumok használóinak jogairól és a méltányos gyakorlatról (1998. december 15.)/ [ford. Hegyközi Ilona].-
In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1999. 11-12.sz.- p. 467-471

16. **FONYÓ** Istvánné
A szerzői jog érvényesítése a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások gyakorlatában/
Fonyó Istvánné.-
In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1999. 11-12.sz.- p. 439-440
17. **GALÁNTAI** Zoltán
A kábel kalandjai 2./ Galántai Zoltán.-
In: Távkapcsoló, 2001. 6.sz.- p. 10-11
18. **GALÁNTAI** Zoltán
A kábel kalandjai 3./ Galántai Zoltán.-
In: Távkapcsoló, 2001. 7.sz.- p. 10-11
19. **GERHARDT** Norbert
Nyomtatott anyagok digitalizálása/ Gerhardt Norbert.-
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 15.)
20. **GERLÓCZY** Ferenc
Elektronikus könyvtárak: Virtuális utópia.-
In: Hvg, 1996. június 29.- p. 65-66
21. **GIAVARRA**, Emanuella
Szerzői jog, könyvtárak és az európai törvénykezés/ Emanuella Giavarra.-
In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1995. szeptember.- p. 41-46
22. **GYERTYÁNFY** Péter
A könyvtárak és az 1999. évi új szerzői jogi törvény/ Gyertyánfy Péter.-
In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1999. 11-12.sz.- p. 436-438
23. **HAAVISTO**, Tuula
A szerzői jog törvényi szabályozásának fejleményei Európában/ Tuula Haavisto; [ford.
Hegyközi Ilona].-
In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1999. 11-12.sz.- p. 461-463
24. **HANCE**, Olivier
Üzlet és jog az Interneten/ Olivier Hance; [ford. Sisák Gábor].-
Budapest: Panem; McGraw; Hill, 1997.
25. **HEGYKÖZI** Ilona
Jelentés az elektronikus publikációk kötelezpéldány-szolgáltatásáról/ Hegyközi Ilona.-
In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1996. november.- p. 3-14
26. **KISS** Zoltán
A tudományos kutatás szerzői jogi összefüggései/ Kiss Zoltán.-
In: Magyar tudomány, 2000. 3.sz.- p. 342-350
27. **KLICSU** László
A szerzői jogok és hálózatok aktuális kérdései/ Klicsu László.-
In: <http://www.mek.iif.hu> (2001. 03. 10.)
28. **KOLIN** Péter
WWW. után 10-ben/ Kolin Péter.-
In: Távkapcsoló, 2001. 3.sz.- p. 8-9
29. **LONTAI** Endre
Magyar polgári jog: Szellemi alkotások joga/ Lontai Endre.-
Budapest: Eötvös József kiadó, 1998.
30. **LŐRINCZ** L. László
Szóbeli közlés.-
Miskolc: 2001. 12. 11.

31. **A Magyar Elektronikus Könyvtárban követett elvek a copyright kérdésében**
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 15.)
32. **Magyar Statisztikai Évkönyv 2000**
Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 2001.
33. **MIKULÁS Gábor**
Meddig lehet túlélő a könyvtár? A könyvtárak visszaszorulásáról az információs szolgáltatás terén/ Mikulás Gábor.-
In: <http://www.oszk.hu/kiadvany/kf/2000/3/mikulas.html> (2002. 03. 02.)
34. **Mit kínál a Magyar Elektronikus Könyvtár ...**
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 15.)
35. **MOLDOVÁN István**
A Magyar Elektronikus Könyvtár Osztály 2001. évi beszámolója/ Moldován István.-
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 03. 02.)
36. **MOLDOVÁN István**
Az Internet kérdései és kihívásai a könyvtárak számára/ Moldován István.-
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 22.)
37. **MOLDOVÁN István**
Internet a könyvtárban - könyvtár az Interneten/ Moldován István.-
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 22.)
38. **MURAKÖZI Gergely**
A szerzői jog és az Internet/ Muraközi Gergely.-
In: http://www.extra.hu/verebs/murakozi_gergely_1.doc (2001. 04. 18.)
39. **NAGY Gábor**
Digitális könyvek: Bitbetűk/ Nagy Gábor.-
In: Hvg, 2000. augusztus 19.- p. 38-39
40. **PALLÓ SINÉ Toldi Márta**
Miért nincs, ha van...? Korszerűtlen könyvtárkép és hiányzó terminusok a szerzői jogi törvényben/ Pallósiné Toldi Márta.-
In: <http://www.oszk.hu/kiadvany/kf/2000/4/pallosine.html> (2002. 03. 02.)
41. **POPRÁDY Géza**
A könyvtárak és az információs társadalom/ Poprády Géza.-
In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1996. május.- p. 3-6
42. **ROOKS, Dana**
A virtuális könyvtár: Csapdák, ígéretek, lehetőségek/ Dana Rooks; [ford. Drótos László].-
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 22.)
43. **SÁR Csaba**
Az információs társadalom szerzői joga/ Sár Csaba.-
In: Új alaplap, 1996. 12.sz.- p. 5-7
44. **SCHLEINHAGEN, Barbara**
Új fejlemények a szerzői jog területén Európában, és hatásuk a könyvtárakra/ Barbara Schleinhagen; [ford. Hegyközi Ilona].-
In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1999. 11-12.sz.- p. 457-460
45. **SEBESTYÉN György**
A Gutenberg-galaxis és a digitális kultúra szintézise: az elektronikus-virtuális könyvtár/ Sebestyén György.-
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 15.)

46. **Statisztikai Havi Közlemények 2001/11.**
Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 2002.
47. **STURGES**, Paul
Szerzői jog és elektronikus publikálás/ Paul Sturges; [ford. Papp István].-
In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1996. 7-8.sz.- p. 270-277
48. **SZABÓ** Imréné
A szerzői jogi törvény hatása a könyvtári munkára/ Szabó Imréné.-
In: Könyvtári levelező lap, 1998. 5.sz.- p. 5-7
49. **TÓTH** Péter Benjámin
A szerzői jog könyvtárakra vonatkozó rendelkezései/ Tóth Péter Benjámin.-
In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 2001. 2.sz.- p. 64-70
50. **TURI** László
Copyright/ Turi László
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 22.)
51. **TURI** László
Internet és copyright: Amatőrként profik között/ Turi László.-
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 22.)
52. **VEREBICS** János
Elektronikus könyvtárak és a szerzői jog/ Verebics János.-
In: <http://www.extra.hu/verebics/ekvtr.html> (2001. 04. 18.)
53. **VEREBICS** János
F.A.Q.: Gyakran feltett kérdések/ Verebics János.-
In: <http://www.extra.hu/verebics/faq.htm> (2001. 02. 28.)
54. **VEREBICS** János
Kalauz az Internethez/ Verebics János.-
In: <http://www.extra.hu/verebics/kalauz.htm> (2001. 02. 28.)
55. **VEREBICS** János
Ki okoz kárt kinek - szerzői jog Magyarországon/ Verebics János.-
In: <http://www.euroastra.hu/it/kar.htm> (2001. 03. 10.)
56. **VEREBICS** János
Leszünk az ördög zsákmányai? A „digitális vihar” és a szerzői jog/ Verebics János.-
In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1999. 11-12.sz.- p. 441-448
57. **VEREBICS** János
Szellemi tulajdon az információs társadalomban I./ Verebics János.-
In: <http://www.extra.hu/verebics/szjlTTK1.pdf> (2001. 02. 28.)
58. **VEREBICS** János
Szellemi tulajdon az információs társadalomban II./ Verebics János.-
In: <http://www.extra.hu/verebics/szjlTTK2.doc> (2001. 02. 28.)
59. **ZIMÁNYI** Magdolna
A Magyar Elektronikus Könyvtár/ Zimányi Magdolna.-
In: <http://www.mek.iif.hu> (2002. 02. 22.)

Mellékletek

1. számú melléklet

Az alábbi részletet - a kiadó engedélyével - Verebics János: Az elektronikus kereskedelem jogi szabályozása - Bevezetés a probléma módszeres tanulmányozásába c. tanulmányából adjuk közre. Az írás teljes terjedelmében az ITTK (BME-UNESCO Információs Társadalom- és Trendkutató Központ) 1999. áprilisában megjelent, s az INFO 99-en bemutatott 1. számú Kutatási jelentésében látott napvilágot.

a 1994. évi I. törvény

**Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai között
társulás létesítéséről szóló, Brüsszelben, 1991. december 16-án aláírt Európai
Megállapodás kihirdetéséről**

(Kivonat)

65. Cikk

1. Magyarország tovább javítja a szellemi, ipari és kereskedelmi tulajdonjogok védelmét, hogy a Megállapodás hatálybalépésétől számított ötödik év végére a Közösségben érvényesülő védelemhez hasonló szintű védelmet biztosítson, ideértve az ilyen jogok érvényesítéséhez szükséges hasonló eszközöket is.

68. Cikk

A jogszabályok közelítése különösen a következő területekre terjed ki: vámjog, társasági jog, bankjog, vállalati számvitel és adózás, szellemi tulajdonjog, a dolgozóknak a munkahelyen történő védelme, pénzügyi szolgáltatások, versenyszabályok, emberek, állatok és növények életének és egészségének védelme, élelmiszer-jogszabályok, a fogyasztói érdekvédelem, ideértve a termékfelelősséget, közvetett adózás, műszaki szabályok és szabványok, fuvarozás és környezetvédelem.

113. Cikk

A Megállapodás szabályozási körében mindkét Fél biztosítja, hogy a másik Fél természetes és jogi személyei saját állampolgáraihoz viszonyítva megkülönböztetéstől mentesen igénybe vehessék Magyarország és a Közösség illetékes bíróságait és adminisztratív szerveit, annak érdekében, hogy megvédjék személyi és tulajdoni jogaikat, ideértve a szellemi, az ipari és a kereskedelmi tulajdonra vonatkozó jogokat.

„A RHONDA kezdeményezés bejelenti, hogy megjelent a kibertérben, azzal a szándékkal, hogy a könyveket elrabolja a gazdagoktól és a szegényeknek adja.

A RHONDA rövidítés jelentése „Robin Hood Online Network Distribution Anarchy” Éppen úgy, ahogy Robin Hood a sherwoodi erdőben tette, RHONDA is a gazdagoktól rabol és a szegényeknek ad. A RHONDA kezdeményezés célja az, hogy ellássa a szegényeket elektronikus könyvekkel: klasszikus szépirodalommal, tankönyvvel, történelmi kéziratokkal és minden más olyan szöveggel, ami elősegítheti a szegények oktatását és a szegénységből való kiemelésüket. Ezeket a könyveket az Interneten tesszük hozzáférhetővé [...]

Semmiféle szövegre nem ismerjük el a szerzői jog érvényességét. Állítjuk, hogy „a tulajdon lopás” A szöveg tulajdonjoga a társadalomé. A könyvek a társadalmi lélek szüleményei, ezért a társadalomnak joga van hozzájuk. Szándékunk az, hogy kimentjük a könyveket és a bennük lévő gondolatokat azoknak a kapitalistáknak a karmai közül, akik csak azért szerezték meg az uralmat felettük, hogy profithoz jussanak általuk...”

////////////////// MAGYAR ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁR //////////////////

Ez a dokumentum a Magyar Elektronikus Könyvtárból származik. A szerzői és egyéb jogok a dokumentum szerzőjét/tulajdonosát illetik (amennyiben az illető fel van tüntetve). Ha a szerző vagy tulajdonos külön is rendelkezik a szövegben a terjesztési és felhasználási jogokról, akkor az ő megkötései felülbírálják az alábbi megjegyzéseket. Ugyancsak ő a felelős azért, hogy ennek a dokumentumnak elektronikus formában való terjesztése nem sérti mások szerzői jogait. A MEK üzemeltetői fenntartják maguknak a jogot, hogy ha kétség merül fel a dokumentum szabad terjesztésének lehetőségét illetően, akkor töröljék azt a MEK állományából.

Ez a dokumentum elektronikus formában szabadon másolható, terjeszthető, de csak saját célokra, nem-kereskedelmi jellegű alkalmazásokhoz, változtatások nélkül és a forrásra való megfelelő hivatkozással használható. Minden más terjesztési és felhasználási forma esetében a szerző/tulajdonos engedélyét kell kérni. Ennek a copyright szövegnek a dokumentumban mindig benne kell maradnia.

A Magyar Elektronikus Könyvtár elsősorban az oktatási/kutatási szférát szeretné ellátni magyar vagy magyar vonatkozású, szabad terjesztésű elektronikus szövegekkel. A MEK projekttel kapcsolatban a MEK-L@listserv.iif.hu lista e-mail címén lehet információkat kapni és kérdéseket feltenni. A MEK központi Internet szolgáltatásainak URL címei: <<http://www.mek.iif.hu>>, <<gopher://gopher.mek.iif.hu>> és <<ftp://ftp.iif.hu/pub/MEK>>.

////////////////// HUNGARIAN ELECTRONIC LIBRARY //////////////////

Tisztelt Felhasználó!

Figyelmébe ajánljuk, hogy a Digitális Irodalmi Akadémia című adatgyűjtemény egészének szerzői jogi jogosultja a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ. A Digitális Irodalmi Akadémia programban - a szerzők engedélyével - közölt valamennyi irodalmi mű, tanulmány, bibliográfia, illusztráció, kép és egyéb szöveg szerzői joga a szerzők tulajdona.

Kérjük, hogy Ön is tartsa be a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény előírásait.

Ön minden további nélkül olvashatja és magáncélra letöltheti, kinyomtathatja a programban közölt szövegeket, de azoknak vagy azok bármely részletének elektronikus vagy nyomtatott felhasználása, közlése, többszörözése, terjesztése - a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ előzetes írásbeli engedélye nélkül - a fent említett jogszabályba ütközik, és az abban megfogalmazott jogkövetkezményekkel jár.

A dokumentumok felhasználása:

A dokumentumok felhasználására vonatkozóan a szerző kívánságai az irányadók. A HEK dokumentumai elektronikus formában szabadon másolhatók, de kizárólag saját célra, nem kereskedelmi jellegű alkalmazásokhoz használhatók fel a forrás feltüntetésével, a megfelelő hivatkozásokkal.

Minden ettől eltérő felhasználás esetén a szerző engedélyét kell kérni.

A Könyvtár használatának jogi kérdései

Az általános elvek a következők:

1. A Könyvtár mindenkinek rendelkezésére áll személyes vagy tudományos használatra. Ha a Könyvtár anyagát publikációban használják fel, akkor kérjük az alábbi hivatkozás használatát:

„A szöveg eredete a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár - a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza.”

2. Egyházi intézmények és személyek kereskedelmi célokra is ingyenesen használhatják a Könyvtár anyagát, csak azt kérjük, hogy a kiadványuk elején helyezték el az előbbi utalást. A Könyvtár fenntartja magának azt a jogot, hogy eldöntse: ki és mi minősül egyházi személynek, ill. intézménynek. Kérjük, keresse meg ez ügyben a Könyvtárat.

3. Ha a Könyvtár kiadványait nem egyházi intézmény vagy személy kereskedelmi célokra használja fel, akkor az előbbi utalás feltüntetésén kívül még kérjük a haszon 20%-át a Könyvtár számára átengedni. A befolyt összeget teljes egészében a Könyvtár céljaira használjuk föl. Előfordulhat, hogy ezek az elvek bizonyos könyvekre nem vonatkoznak, mert a szerzői jog nem a Könyvtaré. Az ilyen könyv része az állománynak, lehet olvasni, lekipásztorni munkára felhasználni, de kinyomtatása, - bármilyen formában -, tilos. Az ilyen jellegű korlátozások minden könyvben külön szerepelnek. (Lásd a könyvek elektronikus változatáról szóló fejezetet!)

Szerzői jogi tudnivalók

A <http://www.extra.hu/verebics> Web-lapokon közzétett anyagok a laptulajdonos eredeti szellemi alkotásai, így szerzői jogvédelemben részesülnek. Az írások az Interneten - nem kereskedelmi céllal - szabadon terjeszthetők, sokszorosíthatók, letölthetők.

Az itt közzétett szövegek bármely nyomtatott vagy elektronikusan rögzített formában való jogszerű közzétételéhez és terjesztéséhez (a szerzői jogi szabad felhasználás terjedelmén túl) a szerző írásos engedélye szükséges.

Kérem, ha az oldalaimon talált anyagokat idézitek, azt szöveghűen és a forrás megjelölésével tegyétek.

Dr. Verebics János

(telefonszám)

(e-mail cím)